

Հովհաննես Թումանյան - Պոեմներ

(Փետրվարի 19, 1869 - Մարտի 23, 1923)

Պոեմներ

Ալեք

Անուշ

Թմկաբերդի առումը

Լոռեցի Մարոն

Մարոն

Մեհրի

Մերժած օրենք

Պոետն ու Մուսան

Սասունցի Դավիթը

Ալեք

հեղինակ՝ Հովհաննես Թումանյան

Ի՛նչ փարթամ է Արմենիան,

Ի՛նչ սիրուն է, աննման.

Լեռներ չքնաղ, հովասուն

Կատարներով պսպղուն.

Ծեր ծմակներ ծառախիտ,

Ջրեր անուշ ու վճիտ.

Դաշտեր բերրի, արգավանդ.

Երկինքը ջինջ, բաց կապույտ,

Ամպերն ազատ և անփույթ,

Թեթև, անհետ, իբրև անուրջ,

Պտտվում են նրա շուրջ.

Չնաշխարհիկ այն երկրին

Մարդիկ դրախտ կոչեցին:

Ոչ դրախտ է, ոչ եղև,

Բայց աստծո, բախտի դեմ,

Չէ տրտնջում տեղացին,

Այլ յուր ամոթն երեսին,

Հարևանի հետ միշտ հաշտ

Ունենում է սար ու դաշտ:

Նա առողջ է և զվարթ,

Դեմքը կարմիր, ինչպես վարդ,
Բայց թե ուժը յուր Բազկի
Չէ գործ դնում չար ճամփի.
Իրան դառը քրտինքով ,
Աշխատում է անվրդով:
Հենց եզերքն հորիզոնի
Վաղորդյան շառագունի,
Գոհանում է Արարչից —
Մաճկալը բռնած մաճից,
Երեսին խաչ է հանում,
Գնում իրան վարն անում,
Հովիվն էլ դեպ արոտը
Քշում տանում է հոտը.
Եվ խաղաղ էր նրա կյանքը,
Կարծես աստծո օրհնանքը
Նրա վերա իջել էր:
Անդորրությանբ աճել էր
Այս ժողովուրդը Բարի.
Սակայն ահա, այս տարի
Հայտնվեցավ թուրք Ալին,—
Մի պատուհա՛ս երկնային:

Ալին ծեծեց . . . Ալին տարավ . . .

Ալին այսօր թալան արավ.

Ալին երեկ մարդ սպանեց.

Ալին սարիցն ապրանք քշեց.

Կրակ տվեց սրա դեզը,

Խլեց նրա մի լուծ եզը.

Ալին հանդում քաղվոր ճամկեց,

Մի նորահարս առևանգեց.

Ալին ծեծեց . . . Ալին տարավ . . .

III

«Ո՞վ է Ալին, այդ լիրբ թուրքը,

Հարցրեց մի օր քաջ Ալեքը.

Ի՞նչ է շինում մեր սարում նա,

Որ սպանի կամ գողանա»,—

Եվ սնաչից կախ մարած

Հրացանն առավ ու գնաց:

IV

«Ալէ՛ք, Ալէ՛ք, ու՞ր ես գնում:
Վա՛յ իմ գլխին, ին՞չ ես անում.
Այն գազանից հեռու կացիր,
Արի՛ որդի՛, արի, դարձի՛ր,
Գեթ խնայիր քո խեղճ նանին.
Քեզ կըսպանի այն հարամին:
Հարևաննե՛ր ինձ օգնություն
Եկե՛ք, հասե՛ք, որդուս կալեք.
Փախա՛վ, գնա՛ց, Ալէ՛ք, Ալէ՛ք...»
Խեղճ պառավը դողդողալով,
Յուր ծնկանն ու գլխին տալով,
Նայեց մինչև Ալեքն անցավ:

V

Բայց տեսե՛լ ես այն լեռները,
Որոնց հպարտ կատարները,
Թանձր մեզով փաթաթված,
Ճերմակ ձյունով են միշտ պատած,
Գազաթներիցն այն ձյունապատ,
Պսպրդալով, ինչպէս արծաթ,

Աղբյուրներիցը գոյացած
Վտակներըն իջնում են ցած
Եվ ոռոգում են լիառատ
Հովիտները դարալազարդ:
Երկնահամբյուր այն լերանց
Օղը բուրմունք է ծաղկանց.
Հովիվ Ալեքն այն սարերում
Է մեծացել, միշտ ոչխարում:
Յուր սիրելի շների հետ
Դեպի լանջերն խոտավետ
Ամեն աստծո առավոտ
Ոչխարը տանում է արոտ.
Իրիկները մութն ընկնելիս
Բերում, ուրթումն արխաջ տալիս,
Նստում իրանց պարզ վրանում
Ու դովտիցը շիուն հանում,
Ածում, կանչում, զվարճանում,
Մինչև հոգնում է քունը տանում:
Նա բարի է, խոնարհ և հեզ
Իրան անմեղ գառների պես,
Բայց և ահա այսօր
Հրացանն առավ ու գնաց, որ
Ղաչաղ թուրքին անե հարցում —
Ի՞նչ է շինում այդ սարերում:

VI

Վերջալույսի վառ շողերը

Կանաչ լեռանց այն կողմերը

Ոսկեգոծել են , և կիզում,

Բարի գիշեր են ասում:

Այս ժամերին այն սարերում,

Երբ տավարը կիթ են բերում,

Հարայ հորոց է միշտ լինում.

Սակայն այսօր թուրքի բինում,

Որ մարդկանցից էլ դատարկ է,

Ուրիշ աղմուկ, աղաղակ է.

Շուն չէ հաչում, կով բառանչում

Կանայքն են միայն «հարա՛յ» կանչում:

VII

Իսկ այն ո՞վ է այս ժամանակ

Կանաչ հովտում պառկած մենակ,

Անփույթ փռել է ձեռքերը:

Ապա ու՞ր են յուր զենքերը.

Եթե, իրավ իգիթ է նա,

Թող վեր կենա, ճամփեն գնա,

Թե մի ճամփորդ է նա հոգնած,

Կամ թե հովիվ անուշ քնած:

Սակայն ահա, նայի՛ր, վերի

Մոտիկ բինից թուրք սարվորի

Կարմրագգեստ մի խումբ կանանց

Արագաքայլ գալիս է ցած.

Եկան ահա, եկավ հասավ,

Եվ հենց արնոտ այն դին տեսավ,

Ճիչ արձակեց մի ցավալի,

«Վա՛յ իմ Ալի, իգիթ Ալի . . . »:

VIII

«Հավա՛ր, հասե՛ք, այն անիծված

Շուն էրմային դեսը գնաց,

Ա՛խ, թե թվանք ունենայի

Մի գնդակով կըսպանեի:

Այն Ալեքն էր, ճանաչեցի,

Դիմաց սարից նկատեցի,—

Վար տվեց երբ այն դալին,
Թվանքն առավ իգիթ Ալին,
Ու քիչ մնաց, պրծած բան էր,
Որ դուշմանին պիտի սպաներ
Բայց ընկերներն իսկույն կորան
Եվ էրմանաին հաղթեց նորան:
Նրանց գլխին կընկա լաչակ,
Անունները դրած դաչաղ,
Չամաչեցին գեթ փափախից,
Փախան անսիրտ հայի վախից,
Գնդակահար ընկավ Ալին,
Նրա խանչալն և այնալին,
Որ արծաթով էր պատած գուտ
Տարավ հաղթողըն այն անգութ,
Տարա՛վ, փախա՛վ և դեսը գնաց. . . »:
Ձեռքն Ալեքի ճամփին մեկնած
Մըզկտալով բոթաբերը
Մինչ պատմում էր այս խոսքերը
Տխուր ողբով յուր իգիթին
Գովաբանում և Ալեքին
Անիծում է թուրքի կինը,
Իսկ մարդիկըն իրանց դինը
Վրկա կանչում և երդվում են —
Թեկուզ Ալեքին չգտնեն,

Գեթ մի ուրիշ հայ սպանել.—

Ալին դսաղը միայն հանել:

IX

Վերջին շողերն արևի

Կատարներին ծառերի

Դողդողացին ու հանկարծ

Թռան ծայրերը լերանց:

Ժանգառքն արդեն ընկնում է,

Քաջ Ալեքը գնում է.

Մութն ու լուռ է ծմակը,

Միայն նրա ոտի տակ

Չոր խաշամն է խշխշում,

Երկչոտ երեն իւրջում

Արագ փախչում է դեպի

Մթին խորքերն անտառի:

Հավքերն էլ կամաց-կամաց,

Իրգնածամը վերջացած,

Ճղների վրա թրթռում,

Թառ են լինում ու լռում:

Բայց սհա լուռ ծմակի

Միջին հանկարծ Ալեքի
Խուր ականաջին հասավ մի
Քաղցրամրմունջ մի մեղեդի:
Սական ևս առաջ գնաց,
Եվ ահա նրա դիմաց
Դուրս եկան մի ձիավոր,
Տեսքով պարթև, փառավոր,
Անգեն նստած վեհապանձ,
Անփույթ կերպով վար թողած
Լայն քղանցքը սև շորի
Կողքերից երիվարի.
Իսկ ալեխառն մորուքը
Ցրիվ բռնած ողջ կուրծքը
Անհոգ ձայնով ինքն իրան
Երգում էր մի շարական:
Տեսավ նրան Ալեքը,
Զվարթացավ, աջ ձեռքը
Բարձրացնելով դեպի վեր
Ձայն տվեց. —Օրհնյալ ի Տեր:
Աստված օրհնե քեզ, որդի.
Բայց չէ, որ մի տղամարդի
Համար, անշուշտ, շատ են շատ
Ամեն զենքից երկու հատ:
Չըզիտես, որ մինչև տուն

Ավարն հաղթողն է տանում.
Որ այնքան ձայն էր հանում
Չարիքներովն անսովոր,
Այն թուրք Ալին հենց այսօր
Մամնադի դրախտը գնաց,
Իսկ զենքերն ինձ մնաց:
Սիրուն ավար ես արել,
Բայց ավարիցդ առավել
Գործքդ է սիրուն, ես իմ հոգին,
Գովեց տերտերն Ալեքին:
Փառավորիս դուն տերտեր,
Լավ խոսեցիր. աջըդ բեր,
Մի համբուրեմ, որ մեղքիս
Թողություն էլ ես տալիս:
Ապրես Ալեք, շատ ապրես,
Թող աստված գորացնե քեզ,
Որ Ալիի պես լիրբ թուրքին
Գիտես պատժել յուր կարգին:
Վկա է սուրբ օծումս,
Մի խաչ կա ծոցումս,
Իբրև պարզև կենարար
Քեզ եմ տալիս դրա համար
Դուն ոչ թե մեղք ես արել, —
Մի սուրբ պարտք ես կատարել.

Անհրավ մարդու դիմաց

Վրեժխնդիր է և աստված:

Վրեժխնդի՛ր է և աստված,—

Ծեր անտառը որոտաց:

Անուշ

հեղինակ՝ Հովհաննես Թումանյան

Նախերգանք

Առաջին երգ

Երկրորդ երգ

Երրորդ երգ

Չորրորդ երգ

Հինգերորդ երգ

Վեցերորդ երգ

ՆԱԽԵՐԳԱՆՔ

(Համբարձման գիշերը)

Բազմած լուսնի նուրբ շողերին,

Հովի թևին՝ թըռչելով՝

Փերիները սարի գլխին

Հավաքվեցին գիշերով:

Եկե՛ք, քույրե՛ր, սեզ սարերի

Չըքնաղագեղ ոգիներ,

Ե՛կեք, ջահել սիրահարի

Սերը ողբանք վաղամեռ:

Օխտն աղբյուրից ջուր է առել

Կույս սափորով, լուռ ու մունջ,

Յխտը ծաղկից ծաղիկ քաղել,

Կապել սիրո ծաղկեփունջ:

Ջուրն ու ծաղիկ աստղունք դըրել,

Խընդիրք արել աստղերին,

Փափագ սըրտով խընդիրք արել՝

Բարի ժըպտան իր սերին. . .

Ափսս՛ս, Անու՛շ, սարի ծաղիկ,

Ափսս՛ս իգիթ քու յարին.

Ափսս՛ս բոյիդ թելիկ - մելիկ,

Ափսս՛ս էդ ծով աչքերին. . .

Ու նրանց հետ՝ ցող - արցունքով

Լըցված սըրտերն ու աչեր՝

Սարի ծաղկունք տըխուր սյուքով

Հառաչեցին են գիշեր:

Վուշ - վու՛շ, Անու՛շ, վուշ - վու՛շ, քույրի՛կ.

Վու՛շ քու սերին , քու յարին . . .

Վուշ - վու՛շ, Սարո՛, վուշ - վու՛շ, իգի՛թ.

Վու՛շ քու սիրած սարերին . . .

Եկե՛ք, քույրե՛ր սեզ սարերի

Չըքնաղագեղ ոգիներ . . .

Ու փերիներն էսպես տըխուր

Երգում էին ողջ գիշեր:

Կանչում էին հըրաշալի

Հընչուններով դյութական,

Ու հենց շողաց ցոլքն արևի

Անտես, անհետ չըքացան:

Խոր սուզվեցին ակն աղբյուրի,

Մըտան կաղնին հաստաբուն,

Ու լեռնային վըտակների

Ալիքները պաղպաջուն:

[խմբագրել]

ԱՌԱՋԻՆ ԵՐԳ

Կանչում է կրկին, կանչում անդադար
Էն չըքնաղ երկրի կարոտը անքուն,
Ու՝ թևերն ահա փըռած տիրաբար՝
Թըռչում է հոգիս, թըռչում դեպի տուն:
Ուր որ է հայրենի օջախի առաջ
վաղու՛ց կարոտով ըսպասում են ինձ,
Ու ձըմռան երկար գիշերը նստած՝
Խոսում են Լոռու հին - հին քաջերից:
Դեպի են սարերը, որ վես , վիթխարի,
Հարբած շարքերով բըռնած շուրջպարի,
Հըսկա՛ շուրջպարի բըռնած երկընքում,
Հըրճվում են, ասես էն մեծ հարսանքում
Պերճ Արագածի նագելի դըստեր,
Որ Դև-Ալ, Դև-Բեթ և այլ հըսկաներ,
Խոլ - խոլ հըսկաներ հընոց աշխարհի,
Փախցրին բերին անառիկ Լոռի:

II

Էէյ հին ծանոթներ, էյ կանաչ սարեր,
Ահա ձեզ տեսա ու միտըս ընկան,
Առաջըս եկան երջանիկ օրեր,

Միրելի դեմքեր, որ հիմի չըկան:
Անցել են, ոնց որ ծաղկունքը պէս-պէս,
Որ անցած գարնան կային ձեր լանջում.
Անցե՛լ ձեր գըլխի հերվան ձյունի պէս:
Բայց եկել եմ ես՝ նըրանց եմ կանչում:
Ողջու՛ն ձեզ, կայնքիս անդրանիկ հուշեր,
Որբացած հոգիս ողջունում է ձեզ,
Թըռչուն կարոտով փընտրում ձոր ու լեռ,
Դյութական ձայնով կանչում է հանդես:
Դու՛ րս եկեք կըրկին շիրիմից, խավարից,
Դու՛ րս եկեք տեսնեմ, շոշափեմ, լսեմ,
Կյանքով շընչեցե՛ք, ապրեցե՛ք նորից,
Լըցրե՛ք պոետի հաճույքը վըսեմ . . .

III

Եվ մութ այրերից մամռոտ ժայռերի,
Թավուտ շըմակի լըռին խորքերից,
Մանուկ հասակիս հընչուն ծիծաղի
Արձագանքն ահա լըսում եմ նորից:
Թընդում է զըվարթ աղմուկը բինի,
Բարձրանում է ծուխն իմ ծանոթ ուրթից,
Ու բոլորն, ահա, նորից կենդանի

Ելնում են աշխույժ վաղորդյան մութից,
Ու թա՛րմ, ցողապատ լեռների լանջում . . .
Սու՛ս . . . ակա՛նջ արա, - հովիվն է կանչում . . .

IV

Աղջի՛, անաստված, նըստի՛ր վըրանում,
Ի՞նչ ես դուրս գալիս ինչամաղ անում,
Աշուղ ես շինել, չեմ հանգըստանում,
Խաղեր կապելով,
Չուր չափելով,
Ոչխարըս անտեր
Ընկել եմ հանդեր:

Ամա՛ն, էրեցիր սիրտս քու սիրով,
Ոտըս կապեցիր թել - թել մազերով.
Էլ չեմ դիմանալ, կըփախցնեմ գոռով,
Ա՛յ սարի ազջիկ,
Ա՛յ սիրուն ազջիկ,
Ա՛յ դու կարմրաթուշ,
Թուխամագ Անուշ:

Քու հերն ու մերը թե որ ինձ չըտան,
Արին կըթափեմ ես գետի նըման.
Սարերը կընկնեմ, կորչեմ անգյուման,
Ա՛յ սև աչքերով,
Ա՛յ ծով աչքերով,
Ունքերըդ կամար
Աղջիկ, քեզ համար:

v

Երգում է Սարով, ու չի կարենում
Աղջիկը հանգիստ նըստի վըրանում:
-Էն ո՞վ էր, նանի, որ կանչում էր մեզ,
Դու չե՞ս իմանում . . . ականջ արա, տե՛ս . . .
Հերի՛ք է, Անու՛շ, ներս արի դագեն,
Քանի՛ դուրս թըռչես, նայես դես ու դեն,
Տեսնողն էլ կասի ի՞նչ աղջիկ է սա . . .
Հագար մարդի մոտ կերթա կըխոսա:
Մըտի՛կ տուր, նանի՛, էն սարի լանջին,
Ի՞նչքան ավելուկ է տալիս կանանչին . . .
Նանի՛, թող գընամ քաղեմ ու հյուսեմ,
Էն սարի լանջին «ջան գյուլում» ասեմ:
Հանգիստ կաց, Անուշ, դու հասած աղջիկ,

Ինչ ունիս ջահել չոբանների մոտ,
Նըստիր վըրանում , քու գործին մըտիկ,
Պարկեշտ կաց աղջի ամոթ է ամո՛թ:
Ա՛խ, սիրտըս , նանի՛ , չըգիտեմ ընչի,
Մին լաց է լինում սևակնա՛ծ, տըխու՛ր,
Մին թև է առնում , ուզում է թըռչի ,
Չըգիտեմ՝ թե ու՛ր, չըգիտեմ՝ թե ու՛ր . . .
Նա՛նի ջան, նա՛՛նի, ես ի՞նչպես անեմ,
Ի՞նչ անի անքուն, անհանգիստ բալեդ.
Նա՛նի ջան, նա՛՛նի, կուժը թող առնեմ,
Աղբյուրը գընամ աղջիկների հետ . . .

VI

Կըժները ուսած՝ թըռվըռալով
Ջուրն են իջնում աղջիկները,
Խընդում իրար ուսի տալով,
Երգը գնգում սարն ի վեր:

Ամալի տակից ջուր է գալի,
Դոշ է տալի, փըրփըրում.
Էն ու՛մ յարն է նըստած լալի
Հոնգուր - հոնգուր էն սարում:

Ա՛յ պաղ ջրեր գուլալ ջրեր,
Որ գալիս եք սարերից,
Գալիս՝ անցնում հանդ ու չուեր,
Յարս էլ խըմեց էդ ջրից
Յարաբ խըմե՞ց, յարաբ հովցա՞վ,
Վառված սիրտը էն յարի:
Յարաբ հովցա՞վ, յարաբ անցա՞վ
Անքուն ցավը ջիգյարի . . .

Աղջի՛ք յարն եկավ անցավ
Վառված, տարված քո սիրով,
Էրված ջիգյարն՝ եկավ անցավ,
Չըհովացավ պաղ ջրով . . .

Ամպի տակից ջուր է գալի,
Դո՛շ է տալի, փըրփըրում.
Ա՛խ իմ ազիզ յարն է լալի
Հոնգուր - հոնգուր էն սարում:

Ու պառավ նանի սրբոյի մեջ հանկարծ
Ձեն տըվավ թաքում մի խավար կասկած.
Էն ե՛րբ էր՝ Անուշն իր կուժը առավ,
Աղբյուրը գընաց ու ետ չըդատավ. . .
Ամպերն եկել են սարերը պատել,
Ձորերը լըցվել, իրար փաթաթվել,
Հագար չար ու շառ, հագար հարամի,
Հագար ջահելներ վըխտում են հիմի. . .
Ու ելավ տեղից պառավը հանկարծ.
Ո՞ւր կորար , Անու՛շ, ա՛յ մազըդ կըտրած. . .
Ու ձորի գըլխին, ձեռը ճակատին,
Կանչում է կանչում անահ գավակին:
- Աղջի՛ , սևասիրտ, քու ահը կըտրի,
Աղջիկը մենակ ձո՞րը կըմտնի,
Ամպը կոխել է , աշխարքը մըթնել,
Ի՞նչ ես կորցրել՝ չես կարում գըտնել. . .
Աղջի, հե՛յ, Անուշ, ա՛յ աղջի՛ , Անու՛շ. . .
Ծընկանը զարկում, հառաչում է «վու՛շ»
Ու ձորի գըլխին մոլորված կանգնած
Նայում է ներքև սիրտը սևակնած:
Ամպերն եկել են սարերն պատել,
Ձորերը լըցվել, իրար փաթաթվել,
Հագար չար ու շառ, հագար հարամի,

Հագար ջահելներ վըխտում են հիմի:

VIII

-Թո՛ղ, կանչում են ինձ . . . մերըս կիմանա . . .

-Չե՛, Անու՛շ, քի՛չ էլ մընա . . .

-Չե՛, թող ես գնամ . . . ա՛խ, ի՛նչ խենթ եմ ես . . .

Դու ինձ չես սիրում, չես սիրում ինձ պես,

Հենց ես եմ մենակ լալիս ու տանջվում,

Դու սարի լանջին խաղեր ես կանչում . . .

Վաղու՛ց, վաղուց ես դու ինձ մոռացել . . .

Ես ե՛րբ եմ եկել էստեղ քարացել

Ու մընում եմ քեզ, մընու՛մ անիրա՛վ,

Էնքան մընացի՝ աչքս ջուր դառավ.

Ինձ չես լըսում,

Չես ավստսում,

Էլ չեմ ասում՝

Ինչ կըլնեմ ես . . .

Ես կըվառվեմ,

Հուր կըդառնամ,

Ես կըհավեմ,

Ջուր կըդառնամ,

Ես չըգիտեմ՝

Ինչ կըդառնամ,
Թե որ մին էլ
Էսպես մընամ . . .
Ասում են՝ ուռին
Աղջիկ էր ինձ պես,
Մընում էր յարին,
Ու չեկավ նա տես:
Խեղճը դողալով՝
Անհույս կըռացավ,
Դարդից չորացավ,
Ուռենի դարձավ:
Ջրերի վըրա
Գըլուխը կախած
Դեռ դողում է նա
Ու լալիս կամաց,
Ու ամբողջ տարին
Մի միտք էր անում,
Թե յարը յարին
Ոնց է մոռանում . . .
-Ա՛խ, Անու՛շ, Անու՛շ, էդ ի՞նչ ես անում.
Բա դու չե՞ս լըսում.
Էն, որ լանջերին խաղեր եմ ասում,
Ո՞ւմ հետ եմ խոսում . . .
Էն, որ գիշերով շըհու եմ թըչում,

Էն ու՞մ եմ կանչում . . .

Էն, որ մոլորված նըստած եմ մընում,

Ո՞ւմ հետ եմ լինում . . .

Էն, որ հառաչում ու ախ եմ քաշում,

Էն ու՞մ եմ հիշում . . .

-Ա՛խ, Անու՛շ, Անու՛շ, անաստված Անու՛շ . . .

Արբեցա՛ծ, անու՛ժ

Հառաչեց հովիվն ու սըրտին ընկավ,

Հավվեցա՛վ, հանգա՛վ . . .

IX

Անու՛շ, ա՛յ աղջի՛, Անուշ, տու՛ն արի . . .

Կանչում է մերը, հառաչում , կանչում:

-Գալիս եմ, գալի՛ս, գալիս եմ, նանի՛ . . .

Ձորից աղջկա ձենն դողանջում:

Ու մազերն անկարգ տըված թիկունքով

Ու ցըրված շիկնած այտերի վըրան,

Դուրս եկավ թեթև ամպերի տակից

Անուշը՝ փախած եղնիկի նման:

Նա կուժը դատարկ ետ բերավ կըրկին,

Իսկ ուսին տարած ուսաշոր չըկա,

Թողել է էն էլ ջըրի եզերքին . . .

Ա՛խ, անհոգություն ջահել աղջրկա . . .

Նանի՛, վախեցի, գանգատվում է նա,

Եվ ուզում է լալ, չի կարողանում.

Նանի՛, ներքևում ես մարդիկ տեսա,

Կարծեցի՝ թուրքեր էին լողանում . . .

Անիծում է ծեր մերը բարկացած

Իրեն մոռացկոտ, վախկոտ Անուշին,

Ու անեծք տալով իջնում է նա ցած՝

Դատարկ էտ բերած հին կուշտը ուսին:

[խմբագրել]

ԵՐԿՐՈՐԴ ԵՐԳ

(Համբարձման առավոտը)

X

Համբարձում եկավ, ծաղկունքը ավվան

Զուգել են հանդեր նախշուն գորգերով:

Փունջ - փունջ աղջիկները սարերը ելան

Վիճակ հանելու աշխույժ երգերով:

Համբա բձում, յա՛յլա,

Յա՛յլա ջան, յա՛յլա,

Մն սարեր յա՛յլա,,

Յա՛յլա ջան, յա՛յլա:

Երգ ու բույր խառնած,

Թև - թևի բըռնած

Զուգում են լեռներ,

Ծաղիկ են քաղում,

Ծաղկի հետ խաղում,

Ինչպես թիթեռներ:

Համբա բձում, յա՛յլա,

Յա՛յլա ջան, յա՛յլա,

Մն օրեր յա՛յլա,

Յա՛յլա ջան, յա՛յլա:

Եկավ Համբարձում՝

Ծաղկով զարդարված,

Մեր բախտին հարցում.

-Ո՞վ է մեզ գըրված:

-Ա՛յ ջան տղա, չոբա՛ն տղա, ու՞մն ես դու

-Աստված գիտի, աշխարհ գիտի՝ իմն ես դու:

Դե հանի՛ր, ա՛ղջի,

Վիճակն ի բարին,

Երգերով գովենք

Էն իգիթ յարին:

Բեղ ծիլ - ծիլ, բոյը թիլ - թիլ էն յարի,

Ի՞նչ դարդ ունեմ, քանի նա կա աշխարհի:

Համբարձում, յա՛յլա,

Յա՛յլա ջան, յա՛յլա,

Հուր սըրտեր յա՛յլա,

Յա՛յլա ջան, յա՛յլա:

Թընդում են երգեր, խընդում են սըրտեր,

Ու շուրջ բոլորած վիճակ են հանում.

Ելնում է մեկին իր երագն ու սերը,

Մյուսի մուրազը սըրտումն է մնում:

XI

Պըտույտ է տալիս վիճակը նորից՝

Քուշուշքը գրլխին ծաղիկ ծաղկամեր,
Թընդում «ջան գյուլում» մատաղ սըրտերից,
Հետը գըվգըվում էն ծաղկոտ սարեր:

-Ա՛յ թուխ մագերով աղջիկ,
Ա՛յ սարի սովոր աղջիկ,
Ջիգյարին գյուլա դիպչի
Ով որ քեզ սիրի, աղջիկ:

-Ո՛հ, ի՛նչ սև վիճակ քեզ բաժին ընկավ,
Ս—աբա՛ խտ քույրիկ, նագելի Անուշ.
Քու ձեռը կոտրի, ով որ հանեցիր. . .
Ու ողջ մընացին մոլորված, ապուշ:

Սուտ բան է, քույրի՛կ, դու մի՛ հավատա.
Լոկ պատահական մի չար խոսք է սա.
Միրտըդ մի՛ կոտրի սուտ բանի համար,
Քու խաղը խաղա՛, ջան գյուլում ասա:

Ա՛խ, չէ՛, ես գիտեմ, որ ես բախտ չունեմ.
Ես երբե՛ք, երբե՛ք բախտ չեմ ունեցել. . .

Ես միշտ էլ էսպես անբախտ կըլինեմ.
Մանուկ օրից են ինձ դեռ անիծել. . .
Ասում են՝ մի օր, ես օրորոցում,
Մի պառավ դարվիշ մեր դուռն է գալի,
Իր խաղն ասում է ու բաժին ուզում ,
Իմ նանը նրան բաժին չի տալի.
Կորի՛, ասում է, կորի՛ մեր դռնից ,
Երեխես ճաքեց, հեռացի՛ր, զընա՛. . .
Ու դարվիշն էնտեղ անիծում է ինձ,
Թե՛ դըրա օրը լացով անց կենա. . .
Ա՛խ, էն դարվիշի անեծքին անգութ
Ու էս վիճակին տեղյակ է աստված.
Միրտըս էլ միշտ փա՛կ, սիրտըս էլ միշտ մու՛թ,
Ի՛նչ կա, չըզիտեմ, իմ առջև պահված. . .
-Մի՛ տըրտմիր, Անու՛շ, մի՛ լինիր համառ.
Մեր ձեռքով հանած մի անմիտ վիճակ,
Մի խելառ դարվիշ, մի անեծք հիմար,
Ու լալիս ես դու էդպես սըրտաճա՛ք. . .
Հանգիստ կաց, քույրի՛կ, մի՛ վախի՛ր էդքան,
Կայնքը քեզ համար վառ գարուն է դեռ,
Էդ քո նորահաս մատաղ կուսության
Առաջն դեռ կան երջանիկ օրեր:
Սուտ բան է, քույրի՛կ, դու մի՛ հավատար,
Լոկ պատահական մի չար խոսք է սա,

Միրտըդ մի կոտորի սուտ բանի համար,
Քու խաղըդ խաղա, ջան գյուլում ասա:

(Խումբը երգում է)

Աղջի, բախտավո՛ր,
Երնե՛կ քու սերին,
Քու սարի սովոր
Մն - սն աչքերին:

Համբարձում, յա՛յլա,
Յա՛յլա ջան, յա՛յլա,
Մեր - օրեր յա՛յլա,
Յա՛յլա ջան, յա՛յլա:

Մեռնեմ գարունքիդ,
Ծաղկած գարուն ես,
Սարի պես մեջքիդ
Կանգնած յար ունես:

Համբարձում, յա՛յլա,

Յա՛յլա ջան, յա՛յլա,

Սար - յարե՛ր յա՛յլա,

Յա՛յլա ջան, յա՛յլա:

(Անուշը մենակ)

Ա՛խ, իմ բախտը կանչում էինձ,

Չեմ հասկանում՝ դեպի ուր . . .

Դողում է պաղ նըրա ձենից

Իմ սիրտը սև ու տըխուր:

Դուք էլ, սարի սիրուն ծաղկունք,

Թաքուն մի ցավ ունիք լուռ,

Աչիկներդ լիքն է արցունք,

Սիրտներդ սև ու տըխուր:

Ա՛խ, ծաղիկներն էս աշխարհքում

Տանջվում են միշտ էսպէս գուր,

Տըրորվում են ու թառամում՝

Սիրտներդ սև ու տըխուր:

(Խումբը հեռվից)

Համբարձում, յա՛ յլա,

Յա՛ յլա ջան, յա՛ յլա,

Վառ ցավեր, յա՛ յլա,

Յա՛ յլա ջան, յա՛ յլա:

[խմբագրել]

ԵՐՐՈՐԴ ԵՐԳ

XII

Ձրմռան մի գիշեր կար մի հարսանիք,

Հըրճվում էր անգուսպ ամբոխը գյուղի.

Գյուղն էին իջել հովիվ պատանքի՝

Աղջիկ տեսնելու, պարի ու կոխի:

Ու պարից հետո լեն հըրապարակ

Բաց արին մեջտեղն արձակ գըլխատան,

Զուռնաչին փըչեց կոխի եղանակ,

Ահել ու ջահել իրարով անցան:

Հարա՛յ են տալի - «քաշի՛ հա , քաշի՛ . . . »

Ու դուրս քաշեցի գոռով երկուսին

Մինը մեր Սարոն, իսկ մյուսն Անուշի

Անդրանիկ եղբայր գառնարած Մոսին:

Ողջ գյուղը կամգնեց պարըսպի նման,

Ջովկեց, բաժանվեց երկու բանակի,
Ամեն մի բանակն ընտրեց փահլևան,
Կանգնեց թիկունքին տրդերանց մեկի:
Գոռում են, գոչում երկու բանակից.
Սըրտապինդ կացե՛ք, մի՛ վախեք տրդե՛ք,
Իսկ նորեկ հարսի փարդի քամակից
Նայում են կանգնած հարսն ու աղջիկերք:
Ը տաքանում են տրդեքը սաստիկ,
Փեշերը հավաք խըրում են գոտին,
Գետին են զարկում ձեռքերը հաստլիկ,
Իրար են հասնում թափով մոլեգին . . .
Ազաթ կա սակայն էն մութ ձորերում,
Ու միշտ հընազանդ հընոց ադաթին,
Ամբոխի առջ— իգիթն իր օրում
Գետին չի զարկիլ ընկեր իգիթին:
Ու իրար բըռնած Սարոն ու Մոսին
Քաշում են, ընկնում, ելնում միասին,
Դըժվար է իբր— հաղթել մեկ դեմի:
Իզուր է գոռում ամբոխը հարբած,
Զուր սըրտատըրոփ նայում աղջիկներ,
Եվ զուր է Անուշն իր շունչը կըտրած,
Սառել ու կանգնել ինչպես մի պատկեր :
Անուշը կանգնա՛ծ . . . Սարոն նըկատեց,
Թունդ առավ սիրտը ու զարկեց արագ.

Աչքերի առջև մըլարը պատեց,
Մոռացավ ընկեր, ադաթ ու աշխարք:
Ու մինչ դեռ Մոսին ընկերախաղի,
Կատակի տալով թողած էր իրեն,
Ուժ առավ Սարոն, ծընկեց կատաղի,
Գետնեց ընկերին ու չոքեց վըրեն:
Ամբոխը թափվեց հարա-հըրոցով,
Վեր թըրցրեց ջահել փահլևաններին,
Եվ ուրախության աղմուկ գոռոցով
Հաղթողին փեսի թախտի մոտ բերին:
Ձընծության ձայնից, ծափերի զարկից
Շարժվում են, դողում պատեր ու օճորք,
Իսկ նորեկ հարսի փարդի քամակից
Նայում են կանգնած հարսն ու աղջիկերք:

XIII

Վեր կացավ Մոսին. իրեն կըտրատում,
Թող գա՛, գոռում է , որ բըռնենք նորից,
Թե չէ նամարդը, այլ—ս չեմ երդվում,
Էլ չի պըրծնելու երբեք իմ ձեռքից:
Վե՛ր չի գըցել ինձ . . . ինձ խաբել է նա . . .
Մեյդան բաց արեք, թող մին էլ մեջ գա . . .

Ու ամեն կողմից ուրախ հրոհրում,
Թունալի ծաղրով կանչում են, գոռում.

-Չե՛ լավ, էդ չե՛ լավ,
Վեր չի գրցել դեռ,
Մոսին թուլ էլավ-
Խոզապարկուկ էր. . .
Հա՛, հա՛, հա՛. տըղե՛ րք,
Շատ էլ լավ կանի.
Մեջը թա՛ փ տըվեք,
Թող մին էլ բըռնի. . .
Հա՛, հա՛, հա՛. տըղե՛ րք,
Մեջքը թա՛ փ տըվեք. . .

XIV

Եվ աղմկալի հարսանիքի տանից
Դուրս եկավ Մոսին սաստիկ վիրավոր.
Արյուն է կաթում սևակնած սըրտից,
Գընում է ըշտապ, քայլերը մուր:
-Ամո՛ թ քեզ, Մոսի՛, թու՛ ք ու նախատինք
-Ամո՛ թ քեզ նըման գոված իգիթին,
Մի անունդ հիշիր, մի բոյիդ մըտիկ,

Դեռ քու թիկունքը չէր տեսել գետին:
Ի՛նչպես վեր ընկար դու՛, սարի նըման,
Երբոր նայում էր ողջ գյուղը կանգնած . . .
Դու՛ . . . կուչ գաս տակին Սարոյի ծընկան,
Նըրանից հետո երևաս կանա՛նց . . .
Եկա՞՞ծ էր էս բանն իսկի քու գըլխին . . .
Ծաղրատեղ դառար բովանդակ գեղին . . .
Դե մեռի՛ր, էլի՛, գետինը մըտի՛ր,
Տանը վե՛ր ընկիր՝ իլիկ պըտըտիր . . .

XV

Վա՛յ, վա՛յ, Մո՛սի ջան, ինձ մի ըսպանիր,
Մըրանից հետո չե՛մ սիրիլ նըրան . . .
Վախենում եմ ես . . . դամեղ տեղը դիր . . .
Միրտը դողում է տերևի նըման . . .
Խընդորում էր լալով եղբոր առաջին
Անգոր ու դալուկ իր քույրը չոքած.
Մոսին՝ փայլկըտուն խանչալը ձեռին՝
Ուզում էր մորթել նըրան աչքը բաց:
Դե իմ անունով երդվի՛ր, անըզգա՛մ,
Որ էլ Սարոյին դու չես սիրելու,
Թե չե՛ տեսնու՞ ես խանչալը հանած՝

Մինչև դաստակը սիրտըդ են խըրելու:
Քու ոտի հողն եմ, Մո՛ւսի ջան, Մո՛ւսի,
Դու քու եսիրին երդու՞մ ես տալիս . . .
Ես էլ Սարոյին չեմ սիրում՝ ասի,
Տեսնու՞մ ես չոքած ի՛նչպես եմ լալիս . . .
Դու խաբու՞մ ես ինձ, սուտլի՛կ խաբեբա՛ .
Չե՞ս սիրում ասիր. էն ի՞նչ է հապա,
էն ի՞նչ է հապա, որ տեղըն են մըտնում՝
Հեկեկում ես դու գիշերվա մըթնում.
էն ի՞նչ է հապա, որ դու երագում
«Սարո ջան, Սարո՛ . . . Սարո» ես ասում . . .
Մո՛ւսի ջան, Մո՛ւսի, գըլխովդ շուռ գամ.
Ինձ մի՛ ըսպանիր, ինձ թող ես անգամ.
Էլ չեմ սիրել ես, երբ դու չես ուզում,
Էլ չեմ կանչիլ ես նըրան երագում . . .

Ինձ մի՛ ըսպանիր, դամեդ տար հեռու . . .
Քու քույրը չե՞մ ես . . . իմ Մոսին չե՞ս դու . . .

XVI

Ու էն հարսանիքից թըշնամի դարձան
Ախպեր տըղերքը ես դեպքի համար.

Ընկեր, բարեկամ զընացին, եկան,
Կըրկին հաշտության չեղավ մի հընար:
Անկոտրում Մոսին էլ ո՞ր Մոսին էր,
Որ՝ աչքը դեռ բաց, էս լուս աշխարքում,
Իրեն հարագատ քըրոջը տեսներ
Նամարդ ընկերի՝ Սարոյի գըրկում.
Գուցե գիշերս էլ՝ իր հերսից անքուն՝
Ուզում է ջահել քըրոջն ըսպանի,
Սարոյի անունն ու սերը թաքուն
Խանչալի ծերով սըրտիցը հանի:
Ո՛վ գիտի, գուցե հենց էս գիշեր էլ
Իգիթ ոսոխներն, անհաշտ ու համառ,
Մեկմեկու հոտից ոչխար են քըշել,
Մեկմեկից վըրեժ առնելու համար:
Կարող է նույնպես պատահել հանկարծ,
Որ մեկի դեզը, արդյունքը հընձի,
Գիշերվա ժամին, հըրով բըռնկված,
Երկնահաս բոցով աստղերը խանձի:
[խմբագրել]
ՉՈՐՐՈՐԴ ԵՐԳ

XVII

Ամպերը դանդաղ ուղտերի նման՝

Նոր են ջուր խըմած ձորից բարձրանում.

Քարոտ թիկունքից Չաթինդաղ լեռան

Նոր է արևը պրոռունգը հանում:

Գյուղում աղմուկով իրար են անցնում,

Կըտեր ծերերին կանայք հավաքված,

Տըղերքը դեպի քարափն են վազում՝

Հըրացանների կիսերից բըռնած:

XVIII

Եկավ վիթխարի ծերունի մի մարդ,

Կանգնեց վըրդովված տըղերանց միջին,

Մատը դեպի ձոր մեկնելով հանդարտ

Էսպես նա պատմեց գոռ տալով շիբխին.

Էս գիշեր, կեսը կըլիներ գիշերվա,

Դեռ չէի կըպցրել աչքըս տեղի մեջ.

Քունս էլ է կորել, ջանս էլ են վաղվա,

Ամեն մի բանից մընացել եմ խեղճ . . .

Հա՛, հալալ կեսը կըլիներ գիշերվա,

Շունը վեր կացավ էս կըռան վըրա.

Հեյ-հե՛յ, կանչեցի, ձեն տըվող չելավ.

Շունը գագազեց, շունը վեր կալավ . . .

Հե՛յ գիղի, ասի ինքս իմ միջում,

Ի՛նչ է մընացել առաջվան տըղից.
Քնում էի վաղ մենակ արխաջում,
Մի ձեն լըսելիս թըռչում տեղից . . .
Էն էի ասում, քնել չէի դեռ.
Կըլիներ դառը գիշերվան կեսը,
Երկու մարդկային սև կերպարանքներ
Շան առջև փախած՝ ցած իջան դեսը . . .
Էս որ լըսեցի, դես ու դեն ցըրված
Տըղերքը ճեպով ձորը ներս մըտան,
Ու մըտի տակին, ճամփիցը ծըռված,
Երկու մարդու թարմ ոտնատեղ գըտան:

XIX

Ամբողջ մի ամիս խումբը զինավառ
Սարեր ու ձորեր ոտնատակ տըվեց՝
Չոբան Սարոյին գըտնելու համար,
Որ սարիցն իջավ, Անուշին փաղցրեց:
Մի ամիս հետո տըղեքը եկան տուն,
Գովելով նըրա արարքը ճարպիկ.
Հալալ է տըղին, ա՛յ իգիթություն,
Ահա թե ինչպես կըփաղցնեն աղջիկ:
Մենակ Անուշի ախպերը - Մոսին

Գըտնի՝ կոտորի, սրտը հովանա:

Մնաց հանդերում: Եվ ահա մի օր,

Քաղվոր կանանց մեջ, մըթանը հետ, թաքուն,

Շորերը պատռած, տըխուր գըլխակոր

Անուշը ձորից եկավ հորանց տուն:

XX

-Աղջի՛, Վա՛րդիշաղ, թե հոգիդ սիրես,

Մի գարիդ գըցիր, տես ի՞նչ է ասում.

Աչքըս խավարի, տեսիլք դառնամ ես,-

Տեսիլք եմ տեսել գիշերըս երագում:

Մի մութ ձորի մեջ, մի նեղ ձորի մեջ,

Անբախտ Սարոյի ոչխարը կանգնած,

Լեզու էր առել ու խաղ էր կանչում,

Ու խաղ էր կանչում ձեն ձենի տըված . . .

Մի գարիդ գըցի՛ր, թե որդով խընդաս,

Էս երագն իսկի ես լավ չեմ փորձել.

Ողորմած աստված, քու դուռը բանաս,

Քու ոտի հողն ենք - դու էս ըստեղծել . . .

Անբան գառները մութ ձորի միջին

Խաղ էինք կանչում ու ձենով լալիս,

Սարոյի նանն էլ նըրանց առաջին

Աղլուխ էր փռել ու պար էր գալիս . . .
Աղջի՛, Մա՛նիշակ, վատ բան էս տեսել,
Գարիս էլ, ահա, էնպես դուրս եկավ.
Էս չարն, էս բարին . . . Սարոն է էս էլ . . .
Տե՛ս, ահա, Սարոն սև ճամփեն ընկավ . . .
Աստված խընայի ջահել - ջիվանին,
Աստված խընայի իր անբախտ նանին . . .

XXI

Ու ման է գալի սարերը ընկած
Սարոն փաղցրած եղջերվի նըման,
Օրհասն առաջին, զընդական ետևից,
Հանդերը՝ դըժոխք, ընկերը՝ դուշման:

Եվ երբ երեկոն, հանդարտիկ ու լուռ
Սարերից իջնում, խավարն է պատում,
Նըրա բայաթին ողբում է տըխուր,
Ընկեր սարերին խոսում, գանգատվում:

Բարձրը սարեր, ա՛յ սարեր,
Ձեն եմ տալի «վա՛յ», սարե՛ր,

Դուք էլ ինձ հետ ձեն տըվեք,
Իմ դարդերի թայ սարե՛ր:

Որս եմ՝ բութես ձեզ արած,
Ձեր ձորերին, ձեր արած,
Կուգեմ կորչեմ անգյուման,
Էս աշխարքից բեզարած:

Կորչեմ բեզար դատարկուն,
Քար - սարեսար դատարկուն,
Մեռնեմ պրրծնեմ էս օրից,
Բալքի առնեմ դադար քուն:

Ա՛խ, կըմեռնեմ՝ ամա նա
Վա՛յ թե հանկարծ իմանա,
Ես ազատվեմ ես ցավից,
Աչքը լալով նա մընա:

[Խմբագրել]

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ԵՐԳ

Լալիս է Անուշն երեսին ընկած,
Կանգնած են շուրջը կանայք հարևան,
Ու խոսք չեն գրտնում ասեն անարգված
Տարած, ետ բերած անբախտ աղջրկան:
Աստված խընայեց՝ կոպիտ ախպերը
Հեռու հանդերից դեռ տուն չէր դարձել,
Իսկ խոժոռադեմ ալ—որ հերը
Սկսավ փըրփըրած թըքել, անիծել:
Դու՛րս գընա, կորի՛, ա՛յ լիրբ, անըզգա՛մ,
Մն ու սուգ լինի թագ ու պըսակըդ.
Կորի՛, չերևաս աչքիս մյուս անգամ,
Գետինը մըտնի երկար հասակըդ:
Տեսա՛ր, որ նըրան ասում է Մոսին,
Չեն ուզում, տեսար, նըրան հերն ու մերդ.
Դու քա՞նի գըլուխ ունիս քո ուսին,
Որ վեր էս կենում փաղչում նըրա հետ:
Խըռնված գյուղացիք կըտուրից իջան՝
Մեղմելու կոպիտ բարկությունը հոր,
Հայտնըվեց նույնպես գյուղի քահանան,
Մի պատկառելի հըսկա ալևոր:
-Դու՛րս գընացեք, դու՛րս, գոչեց տերտերը,
Անուշը թողեք ուղիդ ինձ ասի,
Թողեք նա հայտնի իր միտքն ու սերը,
Նըրանից հետո բանը կըպարզի:

Մի՛ լա, իմ աղջի՛կ, ինձ խոտովանի՛ր,
Միրու՛մ ես նըրան, քու կամքո՞վ փախար. . .
Եթե սիրում ես՝ էլ դարդ մի՛ անիր,
Պիտի պըսակեմ ես ձեզ անպատճառ. . .
Ի՛նչ են հառաչում. . . էն ո՞վ էր ,մի տե՛ս,
Որ դուրսը հանկարծ աղմըկեց էսպես. . .
Ո՞վ է ըսպանել. . . Մոսի՞ն. . . ու՛մ. . . ու՛ր. . .
Անու՛շ, հե՛յ Անուշ. . . ջուր հասցրե՛ք, ջու՛ր. . .

XXIII

Ինչպես մի հեղեղ վեր կենար հանկարծ,
Երկընքի մըթնած ամպերից իջեր,
Ինչպես փոթորիկ սաստիկ սրընթաց,
Գյուղից սըլացան մի խումբ կըտրիճներ:
Ցավից տաքացած էլ բան չեն հարցնում,
Թըռչում են, ասես ահից հալածված,
Ու նըրանց առջև ահռելի բացվում,
Թըշշում է ձորը արյունով լըցված:
Գյուղը դատարկվեց մի ակնթարթում,
Քարափի գըլխին կանգնած անհամբեր,
Լու՛ռ, սըրտատրոփ ականջ են դընում,
Նայում են ներքև. . . ձեն չի գալիս դեռ.

Դեբեդն է մենակ անդընդում՝ հուզված՝
Խըլաձայն ողբում սողում դեպի ցած:

XXIV

Ու մարդասպանը դուրս եկավ ձորից,
Դեմքը այլայլված, քայլվածքը մոլոր.
Սարսափ է կաթում արնոտ աչքերից,
Եվ կերպարանքը փոխված է բոլոր:
Առանց նայելու մարդկանց երեսին,
Առանց խոսելու, սևակնած, դաժան,
Մոտեցավ սրահին, կախ տրվավ սրնին
Մն հըրացանը՝ սև օձի նըման:
Պապանձվեց նույնպես ամբոխը մեխված,
Ոչ ոք ծրպտալ չի համարձակվում,
Մենակ մի հոգի անգուսպ կատաղած՝
Հարա՛յ է կանչում, երեսը պոկում:
Մեռած չոբանի պառավ նանն է նա՝
Ցավից խելագար բառաչում, լալիս.
Տարաբա՛խտ ծընող, վազում է ահա,
Ձորիցն է տըխուր գոռոցը գալիս:

XXV

Մըգավոր կանայք նըրա ետևից
Հարա՛յ կանչելով ձորը վազեցին,
Իրենց կորցրածն էլ հիշելով նորից՝
Դիակի շուրջը կարգով շարվեցին:
Իգիթին վայել սըրտառուչ ողբով
Լաց ու կոծ արին ձեն ձենի տըված.
Տըղեքն էլ մըթին, լուռ ու գըլխակոր,
Մընացին մոտիկ քարերին նըստած:
Ողբացին անշունչ դիակի վըրա՝
Անտեր մընացած ոչխարի մասին,
Անսիրտ անեծքով հիշեցին նըրա
Անճար մընացած խեղճ յարի մասին.
Եվ նըրա մասին, որ ընկերները
Հանդը գընալիս Մարո կըկանչեն:
Ծանըր չոմբախը, գըլուխը մեխած,
Օճորքում դըրած պիտի մըրոտի,
Երկար խանչալը, պատիցը կախած,
Պատենում մընա ու ժանգը պատի . . .
Որ հով սարերի սովորած նանը
Էլ սար չի գընա առանց Մարոյի:
Սև շորեր հագած կընըստի տանը,
Անցած օրերը միտը կըբերի:
Եվ ամեն մի խոսք, մի հիշողություն

Կըտրատում էին սիրտը խեղճ նանի,

Եվ աղաչում էր նա մեռած որդուն՝

Մի անգամ խոսի, աչքը բաց անի:

Ընչի՞ չէս խոսում, ընչի՞ չէս նայում,

Իմ օր ու արև, կյանք ու ջան՝ արդի,

Դու իմ գերեզմանն ընչի՞ ես խըլում,

Թըշնամի՛ որդի, դավաճա՛ն որդի . . .

Բայց չէին բացվում աչքերը փակված,

Շուրթերը սառել չորացել էին.

Նըրանց արանքից ատամները բաց՝

Սպիտակ շարքերով երևում էին:

Ու նա կատաղած՝ հանդուգն անեծքով

Ծառս եղավ դուշման երկընքի դիմաց,

Եվ հայհոյում էր, և կուրծքը ծեծում,

Եվ լալիս էին ձեն ձենի տըված . . .

Կարմիր արևից ընկած , Սարո ջա՛ն,

Կանաչ տերևից ընկած , Սարո ջա՛ն . . .

Արևս հանգավ Սարո ջա՛ն,

Գիշերս ընկավ Սարո ջա՛ն . . .

Գիշերը իջավ, թանձրացավ մութը,

Եվ նըվաղեցին ձեները տըրտում,

Հոգնեցի՛ն, հանգա՛ն . . . Ծերուկ Դեբեդը

Սըգում էր մենակ խավար անդընդում:

Սըգվոր գետը՝
Ծեր Դեբեղը,
Սիրտը քրքրրած,
Ջուրը փրփրած,
Քարոտ ափին,
Լեռ քարափին,
Դեռ ծեծում է,
Հեծեծում է . . .

XXVI

Եվ մի քանի ընկեր-տղերք
Ձորում, գետի եզերքին,
Փոս փորեցին ու սըրտաբեկ
Հողին տըվին հովվի դին:
Ծառ ու ծաղիկ՝ սըվսըվալով
Բյուր խընկեցին դյուրեկան,
Ծեր Դե-բեղն էլ ահեղ ձենով
Երգեց վըսեմ շարական:
Ու տըղերքը տըխուր ու լուռ
Վերադարձան դեպի տուն ,
Ձորում թողած մի սև բլուր,
Մի գերեզման անանուն:

[խմբագրել]

ՎԵՑԵՐՈՐԴ ԵՐԳ

XXVII

Գարունը եկավ, հավքերը եկան,
Սարեր ու ձորեր ծաղիկներ հագան.
Մի աղջիկ եկավ, մի մենակ քաղվոր,
Գետի եզերքին շըրջում էր մուրր,
Շըրջում էր մուրր, խընդում ու լալիս,
Երգեր է ասում ու ման է գալիս:

-Միրուն աղջի՛կ, ի՞նչ ես լալիս

Էդպես մենակ ու մուրր,
Ի՞նչ ես լալիս ու ման գալիս
Էն ձորերում անեմ օր:
Թե լալիս ես՝ վարդ ես ուզում՝
Մայիս կըգա, մի քիչ կաց,
Թե լալիս ես՝ յարդ ես ուզում՝
Ա՛խ, նա գընա՛ց, նա գընա՛վ. . .
Արտասավելով, լալով էդպես
Ես չեմ դարձնի էլ գերիդ,
Ի՞նչու իզուր հանգընում ես

Ջահել կըրակն աչքերիդ:

Նըրա անբախտ շիրիմի վըրա

Պաղ ջուր ածա աղբյուրի,

Դու էլ գընա նոր սեր արա,

Էդպես է կարգն աշխարհի:

Շնորհակալ եմ, անցվոր ախպե՛ր,

Աստված պահի քու յարին.

Ճամփիդ վերջում կանգնած է դեռ

Անուշ ծիծաղն աչքերին . . .

Ուրախ սըրտով դուք ձեր սերը

Վայելեցեք անթառամ,

Ինձ արցուն է տըվել տերը,

Ես պիտի լամ, պիտի լամ . . .

Ու ման է գալիս

Երգում ու լալիս:

Երգերը անկապ, երգերը տըխուր,

Արցունքի նըման հոսում են իգուր.

Բայց լալիս է նա ու երգեր ասում,

Ու միշտ են անմիտ տըրտունջն է խոսում,

Թե ինչպես հանկարծ աշխաքը փոխվեց,

Ինչպես դատարկվեց կյանքում ամեն բան,

Մարերը մընացին որք ու անչոբան,

Թե ի՛նչպես հանկարծ նա զընաց հեռու,

Էլ չի՛ դառնալու, էլ չի՛ դառնալու . . .

-Ե՛տ դառ, ե՛տ, իզի՛ թ,

Ե՛տ դառ, անիրա՛վ,

Կարոտած յարիդ

Աչքը ջուր դառավ:

Ոչխարդ էն սարով

Շուռ տուր, տու՛ն արի,

Ճախի՛ր գիշե՛րով

Ու թաքուն արի . . .

Ա՛խ էն կանանչ սարի լանջին

Ո՞վ է քընած էն տըղեն,

Վըրեն քաշած սև յափնջին.

Կուռը հանած էն տըղեն . . .

Ջա՛ն, իմ յարն է, ջանի՛ն մեռնեմ,

Ծաղկի հոտով նա հարբել,

Սարի լանջին, հովի միջին

Մուշ-մու՛շ, անուշ մըրափել:

Վե՛կաց, վե՛ր, իզի՛ թ,

Վե՛կաց, վե՛ր, անիրա՛վ,

Ոչխարըդ բեր կիրթ,
Օրը ճաշ դառավ. . .
Արի՛, ջա՛ն, արի՛,
Քու գալուն մեռնեմ,
Թուխ չոբան, արի՛,
Կարոտըս առնեմ:

Տեսե՛ք, տեսե՛ք, դափ ու գունոնով
Ի՞նչ հարսնիք է դուրս գալի,
Մարդիկ ուրախ, թոն ու ձյունով
Ձի են խաղում, չափ տալի. . .
Աղջի՛, աղջի՛, մըտիկ արեք,
Էս ի՞նչ տեսիլք էս տեսե.
Ո՞վ է տեսել էդպես հարսնիք. . .
Ո՛չ հարս ունեն, ո՛չ փեսա. . .

Բերում են հըրեն,
Ամա՛ն, մեր տան դեմ. . .
Վե՛ր դըրեք, վըրեն
Հյուսերըս քանդեմ. . .
Ես է՛լ եմ գալիս,
Էդ ու՞ր էք տանում. . .

Ինձ էլ թաղեցեք

Իր գերեզմանում . . .

Ա՛խ, չէ՛, ամա՛ն, ասում են դա

Մի դիակ է լու՛ռ, հոտած,

Արյունը չոր դեմքի վրա.

Աչքերն անթա՛րթ, սպիտակած:

Նա սիրուն էր անուշահոտ,

Աչքերը լի ծիծաղով,

Նա գալիս է ցողոտ, շաղոտ,

Հանաքներով ու խաղով . . .

Արի՛, ջա՛ն իգիթ,

Արի՛, անիրա՛վ,

Կարոտած յարիդ

Աչքը ջուր դառավ:

Էլ մի՛ ուշացնի,

Ես շատ եմ կացել . . .

Էլ մի՛ լացացնի,

Ես շատ եմ լացել . . .

Տե՛ս կըխռովե՛մ,

Լաց կըլեմ ես է՛լ . . .

Չեմ խոսիլ քեզ հետ . . .

Չեմ սիրիլ քեզ է՛լ . . .

XXVIII

Անլըռելի վըշվըշում է
Պըղտոր ջուրը Դեբեդի,
Նըրա ասիին կանաչում է
Մենակ շրիրմն իգիթի:
Նըրա շուրջը հեզ սիրուհին
Թընդացնում է ողբ ու լաց,
Ձեն է տալիս իր Սարոյին
Ու պըպըտվում մոլորված:
Ու հոսում է գիշեր ցերեկ
Արցունքն անբախտ աղջկա,
Բայց իր սիրած տըղան երբեք
Չըկա՛, չըկա՛ ու չըկա . . .
Վըշվըշում է գետը - վու՛շ, վու՛շ,
Ու հորձանք է տալիս հորդ,
Ու կանչում է «Արի՛, Անուշ,
Արի՛, տանեմ յարիդ մոտ . . .»

Անու՛շ, ա՛յ աղջի, Անու՛շ, տու՛ն արի՛
Կանչում է մերը , վերևից կանչու՛մ.

Լու՛ն են ձորերը, լու՛ն են ահռելի,
Դու՛շման Դեբեդն է մենակ մըռընչում:

Վու՛շ - վու՛շ, Անու՛շ, վու՛շ - վու՛շ, քույրի՛կ.

Վու՛շ քու սերին , քու յարին . . .

Վու՛շ - վու՛շ, Սարո՛ւ, վու՛շ - վու՛շ, իգի՛թ.

Վու՛շ քու սիրած սարերին . . .

XXIX

Համբարձման գիշեր, են դյութիչ գիշեր,
Կա հըրաշալի, երջանիկ վայրկյան.
Բացվում են ոսկի երկընքի դռներ,
Ներքն պապանձվում, լըռում ամեմ բան,
Ու աստվծային անհաս խորհրդով
Լցվում բովանդակ Նըրա սուրբ գըթով:

Էն վեհ վայրկենին չըքնաղ գերի՛
Երկընքի անհու՛ն, հեռու խորքերից,
Անմուրազ մեռած սիրահարների
Աստղերը թըռած իրար են գալիս
Գալի՛ս՝ կարոտով մի հեղ համբուրվում

Աշխարհքից հեռու՛ , լազուր կամարում:

Թմկաբերդի առումը

հեղինակ՝ Հովհաննես Թումանյան

ՆԱԽԵՐԳԱՆՔ

Հե՛յ, պարոննե՛ր, ականջ արեք

Թափառական աշուղին,

Միրո՛ւն տիկնայք, ջահե՛լ տըղերք,

Լա՛վ ուշ դըրեք իմ խաղին:

Մենք ամենքըս հյուր ենք կյանքում

Մեր ծնընդյան փուշ օրից,

Հերթով գալիս, անց ենք կենում

Էս անցավոր աշխարհից:

Անց են կենում սեր ու խընդում,

Գեղեցկություն, գանձ ու գահ,

Մահը մերն է, մենք մահինը,

Մարդու գործն է միշտ անմահ:

Գործն է անմահ, լա՛վ իմացեք,

Որ խոսվում է դարեդար,
Երնե՛կ նըրան, որ իր գործով
Կապրի անվերջ, անդադար:

Չարն էլ է միշտ ապրում անմեռ,
Անե՛ծք նըրա չար գործքին,
Որդիդ լինի, թե հերն ու մեր,
Թե մուրագով սիրած կին:

Ես լավության խոսքն եմ ասում,
Որ ժըպտում է մեր սըրտին.
Ո՞վ չի սիրում, թեկուզ դուշման,
Լավ արարքը, լավ մարդին:

Է՛յ, լա՛վ կենաք, ակա՛նջ արեք,
Մի բան պատմեմ հիմի ձեզ,
Խոսքըս, տեսեք, ո՞ւր է գընում,
Քաջ որսկանի գյուլի պես:

|

Նադիր Շահը գորք հավաքեց,
Զորք հավաքեց անհամար,
Եկավ Թըմկա բերդը պատեց,
Ինչպես գիշերն էն խավար:

— Հէ՛յ քաջ Թաթուլ, կանչեց Շահը,
Անմա՞հ էիր քեզ կարծում.
Ե՛կ, բերել եմ ես քու մահը,
Ի՞նչ ես թառել ամբողջում:

— Մի՛ պարծենա, գոռոզ Նադիր,
Պատասխանեց էն հըսկան.
Գըլխովը շա՛տ ամպեր կանցնեն,
Սարը միշտ կա անսասան:

Ասավ, կանչեց իր քաջերին,
Թուրը կապեց հավլունի,
Թըռավ, հեծավ նըժույգ իր ձին,
Դաշտը իջավ արյունի:

Ու քառսուն օր, քառսուն գիշեր
Կըռիվ տըվին անդադար,
Ընկան քաջեր, անթիվ քաջեր,
Բերդի գըլխին հավասար:

Իրան, Թուրան ողջ եկել են,
Թաթուլն անհաղթ, աննըկուն,
Զորք ու բաբան խորտակվել են

Նըրա բերդը միշտ կանգուն:

Ու միշտ ուրախ, հաղթանակով

Իր ամբոցն է դառնում նա.

Սպասում է էնտեղ կիներ,

Ջահել կիներ սևաչյա:

II

Էն տեսակ կին,

Ես իմ հոգին,

Թե աշուղն էլ ունենար,

Առանց զենքի,

Առանց զորքի

Շահերի դեմ կըզնար:

Սիրո հընց,

Կրակ ու բոց`

Էնպես աչքեր թե ժըպտան,

Մարդու համար

Օրվա պես վառ

Գիշերները լույս կըտան:

Վարդի թերթեր`

Էնպես շուրթեր

Թե հաղթություն քեզ մաղթեն,

Էլ քեզ ո՛չ Շահ,

Ո՛չ ահ ու մահ,

Ո՛չ զենք ու զորք կրհաղթեն:

III

Ու կրովի դաշտում Շահի առաջին

Արին մի անգամ գովքը սիրունի.

Նըրան՝ իր տեսքով, հասակով, ասին,

Չի հասնի չըքնաղ հուրին Իրանի:

Ծով են աչքերը Ջավախքի դըստեր,

Որ կորչում է մարդ նըրա հայացքում,

Ճակատը ճերմակ էն ձյունից էլ դեռ,

Որ բարձր Աբուլի գագաթն է ծածկում:

Նա է շունչ, հոգին իշխան Թափուլի,

Նըրա սիրովն է հարբած էն հըսկան,

Նըրա ժպիտն է քաջին ուժ տալի,

Որ դաշտն է իջնում առյուծի նըման:

Թե տիրես, մեծ Շահ, դու նըրա սըրտին,

Թաթուլն էլ անգոր կընկնի ոտիդ տակ,

Հանգիստ կը տիրես և Թըմուկ բերդին,

Որ չես կարենում էսքան ժամանակ:

Էսպէս է ասել հընուց էդ մասին

Ֆարսի բյուլբյուլը, անմահ Ֆիրդուսին .

Ի՛նչը կըհաղթի կյանքում հերոսին,

Թե չըլինին

Կինն ու գինին:

Արևի նման ճակատը պայծառ,

Նայում է խըրոխտ, կանգնած ինչպէս սար,

Ո՛վ կանի նըրան գետնին հավասար,

Թե չըլինին

Կինն ու գինին:

Պարում է ասես կըռիվ գընալիս,

Գետընքից վերև թըռչում ման գալիս.

Ո՛վ ցած կըբերի նըրան թըռչելիս,

Թե չըլինին

Կինն ու գինին:

Թեկուզ և արար աշխարհ գա վըրան,

Կերթա դեմ ու դեմ, տուր չի տալ իրան,

Ռուստեմ Չալն էլ չի հաղթիլ նըրան,

Թե չըլինին

Կինն ու գինին:

V

Ու դըրկեց Շահը իր թովիչ երգչին.

Գընա տե՛ս, ասավ, Թըմկա տիրուհուն,

Երգի՛ իմ սերը նըրա առաջին,

Պատմի՛ իմ փառքը ու գանձը անհուն:

Խոստացի նըրան իմ ոսկի գահը,

Խոստացի նըրան ամե՛ն, ամեն բան,

Ինչ կարող է խոստանալ Շահը,

Երկրակալ Շահը իր սիրած կընկան:

Ուր ահեղ կըռվով չի մտնիլ արքան,

Ղոնաղ է աշուղն իրեն սագի հետ.

Եվ ահա մի օր ծեր, թափառական

Մի աղքատ աշուղ մըտավ Թըմկաբերդ:

VI

Գոռում են, դողում Թըմկա ձորերը,

Կանգնած է Թաթուլ Շահի հանդիման.

Զարկում են, զարկվում դուշման գորքերը,
Արյունը հոսում՝ էն Քրոֆի նրման:

Զարկում են, զարկվում դուշման գորքերը,
Արյունը հոսում՝ էն Քրոֆի նրման.
Երգում է աշուղն իր Շահի սերը,
Անհուն գանձերը ու փառքն անսահման...

Լըսում է մատաղ Թըմկա տիրուհին,
Եվ վըրդովում են իր միտքը թաքուն
Դավաճան գործի ամոթը խորին
Եվ արքայական փառքն ու մեծություն...

Լըսո՞ւմ ես դու, սիրուն տիկին,
Ա՛յ նազանի աննրման.
Նայի Շահի՛ն, իրեն գորքի՛ն,
Աշխարհքի տերն անսահման...

Մեզ պէս տըկար մարդ է նա էլ՝
Սիրուններին միշտ գերի.
Քու ճակատին թագ է վայել,
Լինիս շքե՛ղ թագուհի...

Լըսում է չքնաղ Թըմկա տիրուհին
Գիշեր ու ցերեկ, նորի՛ց ու նորից...
Ու դարձավ նա լո՛ւտ, դալո՛ւկ, մտախո՛հ,
Ու քունը փախավ սիրուն աչքերից...

VII

Դարձավ իր կրովից իշխան Թաթուլը,
Դարձավ հաղթական իրեն գորքի հետ,
Սըրբեց, պատյանը դըրավ կեռ թուրը,
Ցնծության ձայնից դողաց Թըմկաբերդ:

Խընջույք է սարքել Թըմկա տիրուհին,
Ցերեկ է արել խավար գիշերը.
Հեղեղի նըման հոսում է գինին,
Ու քեֆ է անում Ջավախքի տերը:

Պըտույտ է գալի չըքնաղ տիրուհին,
Անցնում է, հըսկում սեղաններն ամեն,
Հորդորում, իընդրում, որ ուրախ լինին,
Որ լիքն ու առատ բաժակներ քամեն:

— Հապա լըցրե՛ք, իմ քաջ հյուրեր,
Բաժակները լիովի,
Խըմենք — Աստված կըտրուկ անի

Թուրը իմ քաջ Թաթուլի:

— Է՛յ, տեր աստված կըտրուկ անի

Թուրը մեր քաջ իշխանի,

Նըրա շուքը միշտ հանապազ

Մեր գըլխիցը անպակաս:

Ու թընդում է Թըմուկ բերդը

Էն աղմուկից խընդության,

Որոտում են տաղն ու երգը

Գոռ ձայներով հաղթական:

— Էն մըթին ամպից արծի՞վն է իջնում,

Սարի արծիվը շեշտակի թափով:

— Էն Թըմկա բերդից Թաթուլն է իջնում,

Թըշնամու հոգին լըցնում սարսափով:

— Էն Թըմկա ձորում սև ա՞մպն է գոռում,

Էն շա՞նթն է ճայթում Էնպես ահարկու:

— Էն Թըմկա ձորում Թաթուլն է կըռվում,

Էն թուրն է շաչում Էնպես ահարկու:

Ի՛նչ սարի արծիվ կըհասնի քաջին,

Ի՛նչ Շահ կըկանգնի նըրա առաջին:

Ու չի դադարում երգի հետ վարար
Կախեթի գինին խելագար հոսել.
Խըմում են տիկնոջ թանկ կյանքի համար,
Որ էն ժայռերին ծաղիկ է բուսել:

Խըմում են կըռվող քաջերի փառքին,
Որ կըռվի դաշտում կյանք չեն խընայում,
Եվ ընկածների սուրբ հիշատակին,
Որ երկընքից են այժմ իրենց նայում...

Պըտույտ է գալի ծաղիկ տիրուհին,
Անցնում է, հըսկում սեղաններն ամեն,
Հորդորում, խընդրում, որ ուրախ լինին,
Որ լիքն ու առատ բաժակներ քամեն:

— Օ՛Ֆ, տիրուհի, աստված վկա,
Էլ չենք կարող մենք խըմել.
Էլ ուժ չըկա, էլ տեղ չըկա,
Շատ ենք խըմել ու հոգնել...

Ու հանգչում է թըմուկ բերդը
Պապանձվում է ու մարում,
Հարբած, հոգնած տերն ու գորքը
Մըրափում են խավարում:

VIII

Լուռ ու խավարչտին կամարների տակ,
Հոգնած ու քրնած բազմության վըրով
Թըռչում են, թըռչո՛ւմ, սև, չարագուշակ
Երագներն ահեղ, անվերջ խըմբերով:

Երագ է տեսնում Թաթուլ իշխանը,
Որ վիշապ օձը եկել է ահա,
Եկել, փաթաթվել, իր բերդը պատել,
Գըլուխը դըրել ետ պոչի վրա:

Ու բարձրացնում է հըրեշն ահռելի,
Իրեն գըլուխը բարձրացնում է վեր,
Բարձրացնում մինչև բարձունքը բերդի,
Մինչև Թաթուլի պալատն ու տըներ:

Պառկած է իբրև Թաթուլ իշխանը
Նազելի կընոջ գըլուխն իր կըրծքին,
Ու իբր ասում է՝ վե՛ր կաց, իմ հրեշտակ,
Թո՛ղ, որ սպանեմ ես էդ հըրեշին:

Էսպես է ասում Թաթուլ իշխանը,
Ու զարհուրանքով տեսնում է հանկարծ,

Իրեն սիրելի կընոջ գըլխի տեղ
Օձի գըլուխն է կըրծքին ծանրացած...

IX

Է՛յ, հըսկեցե՛ք, ի՞նչ եք քընում,
Քաջ զինվորներ Թաթուլի.
Ո՞վ է, տեսեք, տանջվում մըթնում,
Քուն չի աչքին մոտ գալի:

Չըլինի՞ թե հաղթահարված,
Ճարը հատած թըշնամին
Դավ է դընում մութն ու մեռած
Կես գիշերվա էս ժամին:

Վե՛ր կացեք, վե՛ր, ամբողջ գիշեր
Մարդ է գընում ու գալի.
Հե՛յ, զարթնեցե՛ք, առյուծ քաջեր,
Պահապաններ Թաթուլի:

Վե՛ր կացեք, վե՛ր, հարբեցրել է
Իր հաղթական հյուրերին,
Բաց է անում դուռն ու դարպաս
Ձեր դավաճան տիրուհին:

Դա՛վ... դա՛վ... էլե՛ք... կոչնա՛կ... պահնա՛կ...

Զենք առեք շո՛ւտ... ձի հեծե՛ք, ձի՛...

Ճրոբնչում են, դրդրդում են

Դարպասները երկաթի...

X

Բաց արավ ցերեկն իր աչքը պայծառ

Աշխարհքի վրրա, Ջավախքի վրրա,

Ավերակ բերդին, սև ամպի նրման,

Ծուխն ու թըշնամին չոքել են ահա:

Հաղթության փառքով ու գինով հարբած

Քրնած են բերդի և՛ զորքերն, և՛ տեր,

Ու հավիտյան էլ մընացին քնած,

Դավին անտեղյակ, ցավին անտարբեր:

Նըստած է Շահը . նըրա առաջին

Ահա իրիկվան քեֆի սեղանը.

Նայում է Շահը անտեր գահույքին,

Մտքովն անցնում է աշխարհքի բանը:

Աշխարհում հաստատ չըկա ոչ մի բան,

Ու մի՛ հավատալ երբեք ոչ մեկին.

Ոչ բախտի, փառքի, ոչ մեծ հաղթության,

Ոչ սիրած կնկա տըված բաժակին...

Ու լի դառնությամբ հարցընում է նա

Դալուկ, մարմարին թըմկա տիրուհուն.

— Պատասխան տո՛ւր ինձ, մատնիչ սևաչա,

Մի՞թե թաթուլը քաջ չէր ու սիրուն...

— Քաջ էր ու սիրուն քեզնից առավել.

Մի բարձր ու ազնիվ տղամարդ էր նա.

Կնոջ մատնությամբ ամբողջ էր առել,

Չէր եղել կյանքում երբեք խաբեբա...

Էսպես տիկինը տըվավ պատասխան.

Անհուն ցասումից մըռընչաց Շահը.

— Հե՛յ, դահի՛ճ, գոռաց գազանի նըման.

Դահիճը իսկույն մտավ սրահը:

XI

Դահիճն եկավ ոտից գըլուխ

Կարմիր հագած ու արյուն,

Ու դուրս տարան իր պալատից

Թըմկա չըքնաղ տիրուհուն:

Տարան անտակ էն ժեռ քարից,

Որ կանգնած է մինչ էսօր,

Էն ահավոր քարի ծերից

Գըլորեցին դեպի ձոր:

Գել ու աղվես եկան հանդից

Ագահ սիրտը լափեցին,

Ցին ու ագռավ իջան ամպից,

Սև աչքերը հանեցին:

Անցավ անտես ու աննրման

Էն սիրունը աշխարհից,

Ինչպես ծաղիկն անցած գարնան,

Որ չի ծաղկիլ էլ նորից:

Անցավ զալում էն մեծ արքան

Իրեն փառքով ու զորքով,

Անցավ Թաթուլն էն հաղթական

Ու իր քաջերն էն կարգով:

Ու նըրանից մենակ անմեռ

Էս զրույցը հասավ մեզ,

Որ մեզանից հետո էլ դեռ

Պետք է խոսվի միշտ էսպես:

Հէ՛յ, պարոննէ՛ր, ականջ արեք
Թափառական աշուղին,
Միրո՛ւն տիկնայք, ջահէ՛լ տըղերք,
Լավ ուշ դըրեք իմ խաղին:

Ամենքս էսպէս հյուր ենք կյանքում
Մեր ծնընդյան փուչ օրից,
Հերթով գալիս, անց ենք կենում
Էս անցավոր աշխարհից:

Անց ենք կենում... միայն անմահ
Գործն է խոսվում լավ ու վատ.
Ա՛խ, երանի՛ն՝ ո՛վ մարդ կըգա
Ու մարդ կերթա անարատ:

1902

Լոռեցի Սաքոն

հեղինակ՝ Հովհաննես Թումանյան

I

Էն Լոռու ձորն է, ուր հանդիպակաց
Ժայռերը՝ խորունկ նոթերը կհտած՝
Դեմ ու դեմ կանգնած, համառ ու անթարթ
Հայացքով իրար նայում են հանդարտ:

Նըրանց ոտքերում՝ գազազած գալի՝
Գալարվում է գիժ Դև- Բեդը մոլի,
Խելագար թըռչում քարերի գըլխով,
Փըրփուր է թըքում անգուսպ երախով,
Թըքում ու զարկում ժեռուտ ափերին,
Փընտրում է ծաղկած ափերը հին - հին ,
Ու գոռում գիժ - գիժ.
Վա՛ 2- վի՛ 22, վա՛ 2- վի՛ 22 . . .

Գիշերը լուսնի երկչոտ շողերը
Հենց որ մըտնում են էն խավար ձորը՝
Ալիքների հետ խաղում դողալով,
Անհայտ ու մռայլ մի կյանքի գալով՝
Ոգի է առնում ամեն բան էնտեղ,
Շընչում է, ապրում և մութն և ահեղ:
Էն տախտի վըրա աղոթում մի վանք:
Էն ժայռի գլխին հըսկում է մի բերդ,

Մութ աշտարակից, ինչպես զարհուրանք,
Բուի կրքինչն է տարածվում մերթ-մերթ,
Իսկ քարի գլխից, լուռ մարդու նման,
Նայում է ձորին մի հին խաչարձան:

II

Էն ձորի միջին ահա մի տնակ:
Էնտեղ այս գիշեր Սաքոն է մենակ:
Հովիվ է Սաքոն, ունի մի ընկեր.
Սատանի նման՝ նա էլ էս գիշեր
Գընացել է տուն: Սարերի չոքա՛ն-
Գյուղիցը հեռու, հազար ու մի բան ,
Ով գիտի՝ պարկում շընալի՞ր չըկար,
Ա՛դ էր հարկավոր ոչխարի համար,
Ուզեց գոքանչի ձըվածեղ ուտել,
Թե՞ նըշանածին շատ էր կարոտել-
Ոչխարը թողել՝ գնացել է տուն:
Այնինչ՝ համկալը հենց առավոտը
Դեպի սարերը քշեց իր հոտը:
Ու Սաքոն անքուն,
Թաց տըրեխները հանել է, քերել,
Գուլպան բուխարու վըրա կախ արել

Ու թինկը տըվել,

Մեն- մենակ թըթվել:

III

Թեկուզ և մենակ լինի փարախում,

Աժդահա Սաքոն ընչի՞ց է վախում:

Հապա մի նայի՛ր հըսկա հասակին,

Ո՛նց է մեկնվել: Ասես ահագին

Կաղնըքի լինի անտառում ընկած:

Իսկ եթե տեղից վեր կացավ հանկարծ,

Գըլուխը մեխած մահակը ձեռին՝

Ձեն տարավ, կանչեց զալում շներին

Ու բիրտ, վայրենի կանգնեց, ինչպես սար,

Էնժամ կիմանաս, թե ընչի համար

Թե՛ գող, թե՛ գազան , հենց դատարկ վախից,

Հեռու են փաղչում նըրա փարախից:

Ու իրեն նըման իրեն ընկերներ

Ապրում են սիրով երեխուց ի վեր:

Աստծու գիշերը գալիս են հանդեն,

Փետ են հավաքում , վառում են օդեն ,

Շըհուն ու պըկուն խառնում են իրար,

Ածում են խաղում , խընդում միավար . . .

IV

Բայց խուլ ու խավար օդում էս գիշեր
Մենակ է Սաքոն ու չունի ընկեր:
Բուխարու կողքին լուռ թինկը տըված
Մըտածում է նա . . . ու մի էլ հանկարծ,
Որտեղից որտեղ, էն ձորի միջին
Միտն եկան տատի զըրույցները հին . . .
Միտն եկան ու մեր Սաքոն ականա
Սկսավ մըտածել չարքերի վըրա,
Թե ինչպես ուրախ խըմբով միասին ,
Ծուռը ոտներով գիշերվան կիսին,
Թուրքերի կանանց կերպրանք առած ,
Երևում են միշտ միայնակ մարդկանց
Կամ ինչպես քաջքերն այրերի մըթնից,
Երբ նայում է մարդ քարափի գըլխից
Կամ թե ուշացած անցնում է ձորով,
Խարում են, կանչում ծանոթ ձայներով,
Ու մարդկանց նըման խընջույք են սարքում,
Զուռնա են ածում , թըմբուկ են զարկում . . .
Ու տատի խոսքերն անցյալի հեռվից

Ուրվաձայն , երկչոտ հրնչեցին նորից.

Կասեն՝ Սաքո՛ , մեզ մոտ արի ,

Արի՛ մեզ մոտ հարսանիք.

Տե՛ս , ինչ ուրախ պար ենք գալի,

Միրուն - ջահել հարսն - աղջիկ:

Ինձ մոտ արի՛ ձվածեղ անեմ . . .

Ինձ մոտ արի՛ բըլիթ տամ . . .

Ես քո հոքիրն . . . ես քո նանն եմ . . .

Ես էլ ազիզ բարեկամ . . .

Սա՛քո, Սաքո՛ , մեզ մոտ արի,

Էս աղջիկը, տե՛ս ինչ լավն ա . . .

Տե՛ս , ինչ ուրախ պար ենք գալի,

Տարա-նի-նա՛ . . . տարա-նա-նա՛ . . .

Ու խոլ պատկերներ տըզեղ, այլանդակ,

Անհեթեթ շարքով, խուռներամ, անկարգ,

Ծանրաշարժ եկան Սաքոյի դիմաց

Երևութք եղան, անցնում են կամաց ,

Խավար ու դանդաղ, ըստվերների պես,

Չար ժպիտներով ժանտ ու սևերես . . .

Սրընթաց պախրա՞, թե գայլ գիշատիչ
 Շեշտակի անցավ փարախի մոտով,
 Այծյա՞մը հանկարծ մոտակա ժայռից
 Անդունդը մի քար գըլորեց ոտով,
 Գիշերվան հովից տերևն՞ էր դողում ,
 Երկչոտ մուկի՞ կը վազեց պուճախում,
 Թե՞ ոչխարների թույլ մընչոցն էր այն, -
 Սաքոյին թըվաց, թե մի ոտնաձայն
 Եկավ ու կանգնեց փարախի վըրա,
 Կանգնեց ու լռեց. . .

Ականջ դըրավ նա. . .

— Ո՞վ հող թափեց բուխուրակից.

Էն ո՞վ նայեց լիսաձակից.

Էս ո՞վ կըտրից անցավ թեթև.

Շունչ էր քաշում դըռան ետև .

Ո՞վ էս , էհե՛յ, ի՞նչ էս անում.

Ի՞նչ էս լռել, ձեն չէս հանում .

Պատասխան չըկա. լըռության միջում

Ձորագետն է միայն մըրափած վըշշում:

— Հա՛, իմացա, Գեվոն կըլնի.

Իմ շան ահից ո՞վ սիրտ կանի. . .

Վախեցնում է, հա՛, հա՛, հա՛, հա՛.

— Գևո՞՛.

Ձեն - ձուն չկա:

Միայն ահավոր լրճության միջում

Ձորագետն է խուլ, մըրափած վըշշում:

Եվ ո՞վ կըլինի գարթուն այս ժամին.

Քընած է աշխարհ, քընած է քամին.

Անքուն չարքերը չեն միայն քընած,

Վըխտում են ուրախ՝ ձորերը բըռնած,

Խավարում կազմված դիվական հանդես,

Վագում, վազվզում ըստվերների պես,

Մինչև որ մենակ մի մարդ կըգըտնեն,

Ճիչով - քրքիջով. . . փարախը մտնեն. . .

Աչքերը հանգչող կըրակին հառած՝

Ծանրը է շնչում հովիվն ահառած,

Ու վայրի հոգին լեռնական մարդու

Ալեկոծում է կասկածն ահարկու:

Չէ՛, քամին էր են. . . են գիլի շըվաք. . .

Էն աստղերն էին աչքերի տեղակ,

Որ լիսաձակից ներս էին ընկել. . .

Ուզում էր վերն մըտիկ տա մեկ էլ՝

Ու սիրտ չի անում :

Ականջ է դընում . . .

Գալիս են կրրկին թեթև , կամացուկ

Դրռան ետևից փըսփըսում ծածուկ.

Էստեղ է նա ,

Հա՛ , Հա՛ , Հա՛ , Հա՛ .

Տե՛ս- տե՛ս , Տե՛ս- տե՛ս.

Նայիր էսպե՛ս ,

Մըտիկ արա

Հա՛ , Հա՛ , Հա՛ , Հա՛ . . .

Սաքոն շարժվեց փըշաքաղած ,

Դեպի շեմքը նայեց , դողաց . . .

Շըրը՛ իսկ . . . հանկարծ դուռը բացվեց ,

Տունը լըցվեց թուրք կանանցով ,

Ճիչ-գոռոցով , հրռհրռոցով . . .

VI

Ահռելի ձոր է: Մի կըտոր լուսին

Նայում է գաղտուկ , թաքչում ամպերով:

Էն մութ , ահավոր գիշերվա կիսին

Վազում է Սաքոն Լոռու ձորերով:

Չարքերը ընկած նըրա ետևից ,

Հերարձակ խրմբով, ճիչ-աղաղակով՝
Հասնում են մեջքին, բռնում են թևից,
Զարկում են, զարկում օձի մըտրակով . . .
Քաջքերն էլ այրից գունա-դիռով
Ճչում են, կանչում ծանոթ ձայներով.

— Սաքո՛, Սաքո՛, մեզ մոտ արի,
Արի մեզ մոտ հարսանիք,
Տե՛ս՝ ինչ ուրախ պար են գալի՝
Միրո՛ւն, ջահել հարսն - աղջիկ:

Ինձ մոտ արի՝ ձվածեղ անեմ . . .
Ինձ մոտ արի՝ բլիթ տամ . . .
Ես քու հոքիրն . . . ես քու նանն եմ . . .
Ես էլ ազիզ բարեկամ . . .

VII

Սա՛քո, Սաքո՛, մեզ մոտ արի,
Էս աղջիկը, տե՛ս ինչ լավն ա . . .
Տե՛ս՝ ինչ ուրախ պար ենք գալի,
Տարա-նի-նա . . . տարա-նա-նա . . .

Այնինչ Դեբեդից ավբեր են թըռչում,
Ալիքներն ելնում , ալիքներն ուռչում,
Խավարի միջին ծրփում են կայտառ՝
— Բըռնեցե՛ք, փախա՛վ Սաքոն իւելագար...
Մարոն

հեղինակ՝ Հովհաննես Թումանյան

|

Մեր գյուղն էն է, որ հըրպարտ,
Լեռների մեջ միգապատ,
Խոր ձորերի քարափին՝
Ձեռը տըված ճակատին՝
Միտք է անում տըխրադեմ .
Ի՞նչ է ուզում՝ չըզիտեմ...
Պաս չենք էնտեղ մենք ուտում,
Ու ջերմեռանդ աղոթում,
Ժամ ենք գնում ամեն օր .
Բայց միշտ ցավեր նորանոր,
Միշտ մի աղետ, մի վնաս

Գալիս են մեզ անպակաս:

Ահա պատմեմ ձեզ մի դեպք,

Մի պատմություն, որ երբեք

Հիշատակով տըխրալի

Սըրտիս հանգիստ չի տալիս:

II

Մեր գյուղից վեր մինչ էսօր

Կա ուռենի մի սըգվոր:

Մեծ անտառից նա գատված,

Մարդու կացնից ազատված՝

Կանգնած է դեռ ու շոգին

Հով է տալիս մըշակին:

Գիժ, լեռնային մի վըտակ

Խոխոջում է նըրա տակ,

Խաղում կանաչ մարգերին:

Էն առվակում կես օրին,

Երբ որ շոգից նեղանում,

Գընում էինք լողանում:

Տըկլոր, աշխույժ խըմբակով,

Աղաղակով աղմուկով

Խաղում էինք, վազվըզում

Գույն-գույն մանրիկ ավագում:

Կամ հետևում հև ի հև

Թիթեռնիկին ոսկեթև,

Որ միշտ հոգնած ժամանակ,

Էն մենավոր ծառի տակ

Նըստում տըխուր մի քարի,

Գերեզմանին Մարոյի...

Մարո՛, անբա՛ խտ, վաղամե՛ռ,

Դու մանակության իմ ընկեր,

Ո՛րքան ենք մենք խաղացել,

Իրար սիրել ու ծեծե՛լ...

III

Ժիր էր Մարոն, դուրեկան,

Նոր էր իննը տարեկան,

Նըրանց տունը երբ մի օր

Եկան երկու եկավոր:

Ու Մարոյի մայրիկը

Երբ որ բերավ, դրավ լիքը

Խոնչեն նըրանց առաջին,

Շնորհակալ ենք մենք, ասին .

Տաշտներըդ լի հաց լինի,

Դուռներըդ միշտ բաց լինի .
Հաց չենք ուզում ձեզանից,
Հող տրվեք մեզ ձեր տանից...
Էն ժամանակ Մարոյի
Հայրիկն առավ արաղի
Լիքը բաժակն ու ասաց .
Կամքըդ լինի, տեր աստված...
Նըշանեցին Մարոյին,
Տըվին չոբան Կարոյին:

IV

Չոբան Կարոն սարերի
Մի հովիվ էր վիթխարի .
Բոյ-բուսաթին նայելիս
Մարդու զարգանդ էր գալիս .
Բայց զոքանչը անսահման
Սիրում, փարում էր նըրան:
Շատ էր սիրում և Մարոն .
Լավն է, ասում էր, Կարոն,
Բերում է ինձ ամեն օր
Կանեփ, չամիչ ու խնձոր...

V

Մին էլ Կարոն աղմուկով
Եկավ զուռնով և թըմբուկով,
Ու Մարոյին զուգեցին,
Երեսին քող ձրգեցին,
Հինա դըրին ձեռքերը...
Եկավ խաչով տերտերը,
Տարավ ժամուս կանգնեցրեց .
— Տե՛ր ես , որոյա՛կ, հարցրեց:
— Տեր եմ, ասավ մեր Կարոն,
Լուռ կանգնած էր միշտ Մարոն...
Հայրն էլ եկավ ու ծեսին
Էսպես օրհնեց իր փեսին .
Ջաղացիդ միշտ հերթ լինի,
Մեջքըդ ամուս բերդ լինի...
Իսկ երբ հնչեց «տարան-հա՛»-ն,
Նըրան փեսի տուն տարան:
Պսակեցին Մարոյին,
Տըվին չոբան Կարոյին:

VI

Թե գըրբացի չար ջանքով,

Գիր ու կապով, բրժժանքով
Մանուկ սիրտը կըտրեցին,
Կամ թե նրբա հանդերձին,
Էն անհոգի չար ջադուն
Քըսեց գիլի ճըրագուն...
Էդ չիմացավ ոչ ոք պարզ,
Միայն փոքրիկ նորահարս
Մարոն ասեց իր մարդուն .
Փախավ, եկավ ետ հոր տուն:
Եկավ լացեց նա վըշտոտ .
— Ես չեմ գընալ նրա մոտ .
Ես սիրում եմ մայրիկին,
Ես չեմ ուզում լինեմ կին...

VII

Հայրիկն էնժամ բարկացավ,
Ծեծեց նըրան ու ասավ .
— Դու՛րս իմ տանից, սևերե՛ս,
Ետ չընայես դեպի մեզ,
Ոտ չըդնես էլ տունըս,
Մըրոտեցիր անունս...
Լալով, ծածկած իր դեմքը,

Թողեց Մարոն հոր շեմքը:

VIII

Ու հալածված իր հորից,
Փախած չորան Կարոյից,
Սոված, պատռած շորերով,
Կորչում էր նա օրերով:
Կուչ էր գալիս խըղճալի
Օջախի շուրջ օտարի
Կամ թափառում մեն-մենակ
Մեր հանդերում շարունակ:

IX

Շատ ամիսներ անց կացած...
Դիմացի սարից մի չորան
Ձեն էր տալիս մի օր մեզ,
Թե՛ իմացե՛ք, որ էսպես
Կարմիր շորով մի խիզան
Ընկավ ձորը, մի կածան...
Դուրս թափվեցինք մենք գյուղից,
Հեռու կանգնած, երկյուղից,

Տեսանք՝ ահեղ էն ձորում
Ոնց էր լայիս ու գոռում
Մարոյի հայրն ալևոր,
Մայրը ճըչում սըգավոր:
Շատ լաց եղավ և Կարոն...
Մեռա՛վ, գնաց մեր Մարոն:

X

Սակայն անբախտ նըրա դին
Պապի կողքին չըդրին:
Գյուղից հեռու մինչ էսօր
Կա ուռենի մի սըգվոր:
Էն մենավոր ծառի տակ
Փոս փորեցին մի խորին,
Առանց ժամ ու պատարագ
Մեջը դրին Մարոյին,
Էն սև քարն էլ տաշեցին,
Բերին վըրեն քաշեցին:

XI

Շատ եմ տեսել, երբ սըգվոր

Մայրը մենակ, սևաշոր,
Կորանալով էն քարին`
Ձեն էր տալիս Մարոյին .
— Ո՞վ քեզ ծեծեց, Մարո ջա՛ն,
Ո՞վ անիծեց, Մարո ջա՛ն,
Ո՞ւր փախար դու, Մարո ջա՛ն,
Խո՞ր ես քրնել, Մարո ջա՛ն,
Չե՛ս զարթնում էլ, Մարո ջա՛ն...

Կորանալով էն քարին`
Ձեն էր տալիս Մարոյին .
Խունկ էր ծըխում, մոմ վառում,
Որ գիշերվան խավարում
Փայփլում էր մեն-մենակ
Հեռվից երկար ժամանակ:

1887

Մեհրի

հեղինակ՝ Հովհաննես Թումանյան

— Միրելի Մեհրի, չէ՛, ամեն երկրում
Մարդիկ այսպիսի նեղություն չեն կրում.
Այս ի՞նչ երկիր է. կեր չըկա կարգին,
Ամեն ավագակ տեր է մեր գլխին . . .
Դողալով մնում է մարդ ամեն վայրկյան ,
Թե ահա իսկույն, ուր որ են, կըզան,
Կնոջս տանից կառնեն-կըտանեն,
Որդիս կըխլեն կամ ինձ կըսպանեն,
Հալալ հաց չունենք թուրքիցն անկշտում,
Դառն աշխատում ենք ու դատարկ նստում.
Գետինը ձգած սերմը չենք վերցնում . . .
Այս ի՞նչ կյանք է, դե՛ քեզ եմ հարցնում:

— Ես գիտեմ, Մհե, ինձ ու՞ր ես ասում,
Այսպես է, հոգիս դուն ի՞նչ ես ուզում . . .

— Մեզանից հեռու, ասում են, որ մի
Աշխարք կա, Մեհրի, բարեկարգ ու լի.
Այնտեղ չի իշխում գազանի կիրքը,
Այնտեղ չէ հարգվում կեղծավոր դիրքը,
Եվ մարդիկ այնտեղ իրար հետ սիրով
Ապրում են հանգիստ թուրքից ապահով.
Իսկ փողն այնտեղ հողի պես լի է,

Ես էլ կըզնամ շատ կարելի է . . .

— Օ՛, այս ցավերիցն էս դուն հեռանում,

Ապա ե՛ս, Միե, ինձ ի՞նչ էս անում . . .

— Քեզ . . . քեզ կըհանձնեմ տիրոջ խնամքին,

Իսկ էս հնազանդ նրա սուրբ կամքին,

Կըզնամ, հոգի՛ս, աշխատանք կանեմ,

Գուցե շուտով գամ ու քեզ էլ տանեմ . . .

— Այստեղ աշխատի՛ր, մի, գնալ, Միե,

Ինձնից հեռանալ չեմ թողուլ, չե՛, չե՛,

Լավ է միասին մեր ցավը քաշենք,

Քան իրար կարոտ, սիրտներս մաշենք . . .

— Սիրելի Մեհրի, ինձ հետ հավասար

Դուն քարշ էս եկել, ընկել քարեքար,

Միշտ պակաս օրով, կիսակուշտ փորով,

Շատ անգամ տկլոր, բոբիկ ոտներով:

Ի՞նչ ենք աշխատել, ցու՛յց տուր ինձ, հոգիս,

Ի՞նչ, ի՞նչ էս տեսնում տանս կամ հագիս.

Բայց ուրիշ բան է, թե այնտեղ գնամ,

Տես ինչպես պիտի շուտ հարստանամ:

Այն հարստությունն էս ի՞նչ եմ անում .

— Ա՛խ, Մհե, Մհե, դուն չես իմանում,
Ի՞նչ է ինձ տանջում, թե որ իմանաս . . .
Այն օտար երկրում թե հիվանդանաս,
Գոնե, ո՞վ պիտի քեզ սառը ջուր տա,
Պատռածո կարի, կեղտոյ լվանա . . .
Ազիզ օր կըգա, դուն անտուն, մենակ,
Կուչ կըգաս սրա նրա պատի տակ . . .
Լցվեց, հեկեկաց Մեհրին դառնագին.
Սիրտ տվեց Մհեն. — «Բան չըկա, ա՛յ կին» . . .

II

Մի աշնանային ցուրտ իրիկուն է.
Ծխոտ ու փլեկ հին գլխատուն է .
Ածխակոթերը մլում են տխուր.
Օջախի շուրջը նստոտած են լուռ.
Ծեր սկեսար կողքին հարսն է կուչ եկած,
Մհեն նստած է երկուսի դիմաց:
Հազիվ էր նկատվում նրանց դեմքերը.
Տխուր են մարդ ու կին, տխուր է ծերը,
Հոնքերի տակից փայլում էր թախիծ,
Եվ ահաբեկված մի գաղտնի վախից,

Բերանն անատամ, դողդոջուն ձայնով
Այսպես բաց արավ՝ իրանն պահելով.

— Ո՞ւր ես կամենում գնալ, իմ Մհե,
Այնտեղ ի՞նչ կա, ի՞նչ, նպատակդ ի՞նչ է,
Ի՞նչու ես թողնում քո հոր օջախը,
Ալևոր հորդ, քո օղլուշաղը:
Ես ծերացել եմ, առաջվանը չեմ,
Որ ամեն ցավի ետևից թռչեմ.
Արդեն հասել են մահվանս օրերը,
Դուն էլ գնում ես, ո՞վ է մեր տերը:
Կաց այստեղ, որդի հորըդ ականջ դիր,
Ձեռդ չեն բռնում այստեղ աշխատիր:

— Այստեղ ի՞նչ կա հայր, որ այստեղ աշխատեմ
Հենց թեկուզ ասեմ, մնամ, աշխատեմ,
Ի՞նչը կըպրծնի անօրեն թուրքից, —
Մարդու հացն անգամ խլում են ձեռքից:

— Ոչ ոք չի դիպչիլ քո արդար հացին,
Տուր փարեն՝ պրծիր չարեն, ասացին
Մեր լուսահոգի խելոք պապերը:
Կատարի՛ր, որդի, նրանց պատվերը.
Սոված չես մնալ, բախտավոր կըլինես,

Թուրքն էլ քաղցր աչքով միշտ կընայե քեզ:

— Աշխատանք չըկա, հայրիկ, աշխատանք,
Եղած չեղած էլ որ թուրքերին տանք,
Ի՞նչ մենք ինչ անենք, սոված կոտորվե՞նք.
Մինչև եր՞բ այսպես չարչարվենք:

— Մեր ցավն է, որդի, մենք պիտի տանենք,
Դուն ո՞նց ես ուզում, ուրիշ ի՞նչ անենք.
Եթե ձեռքիդ մի բան է գալիս,
Դե արա՛, ու՞մ ես էլ մտիկ տալիս,
Թե չէ, ինչու՞ ես կորչում հողեց հող,
Ո՞վ է քեզ համար այնտեղ կըտրել փող:

— Չըգիտես, հայրիկ այդ ինչ ես ասում ,
Այն երկրում փողը թիով են դիզում.
Դուն չես հավատում Մկոյի խոսքին ,
Որ այնտեղ խանով են չափում ոսկին:

— Խանով ոսկին քեզ համար չեն չափում,
Ցնորքներ են, որդի, քեզ շլացնում, խափում.
Դարձի՛ր այդ ճամփից, լսի՛ր ծեր հորդ,
Պանդխտության մեջ կըսևացնես օրդ:

— Ես չեմ ուզում, հայր, օրեր սևացնել,
Այլ մեր սև օրին մի ճար հասցնել.
Ես պիտի գնամ , և երբ որ աստծով
Կըվերադառնամ ձեռքս լի ոսկով,
Կըգովես որդուդ, թե ինչպես չարեց
Այդ հարստությունդ քեզ մխիթարեց:

— Դու գիտես, որդի, գնա՛, տեր ընդ քեզ
Բայց տե՛ս, մտիցդ երբեք չըձգես
Պապիդ օջախը, քո հայրենիքդ,
Ծերունի հորդ, ջահել կնիկդ.
Թե սրանց, Միե, դուն կըմոռանաս,
Իմացի՛ր, թեկուզ թագավոր դառնաս
Օր չես քաշելու քո արած մեղքից:
Բարի ճանապարհ. թող քեզ ուղեկից
Լինի այն հրեշտակն, որ երբեմն տարավ
Կովբիթի որդուն Մարաստան.
Իսկ ես հայրական սրտով վիրավոր
Մեզ համար աղոթք կանեմ ամեն օր-
Է՛հ, գնա՛, որդի, գնաս-գաս բարով.
Վերջացրեց խոսքը ծերունին գոռով . . .

Տանջվում էր, տանջվում խղճալի Մեհրին.

Խառնվում էին նրա վշտերին

Եվ սերունդ էին տալիս անհամար

Կասկածները տխուր ու համառ:

Սարսափում էր նա, երբ ամեն վայրկյան

Մտաբերում էր ժամըն անջատման.

Մի օր էլ մնաց, մի օրը վերջին,

Որ ճամփու դնե Մեհրին Մեհին:

Եվ արտասվելով խեղճ կինը կարեց

Մի սիրուն դայլուխ ու վրեն շարեց

Գույնզգույն հուլունքներ վզի շարանից,

Մարդուն հիշատակ տվեց իրանից:

IV

— Դե՛հ, մնաք բարով, ծերունի հայրիկ,

Նազելի Մեհրի, սիրուն հայրենիք,

Սրտակից տղեք, ընկեր - հարևան,

Մոտիկ բարեկամ, արյուն - ազգական. . .

Ասաց սրտաբեկ երիտասարդը,

Եվ, անիծելով իրան չար բախտը,

Ճանապարհ ընկավ. այնինչ ջրատար

Մեհրին ետևից նայում էր երկար:
Մեհի հայրն էլ, զառամ ծերունին,
Դողալով հենված յուր գավազանին,
Բերանը բացած , ձեռքը ճակատին
Նայում էր ապշած Մեհի ճամփին:
Դեռ երևում էր սև կետի նման ,
Այն էլ չքացավ, և ամենայն բան
Վերջացավ պրծավ. ծերուկն ու Մեհրին
Ապշած ու քշված, կանգնած մնացին:
Մեհին ճամփու դնելու համար
Հավաքվածները, իբրև մխիթար,
Մեհրուն ու ծերին հուսադրական
Խոսքեր խոսացին, կամաց հեռացան:
Բայց երկա՛ր, երկեր, մի ձայն թույլ, չնչին
Այսպես խոսում էր նրանց ականջին.

— Սիրելի Մեհրի, մնացիր բարով,
Աչքերդ լցրած, տխուր երգերով
Չըհիշես էլ ինձ , մոռացիր, հոգիս,
Չըկանգնես երկար, չընայես ճամփիս.
Թե աչքդ մնա, կըխաբե նա քեզ,
Թե հանկարծ շեմքում ոտնաձայն լսես,
Հանգի՛ ստ, սիրելիս, գիշերվան ժամին
Գիտե միշտ խաբել խաբուսիկ քամին:

Գուցե թե գիշերն անքուն աչքերով,
Եվ հանկարծ մինը ծոր տա ու թռչի,
Մութ հորիզոնի սահմանում կորչի,
Խռոված հոգով և հազար ու մին
Մտածմունքներով մտնես անկողին,
Մի տխուր երազ կըգա կազդե քեզ,
Որ քո Մհեին էլ տեսնելու չես . . .

— Իսկ դուն , ո՛վ անբախտ և չարատանջ մարդ,
Դուն, իմ ծերունի հայրիկ ալեգարդ,
Երբ որ կըլինդրես արդեն չորացած
Քո բազուկներդ երկինք տարածած
Ուր էլ չես գտնիլ ծերության նեցուկ,
Որքան արտասուք կըթափես ծածուկ.
Ո՛հ, ինչպես պիտի քո ճերմակ միրքի
Վրայից հոսեն հորդ արտասուքի
Աղի շիթերը, թրջեն վշտակոծ
Մազոտ, մերկ կուրծքդ, ևինչպես սև օձ
Կըթունավորեն օրերդ ծերության
Գաղտնի կասկածներդ Մհեիդ մահվան:
Քո որդու ձեռքի հողին անբաժան
Կըլսփես, հայրիկ, աչքերդ հավիտյան.
Անմխիթարանք և որդուդ կարոտ.
Բայց և քո տխուր գերեզմանի մոտ

Չի կանգնելու քո Մհեն երբեք . . .

Դուք այնտե՛ղ, այնտեղ իրար կըզրկեք . . .

V

— Վարդիթեր քույրիկ, գիշերս երագում

Դոնիցն ականջիս մի ձայն է հասնում,

Տնքում է երկա՛ր և ծանր հառաչում ,

Հանկարծ մի կամաց Մեհրի է կանչում:

Դուրս եկա, տեսնեմ՝ Մհեն է կանգնած

Մի սև ձի հեծած թռավ ու գնաց .

Ետնուց կանչեցի՝ Մհե՛, կաց, արի՛ .

Հենց այս կանչելումն աչքս բաց արի:

Էլ ետ չընայեց, սև ձիուն հեծած,

Սև շորեր հագած, սև ճամփով գնաց.

Քամու նման էր այն սև ձին վազում.

Ի՞նչ է, Վարդիթեր, սև ձին երագում:

— Մեհրի, տեր աստված բարին կատարի,

Տիրամոր առաջ մի ջուխտ մոմ վառի:

Երեք օր ուղ Շողերի գարին

Թեև մոտիկ էր ցույց տալիս բարին,

Բայց չար հարամին և / նա այսպես ասաց /

Ճամփա չէ տալիս առաջընդ կտրած:

— Մեհրի, տեր աստված բարին հառաչի,

Գրավ խոստացի՛ր սրբի ու խաչի:

Իսկ այս առավոտ մի ագռավ եկավ

Երդիկին վեր եկավ, սիրտս դող ընկավ,

Երբ բերան բացեց, գլուխն ուտե իրան,

Բոթաձայն կովեց ճիշտ երեք բերան:

Մեհրի, տեր աստված բարին կատարի,

Տիրամոր առաջ մի ջուխտ մոմ վառի:

VI

Մի օր մի քանի հայ անցավորական

Քրտնքամխած այն ճամփովն եկան,

Կանգ առան այնտեղ ու շունչ քաշեցին,

Փշոտած դեմքից փեշին սրբեցին:

Դեպ այն շիրիմը նրանցից մեկը

Երկչոտությունով մեկնեց յուր ձեռքը

Եվ այսպես հորդոր կարդաց մյուսներին.

Եղբայրք, ողորմի տվեք Մեհին.

Սրանից առաջ մի քանի տարի

Եկանք տեսանք, որ այս ճանապարհի

Վերա հավաքված գիշակեր թռչուն
Գիշատող գագան, մի լեշ են ուտում,
Քշեցինք նրանց , - տեսանք մի դիակ
Ի՛նչպես սուկալի, Ի՛նչպես այլանդակ
Շատ տգեղ էին և զարհուրելի
Միպտակ շարքերը բաց ատամների.
Դատարկ աչքերի փոսից էլ, կարծես,
Տխուր հայացքով նայում էր նա մեզ:
Դեմքին ու լեշին երկար նայեցինք.
Վերջը շորերից միայն ճանաչեցինք,
Եվ պատառոտած նրա դիակը
Քարշ տվինք հասցրինք այն ծառի տակը:
Թաղեցինք այնտեղ և փախանք թաքուն:
«Աստված ողորմի Մհեի հոգուն».
Մի բերան ամենքն ասացին սրտով
Եվ ահակալած հեռացան փութով:

VIII

Գնում է ճամփան մտնում մի ավան,
Տխուր, կիսավեր հայի բնակարանը,
Եվ այդ ավանի նույնիսկ առաջն
Տան շեմքում կանգնած դեռահաս մի կին,

Երեսը ծածկած բարակ քուշուշով,
Առաջին ճամփին նայում է ուշքով.
Այդ ճամփով մի օր նրա սիրելին
Գնաց հեռու տեղ, չըդարձավ կըրկին:

IX

Տարիներ անցան, և աչքը ճամփին
Մնաց նայելիս նորահարս Մեհրին.
Ձեռքերը ծոցին, աչքերը լցված
Նայում էր, խոսում նա տարակուսած.
Ա՛խ, մի ծիտ դառնամ, թոչեմ ու գնամ,
Գտնեմ Մհեիս, տեսնեմ մի անգամ.
Բայց ո՞վ կըտա ինձ թոչելու թևեր . . .
Երնեկ իմանամ, երնեկ մինն ասեր,
Թե այս բոպեին նա ինչ է անում:
Գո՞րծ ունի արդյոք, հաջո՞ղ է գնում,
Արդյոք մի անգամ ինձ միտն է բերում,
Գիտե՞, թե օրերն ինչպես եմ համրում.
Ով գիտե, գուցե այնտեղ մի սիրուն
Խանում կին սիրեց, մոռացավ Մեհրուն,
Կամ, գուցե, հիվանդ տնքում է հիմա,

Չորս կողմը նայում՝ յուր Մեհրին չըկա
Թե չար թշնամին, ձեռքը չորանա,
Սուրբ բարձրացրեց Մեհիս վերա.
Չըլինի թե վաղուց, Մեհրի ու աշխարհք
Մոռացած, թողած, նա սև հողի տակ . . .
Ա՛խ, ինչո՞ւ է, ինչո՞ւ այսքան տանջանքը,
Միթե սա՞ է, տեր, քո տված կյանքը.
Միթե ա՞յս էր ինձ համար պատրաստված,
Ի՞նչ արի քո դեմ, անարդար աստված:

X

Գնաց ու գնաց, չըդարձավ կրկին .
Բայց, ահա, մի օր նկատեց Մեհրին,
Որ հեռվից մի բան սևին է տալիս.
«Ղարիբությունից ոքմին է գալիս»,
Մտքումն ասաց Մեհրին և ծովծով
Աչքերի արցունքը սրբեց գոգոնոցով:
Միրտը սկսեց արագ բաբախել,
Վաղուց էր, խեղճ կինն այդպես չէր եղել:
«Օ՛, տառապածի ողորմած աստված»,
Մրմնջաց Մեհրին աչքերը լցված,
Ուրախությունից արցունքը հետին

Ցավերը պիտի ողջ թափեր գետին:
Արդեն եկավորն եկավ մոտեցավ,
Քանի մոտեցավ այնքան շատացավ.
Եվ ահա, մի խումբ թուրք ավազակներ,
Գյուղը քանդեցին, արին տակն ու վեր.
Լեղապատառ տուն ընկած Մեհրուն
Տանից հանեցին, նստեցրին ձիուն.
Նրա ալևոր սկեսրարն ընկավ
Թուրքերի սրից և իսկույն հանգավ.
Ծերի անեծքի հետ ի միասին
Տարան թուրքերըն յուր խոնարհ հարսին:

XI

Ճամփա է տանում դեպի Հայաստան.
Այն ճամփու վրա կա մի գերեզման,
Գերեզմանի մոտ մի ծառ է կանգնած.
Այն հովանու տակ ահա մի հոգնած
Ձիավոր իջավ, և նորա թարթին,
Իրան փաթաթված, նստած էր մի կին.
Եվ տղամարդը զենքերում կորած,
Կանաչ խոտերում երբ ձիուն թողաց,
Դարձավ դեպի այն վաստակած կինը,

Ցույց տալով մատով, մոտիկ շիրիմը.

— Մեհրի, ճանաչի՛ր իգիթ օսմանին.

Նայիր առաջիդ այդ գերեզմանին.

Այդտեղ թաղած է, մի քանի տարի

Առաջ, իմ ձեռքով մեռած գյավուրի

Հոտած մարմինը. երբ որ նրան ես

Թալանում էի, հայիտյում էր մեզ:

Շատ համարձակ էր այն լիրբ գյավուրը,

Բայց երբ Օսմանի կտրուկ կեռ թուրը

Նրա գլուխը ուսերից պոկեց,

Էլ բան չըխոսեց և խելոք պառկեց:

Գրպանում, ծոցում ոչինչ չըգտա,

Աղքատի մինն էր, միայն այս առա.

Ասաց գրպանից հանեց դայլուխը,

Մեհյու արյունը տվեց գլուխը.

— Ես պիտի քնեմ, Մեհրի, դու մնա,

Լավ նայի՛ր, որ ձին հեռու չըզնա.

Մինչև հովն ընկնի, այնպես վեր կենանք,

Աստըծուն կանչենք, մեր ճամփեն գնանք:

Մեհրին քարացած, որպես շանթահար

Այն գերեզմանին նայում էր երկար

Ուշքը վերացած, ոչինչ չէր տեսնում.

Ուրիշ երկրում էր ականջին հասնում

Անլուռ աղմուկը մոտիկ առվակի ,

Արձագանքն իրանց պատող ծմակի.

Այնինչ աչքերը փայփայում էին

Զվարթ երեսով առողջ Մեհին:

Նայում էր Մեհրին, նայում էր միայն,

Եվ ահա բարակ, ողորմուկ մի ձայն

Հասավ ականջին այն գերեզմանից. -

«Առ իմ այրունը, Մեհրի, Օսմանից»:

Սարսափեց, դողաց ու միանգամից,

Ինչպես որ հանկարծ զարթնում են քնից,

Սթափվեց Մեհին, նայեց դեռ ու դեռ,

Ինչպես նայում է վախեցած երեւն,

Եվ մի միտք նրա դեմքն այլայլեց. -

Խոշոր աչքերում վրեժը փայլեց,

Վայրենի ձևով, զգույշ ու կամաց

Մի քանի քայլով թուրքին մոտ գնաց

Ձեռքերը փռած, քնած էր թուրքը,

Ծանր ու երկար շնչում էր կուրծքը.

Կամաց խանչալը պատենից քաշեց,

Օսմանը հանկարծ բազուկը շարժեց

Թեթև թռիչքով ետ թռավ Մեհրին,
Խանչալը պահեց գոգնոցի տակին
Եվ անշարժ մնաց, մինչև որ դարձյալ
Օսմանը սկսեց հանգիստ խորմփալ:
Փայլեց պողպատը վառ արևի տակ.
Եվ Մեհրին, ինչպես հոգեհան հրեշտակ,
Խանչալը ձեռքին մնաց խոր քնած
Իգիթի գլխին մի բռպե կանգնած.
Դարձյալ դես ու դեն խենթի պես նայեց,
Զգույշ կորացավ, շունչն իրան պահեց,
Խանչալի ծայրը դնելով կրծքին
Յուր բոլոր ուժով հարեց դաստակին:
Օսմանը գոռաց, վեր թռավ տեղից,
Մեհրին սարսափած փախս առավ վախից.
Վագրի թռիչքով ցատկեց Օսմանը,
Հասավ ու բռնեց թիկունքի ծամը.
Ետ դարձավ Մեհրին ահից կատաղած,
Դարձյալ թուրքի դեմ խանչալը շողաց,
Մոնչաց ուժգին. մազերը թողած,
Կրակոտ աչքերն արյուն կոխած,
Կիսաշունչ թուրքը թուրը պտտեց.
Ծղրտաց Մեհրին, աչքերը մթնեց.
Վայր իջավ թուրը, նրա հետ Մեհրին
Մի թույլ ճիչ հանեց, խանչալը ձեռքին,

Կուրծքը պատառած, արյունաթաթավ,

Մեի շիրիմի վրա վայր ընկավ.

Վայր ընկավ նաև Օսմանը,

Եվ երեք դարձավ մի գերեզմանը:

Դեռ իրար կողքի հանգչում են այնտեղ

Չար սպանողն ու սպանվողն անմեղ.

Եվ ամեն տարի գարունը գալով

Հավասար պճնում է նրանց դալարով:

Մերժած օրենք

հեղինակ՝ Հովհաննես Թումանյան

|

Բարձրադիր լանջում բարձր սարերի

Աղոթք է անում լուռ կանգնած մենակ

Հին հիշատակը հին-հին դարերի-

Քրիստոնեից միաձայն մի վանք:

Նրա սրբաձայր գմբեթը քարյա

Բարձրանում է վեր - դեպի երկինքը,

Խաչակնքելով աշխարհքի վրա

Օրհնում է մշակի արդար քրտինքը:
Այնտեղ խստակյաց միաբանություն
Ջգնում է միտքը աղոթքի տված,
Անհաղորդ երկրի վայելքին ունայն
Մինչև որ յուր մոտ կըկանչե աստված:
Չեն լավում երբեք սուրբ հայերի մոտ
Մարդոց խնջույքի ուրախ երգերը,
Եվ ոչ կանացի հայացքը խանդոտ
Հուզում է մեղքով խաղաղ սրտերը:

II

Երեք օր առաջ վաղ առավոտյան
Համընթաց մի սայլ մոտեցավ վանքին,-
Հեռու կողմերից ուխտավորք եկան
Երկիպագելու սրբոց մասունքին:
Եվ դղըրդալով բարեպաշտ մարդկանց
Առջև բացվեցան դռներն աստծո տան,
Եվ մի ահավոր երկյուղով լցված,
Խաչակնքելով նրանք ներս մտան:
Սուրբ կամարները, սևացած արդեն
Մի անգամ դարձյալ ծածկվեցան ծխով.

Ծիսի մեջ վառվող մումերի առջև
Ծունկ չոքած աղոթք արին երկյուղով:
Զոհը գենեցին և բաժանեցին,
Ապա սըրբագան նվերներ տարան
Այն աղոթարար միաբաններին.-
Մեղքի թողություն, օրհնություն առան
Բայց կատարվեցավ այլ մեծախորհուրդ
Ուխտ և ողջակեզ կյանքի հաշտության,
Փրկեց ակներև մահից մի հոգի,
Որ պիտի անմեղ կորչեր հավիտյան:
Ոչ արյուն թափվեց, ոչ հուր բարձրացավ,
Ոչ տեսանելի կանգնեցավ սեղան,
Հոգիները միայն անձայն խոսեցան-
Վերածնվեցավ մատաղ արեղան.
Եվ մաշված կրքերը մարած
Ավելի սաստիկ եռացին նորից,
Իսկ այն ընտանիքն, ուխտը կատարած,
Դուրս գնաց արդեն վանքի դռներից:

III

Մարդոց մեղքով լի շեներից հեռու,
Մուրք անապատը գիշերվա մթնում,

Ինչպես մի հսկա, ահռելի ուրու,
Ահա կանգնած է ահավոր, տրտում:
Նրա խցերից մեկում միայնակ
Մի երիտասարդ, դժգույն դալկահար,
Ձիթի ճրագի աղոտ լույսի տակ,
Անկողնում անքուն տանջվում էր երկար:
Հազիվ հեռացան հախուռն մտքերը,
Որ քունն աչքերին մոտ չէին թողնում,
Հազիվ ծանրացան արտևանունքները-
Քնեց արեղան յուր կոշտ անկողնում,
Եվ հանկարծ կանգնեց գլխի մոտ
Լուսեղեն մարմնով մի կույս երկնածին,
Կարեկցությամբ լի, բայց սաստիկ կրքոտ,
Աշխույժ հայացքով նայեց քնածին:
Նայում էր առ ժամ և կամաց-կամաց
Հասուն, լի կուրծքը ուռչում-իջնում էր,
Կարծես՝ երեսին մեղածուփ այլաց
Ճերմակ փրփուրը խաղալիս լիներ:
Ապա շնորհալի և խիստ հեզանազ
Շարժվածքով ճկուն մեջքը խոնարհեց,
Եվ տաք համբույրով վարդերանգ շրթանց
Քնած տխուր ճակատը այրեց:
Զարթնեց արեղան և զգաց հոգում
Մի ցավ, որ սաստիկ տանջում էր իրան.

Այնինչ այցելու ոգին երկնքում
Փայլատակում էր մի աստղի նման:
Դուրս նայեց տեսավ նորեկ արևը
Երկնքի ծայրը հրդեհ էր ձգել,
Նայեց աշխարհքին, նայեց վերևը,
Եվ ուզեց իսկույն բոլորը գրկել...

IV

Փոխվեցավ այսպես վանականն անմեղ,-
Յուր խուցը դարձավ առավել նեղլիկ,
Եվ մեղմ աղոթքի անդորրության տեղ
Հայտնվեց հոգում անծանոթ մրրիկ:
Ով զարմանք, արդեն սիրալի սրտով
Մի գիշերվա մեջ կարոտել էր նա,
Եվ ափսոսում էր, թե ինչու շուտով
Գնացին վանքի հյուրերն երեկվա:
Կարոտել էր նա և նրա աչքին,
Քավության ճերմակ շապիկը հագին
Միշտ երևում էր այն գերդաստանի
Վայելչահասակ դուստրը գեղանի:-
Երևում էր նա գլխակոր չոքած
Լուռ աղոթելիս սեղանի առաջ,

Կամ այստեղ նստած, կամ այնտեղ կանգնած
Թախծալի, քնքուշ դեմքով սիրատանջ:
Ամենայն անգամ նրա տեղերին
Մոտիկ գնալիս, կամ թե կանգնելիս
Ծնկներն ու սիրտը դողդողում էին,
Եվ մարմնին ախորժ թմբիր էր գալիս:
Երկար ժամերով քարացած-անշարժ
Մի տեղ մնում էր նստած, գլխաքարշ-
Ապրում էր մտքում երագած օրով,
Եվ ցնորմունքից ուշաբերվելով
Հաճախ անհանգիստ նա չարչարվում էր,
Լալիս էր ծածուկ, վանքից կորչում էր,
Եվ կատաղում էր, որ մի մարդ չըկա
Յուր ցավն սփռփեր, կամ գեթ հասկանար...

v

Արդեն հրեղեն գունդն արեգակի
Ուժասպառ, հոգնած դեպի մայր թեքվեց.
Փուլ եկավ դարձյալ սիրտն արեղայի-
Գիշեր է հասնում. նա տրտում երգեց.-
«Արևը թռավ
Թըռցրեց, տարավ

Փայլուն շողերը

Խավար գշերը

Ծանրացավ ահա

Դաշտերի վերա:

Գերին արևի

Գլուխը դեպի

Արևմուտ ծռած

Մնաց սալարած:

Սպասում է նա,

Թե երբ կերևա

Երկնականարից

Արևը նորից:

— Ա՛խ, շուտո՛վ բացվիր.

Արև կենսաձիր

Գուրգուրիր կրկին

Արևածաղկին:

Հեռացար և դու

Անհայտ սիրատու.

Բոցոտ հայացքով

Լցրիր կրքակով

Սիրտս վշտահար

Եվ քեզ հետ տարար

Ուշքս ու միտքս

Մթնեց երկինքս

Ես էլ ծաղկի պես

Սպասում եմ քեզ.-

Ահա շվարած

Գլուխս ծռած,

Ես էլ եմ նայում

Քո ճամփեն պահում

Ծագիր, դու նաև

Իմ հոգու արև»:

VI

Գիշերվա մթնում նեղ լուսամուտից

Երևում է լույսն աղոտ լամպարի

Յուր անձուկ խցում նստած է հանգիստ

Ժիր վերակացուն հին սրբավայրի:

Կծղել են երկայն մազ ու միրուքը

Այն խստակրոն ծեր վանականի,

Հանգել են աչքերն, և հեզ ծերուկը

Չունի երեսին մի գիծ կենդանի:

Արդեն չորացած երկայն մատներով

Յուր սև համրիչի հատերն է քաշում,

Եվ խաղաղությամբ, դրախտի հուսով

Կյանքի մնացած ժամերը հաշվում:

Մահի հարվածից նա չի սարսափում,
Եվ բան չի խլում մահը նրանից,-
Երկրի հետ նրան ոչինչ չի կապում,
Ողջ սպասում է նա գերեզմանից:

VII

Փոքրիկ դռնակը բացվեցավ.
Մի մեռելատիպ, բայց երիտասարդ,
Աչքերը վառված սևաշոր մտավ.
Եվ հարցրեց նրան ծերուկը հանդարտ.-

Ծեր վանահայրը

Ի՞նչ ունես, որդյակ:

Երիտասարդ արեղան

Հայրիկ, ներիր ինձ,
Այսպես տարածամ որ քեզ մոտ եկա,
Միրտս ուզում է դուրս թռչել տեղից...
Այլևս համբերել չկարողացա...

Վանահայրը

Համբերություն տա թող բարձրյալը քեզ.

Բայց ինչու՞ համար հուզված ես այդպես:

Աբեղան

Ինձ ասա՛, հայր սուրբ, գաղտնիքը կենաց

Արդյոք օրենք է աստծուց սահմանված...

Վանահայրը (ընդհատելով)

Այո՛, տեր աստված աշխարհին, որդյակ,

Ապրելու համար տվել է օրենք,

Եվ մենք սրբությամբ, ինչպես օրինակ,

Այն օրենքները պիտի կատարենք:

Աբեղան

Կատարենք, հայր սուրբ... ապա, երբ որ կա

Խնդրում եմ տիրոջ այն սուրբ օրենքով,
Որով ապրում են մարդիկը նորա,
Նաև մարդկային իմ իրավունքով...

Վանահայրը (ընդհատելով)

Էլ ի՞նչ իրավունք... դու պաշտոնյա ես,
Մի սպասավոր աստըծո տանը,
Պիտի տաճարի սեղանին նայես
Աղոթես, ճգնես, այս է քո բանը
Եվ դրա համար չես մնալ անմաս-
Բոլորի վարձը այնտեղ կըստանաս:

Աբեղան

Ես ծառայում եմ , և իմ պաշտոնում,
Տեսնում ես, ահա, պակասավոր չեմ,
Երկնքի վարձը չեմ արհամարհում,
Բայց մի՞ թե երկրում ես պիտի կորչեմ...

Վանահայրը

Մի մագ չի կորչիլ գլխիդ մագերից.

Մի՛ սնուցանիր սրտումդ կասկած:

Աբեղան

Սակայն չէ՞ որ մեզ այս լեռ քարերի

Ճգնության համար չըստեղծեց աստված:

Իմ օրերն այստեղ տխուր են անցնում:

Վառվում է սրտումս հուր կենսական

Ի՞նչու եք նրան դուք զոռով հանգցնում

Մահաշունչ գրկում խուլ առանձնության.

Կարոտ է հոգիս, թռչում է հրաթև,

Այս մենաստանի բարձրը պարսպից,

Չեմ կարող մնալ ես այսուհետև,

Եվ երբեք, մինչդեռ զրկված եմ կյանքից...

Վանահայրը

Այստեղ է կյանքը, այս սուրբ հարկի տակ.

Աղոթի՛ր, ճգնի՛ր, կըզտնես որդյակ:

Աբեղան

Չէ՛, չեմ գտնում, հայր աղոթքների մեջ
Եվ ոչ հոգեբույս մեղեդիների,
Դարձյալ մնում է նա սաստիկ մի տենչ,
Մի տենչ անկատար, անհասանելի,
Սարսափում եմ ես.- մոտ է վտանգը-
Իմ մահն ինձանից մոտիկ է, մոտիկ
Այստեղ չեմ գտնում մխիթարանքը,
Որով շնչում են, ապրում են մարդիկ:

Վանահայրը

Ուրեմն չըկա, ինչ որ ուզում ես,
Եվ այդ ցնորք է, կամ փորձությունով
Նզովյալ չարը խարբալում է քեզ
Հոգի կործանող յուր պատրանքներով:

Աբեղան

Եթե նա չըկա, ոչինչ չեմ հարգում,
Ստում եմ և ինձ, իմ անձս միայնակ,
Ոչինչ չեմ գտնում այլևս աշխարքում-
Լոկ խաբեություն և անմիտ տանջանք.-

Թող այնուհետև քանդվի նա իսպառ,
Նրա երեսին էլ կյանք չըծաղկի
Թող մեռնեն մարդիկ, թող ուտեն իրար...
Ես էլ չեմ խղճում այստեղ ոչ ոքի:
Սակայն չէ, նա կա. անբա՛խտ ավեր,
Կուրծքդ երևի դեռ չէ եռացել,
Մենակ է հասել հասակդ բոլոր
Եվ առանց կյանքի հանգել ծերացել.
Բայց երբ սոսկալի առանձնության մեջ
Ինձ պաշարում է սարսափը մահու
Եվ ունայնության մտքերն հոգեմաշ
Ինձ երևում են տխուր, ահարկու,
Շուրջս չեմ գտնում փրկության նշան:
Իսկ մահը, կարծես, չոքել է կրծքիս,
Միմիայն խորափոս, խավար գերեզման,
Միմիայն դժոխքն է երևում աչքիս,
Նա այն ժամանակ վրա է հասնում
Ինչպես լուսավոր շողն արևլույսի,
Փարատում հոգուս մռայլությունը,
Վանում մահաշունչ մտքերն մեկուսի,
Կյանքի ջերմությամբ լցվում է սիրտս...
Եվ ես զգում եմ, որ այն քաղցր ու նուրբ
Զգացմունքով է կենդանի մարդս.
Մայց ավստ՛ս, որ դու չըզիտես, հայր սուրբ:

Վանահայրը

Այն սուրբ հոգին է, կամ մի սուրբ հրեշտակ,
Որ այցելում է, ո՛վ արժանավորդ,
Եվ կյանքի մասին աստվածաբնակ
Այս սուրբ տաճարում քեզ տալիս հաղորդ:

Աբեղան

Օ՛, չէ՛, չէ, հայր սուրբ, նա չէ իջացնում,
Ինչպես սուրբ հոգին, աստծո խորանից,
Եվ ոչ հրեշտակի պաշտոն է տանում ,
Բայց ես շա՛տ հեռու, հեռու եմ նրանից:
Ա՛խ, նա պակաս է, նա չըկա այստեղ,
Մերժած է անգամ նրա անունը,
Եվ ահա դատարկ, դատարկ է ահեղ
Օրենքի պաշտպան աստծու տունը:

Վանահայրը

Այդ խաղաղության թշնամին է չար,

Որ միշտ հեռու է ահիցը վանքի:

Աբեղան

Նա չար չէ, հայր, այլ միակ հաշտարարը

Մարդու և կյանքի:

Վանահայրը

Ապա սու՞րբ է նա:

Աբեղան

Սու՞րբ, ինչպես աստված է և յուր օրենքը

Եվ սիրելի է, որքան և կայնքը...

Ես մեղք չեմ անում, հավատա հայրիկ...

Դուք ի՞նչու համար ինձ այստեղ բերիք.

Ես ի՛նչ եմ արել, չէ ես էլ եմ մարդ,

Նրանցից մեկը, որ այնքան ազատ

Ապրում են իրանց ցանկություններով,

Որ աղոթում են ուրախ սրտերով...

Ի՞նչու համար եմ չարչարվում անմեղ ,

Եվ եթե այսպես ես այնտեղ մեռնեմ,
Ձեզ կամ աստըծուն ի՞նչ շահ իմ մահից...
Ուզում եմ ապրել. հայր. կյանք տվեք ինձ...

Վանահայրը

Կյանք տալը նրա ձեռքին է, որդի,
Մարդս ի՞նչ կաներ, որ շատ էլ ուզեր,
Բայց ասա՛, տեսնենք իդձը քո սրտի-
Ի՞նչ ես կամենում:

Աբեղան

Մի աղջկա սեր...

Վանահայրը

Պապանձվի՛ր, ո՛վ լիրբ, աջքիցս հեռացի՛ր,
Մ՛ի ապականի՛ր և մեր աղոթքը,
Շուտո՛վ, հեռացի՛ր, կամ գետինն անցիր,
Չըպդձե տաճարի սյամը քո ոտքը:
Քո սրտին արդեն տիրել է չարը,

Հեռացի՛ր, աստծո բարկությունը տար,
Որ չըկործանե և այս տաճարը
Քեզ հասանելի պատուհասն արդար:
Կամ ապաշխարի՛ր պահքով, աղոթքով
Հեռու հալածի՛ր դիվական կիրքը,
Էլ այդպիսի բան չանցնի քո մտքով...
Շու՛տ, առանձնացի՛ր, կարդա սուրբ գիրքը:

Աբեղան

Չէ՛, էլ չեմ կարող. հերիք էր ինչ որ
Առանձնության մեջ տանջվեցի լռած,
Էլ չի բռնանալ այս տենչատոչոր,
Սուրբ սիրո վրա քու սիրտը մեռած:
Արդ ես համարձակ խոստովանում եմ
Քո և աշխարհքի առջև իմ սերը,
Եվ բոլոր հոգով արհամարհում եմ
Անցած դարերի խավար ծեսերը:
Դու էլ ես միայնակ, մարդոց անօգուտ,
Այլև անկանոն, ցավալի կյանքով,
Մեղքեր ես միմիայն վաստակել հոգուդ:
Դու էլ, հնազանդ քո նախնյանց կարգին
Ուխտեցիր տանել կայնքը վանական,

Բայց հաղթեց խավար բնության կամքին

Միշտ ամենագոր օրենքը բնության...

Չէ՛, չեմ ճամաչում, ես չեմ դավանում

Այնպիսի աստված, օրենք անիրավ,

Որ անարգում է սերն ամուսնական.

Օրհնի՛ր, ծերունի, և մնաս բարյավ:

Միրավառ սրտի համարձակ լեզվով

Ծերունու դիմաց խոսաց արեղան,

Որ, բարկությունից սաստիկ դողալով,

Աստճո անունով նզովեց նրան:

Եվ մեծ դարպասը լուռ մենաստանի

Ծանրը ճոնչաց ու լայն բացվեցավ,

Վանքից մի հոգի հեռու ավանի

Ճանապարհն ընկավ. օրը լուսացավ...

Պոետն ու Մուսան

հեղինակ՝ Հովհաննես Թումանյան

Նըստած եմ մի օր ու միտք եմ անում .

Միտք եմ անում, մի՛տք, ու չեմ կարենում

Մի հրնար գրտնեմ՝ ցավերըս հոգամ . . .

Վեր կենամ, ասի, մեկի մոտ գրնամ,

Կրկին պարքտ անեմ, գրլուխը քարը,

Մինչև որ տեսնենք ինչ կրլնի ճարը:

— Ողջու՛յն Պառնասի գրլխից սրբբազան . . .

Ետ նայում տեսնեմ՝ իմ ծանոթ մուսան:

— Վե՛ր կաց, բանաստե՛ղծ, կանչում է էսպես,

Վե՛ր կաց, ներշնչվի՛ր, դուրս արի հանդես,

Տանջվում են ահա եղբարքըդ թըշվառ,

Հեծում, հալածվում աշխարքից աշխարհ:

Երկինք են հասել արցունք ու արյուն . . .

Ահա՛ քեզ համար բերել եմ ավյուն,

Հույս տուր վրհատին, ըսփոփիր որբին,

Ուժ տուր պանդըխտին իր երկար ճամփին:

Նայիր՝ աղջիկը ինչպե՛ս ծաղկել է,

Աչքերի մըթնից պայծառ ծագել է

Կյանքի արևը ու սիրտ է հուզում,

Անձնվեր սիրո երգեր է ուզում . . .

Ուրախ ու անհոգ գարունն էլ ահա

Բազմել է կանաչ սարերի վրրա,

Ձորերը լըցվել, փրոկվել հովիտում.

Հավքերն երգում են, ծաղկունքը փրթթում . . .

Դու էլ ըսթափվի՛ր, երգիր քեզ նըման,

Ողջունի՛ր շըքեղ գալուստը գարնան:

— Հերիք է, Մուսա՛, երկինքը վըկա,

Էլ համբերելու սիրտ ու տեղ չըկա

Էնպե՛ս կանեմ քեզ, որ դու մոռանաս

Արյուն ու գարուն, պոետ ու Պառնաս:

Անիծված լինի էն օրն ու տարին,

Որ գերի դառա ես քո քընարին.

Քեզ հետ մըտերիմ դառնալու օրից

Ջըրկված մընացի կյանքում բոլորից . . .

— Էն տաղա՞նդը, էն ձի՞րքն հապա,

Որ տըվել եմ . . .

— Ա՛յ խաբեբա,

Ահա ես էլ էդ եմ լալիս.

Ինչո՞ւ էս ձիրքն էիր տալիս:

Չըզիտեի՞ր միթե այնժամ,

Թե ինչ աշխարք պիտի ես գամ:

Թող լինեի մի կեղեքող,

Հավաքեի միշտ փող ու փող.

Առաջ թեն «գագան» ու «ցեց»,

Կդառնայի շուտով ես մեծ,

Վեհ բարերար

Ազգի համար.

Մեռած օրըս էլ պըսակ տային.

«Իր որբ ազգից— միակ հային»:

Կամ սընգուրված մի ճոխ հիմար,

Որ ապրում է լոկ իր համար,

Ուտում - քընում, ելնում - ուտում,

Լի՛, գո՛հ, ինչպես աղբակույտում

Հանգիստ ապրող որդը պարարտ:

Կըլինեի հարգի մի մարդ,

Նույնիսկ եթե գըլուխըս այնժամ

Դատարկ լինեի հազար անգամ,

Քան թե հիմա իմ գըրպանը:

Ահա կյանքում էս է բանը.

Թե չէ՛ լինել ի ծնե գերի

Մերկ Մուսայի ու երգերի,

Որդիք ու կին

Թողած բախտին,

Մերձավորի ծաղր ու ծանակ,

Ուժից ընկել անժամանակ—

Թե պոետ եմ . . . օ՛, ո՛չ, Մուսա՛,

Մի անարդար պատիժ է սա:

Եվ ինձ մոտիկ,

Փորձված մարդիկ

Դեռ շատ վաղուց նրկատեցին,

Կըռիվ արին, խըրատեցին,

Թե աշխարքին մըտիկ արա.

Շատ էլ խընդաց խելքիս վըրա . . .

Իսկ ես, ա՛խ, ես,

Միշտ խենթ էսպես,

Գիշեր - ցերեկ թերթում գըրքեր,

Շինում էի դատարկ երգեր,

Միշտ քո քամով էի թըռչում,

Ու միշտ բախտից հեռու փոխչում:

— Ա՛յ ապերախտ, ի՞նչ ես ասում.

Էն ո՞ր բախտն ես դու ափսոսում ,

Որ չեմ տըվել քեզ իմ ձեռքով.

Աստվածային հըզոր ձիրքով

Էս ցած կյանքից հեռու ու անթև

Թըռչել երկինք, վերև՝ վերև՝ ,

Ցավեր, հոգսեր ողջ մոռանալ

Դըժոխք իջնել, դըրախտ գընալ,

Անհուն ըզգալ, թովիչ երգել . . .

Ո՞ր բախտից եմ ես քեզ գըրկել:

— Օ՛, ո՛ր բախտից . . . ա՛յ սևերես,

Ահա շարեմ հիշիր ու տե՛ս:
Ինձ մի անգամ առան-տարան
Հաշվապահի ուսումնարան,
Շատ խոսեցին,
Համոզեցին,
Թե կավարտես էս դըպրոցում,
Ատեստատը հետո ծոցում,
Ուր որ գրնաս,
Տեղ կունենաս,
Լա՛վ փողով տեղ բուղալտերի.
Խազեյինդ էլ տարեցտարի
Միշտ կավեցընի քո ռոճիկը,
Վերջը վըրան և . . . աղջիկը:
Բայց դու եկար միտքըս մըտար,
Ինձ չըթողիր տեղըս դադար.
Դավթարն աչքիս դարձավ դաժան,
Թի՛վ, կոտորակ, թըվանըշան
Ուղեղիս մեջ դարձան որդեր,
Քիչ էր մընում սիրտըս պայթեր.
Ես ել խըրթնած խենթ երեխա՝
Փող ու աղջիկ թողի, փախա,
Թե չեմ կարող, էս չեմ կարող,
Ես գըրող եմ, գըրո՛ղ, գըրո՛ղ:
Սակայն էլի բախտըս ժըպտաց

Ձեռքս բռնեց տարավ հանկարծ

Ու պիսերի տըվավ պաշտոն:

Ո՛չ լի օր կար ինձ և ոչ տոն:

Մեծավորքս էնքան սիրեց ,

Հին գրոչակոթն ինձ նըվիրեց.

Ընկերներս էլ ինձ դաս տըվին—

Ոնց պըլոկել խընդրատվին:

Բայց դու էլի եկար գըտար,

Խաղաղ գործիս մեջը մըտար.

Ես էլ հիմարս՝ իսկույններթ

Վեճ բաց արի ամենքի հետ.

Թե ի՞նչ բան է՝ խեղճ գյուղացուն

Գերի շինել՝ ողջ տարին բուն

Տանել, բերել ու թալանել,

Այրու պըղինձն աճուրդ անել . . .

Էս բոլորը քիչ էր կարծես,

Էնքան արիր, սատանի պես,

Որ գըրեցի մեծիս պարսավ.

Նա էլ — կո՛րի, կո՛րի, ասավ,

Մենք ենք տալի քեզ փող ու վարձ,

Դու, Մուսայի խելքով ընկած,

Վեր ես կենում մեր դեմ խոսում.

Էդպես պիսեր մենք չեն ուզում:

Սակայն աստված մեծ է գութով.

Հայտնի կանտոր ընկա շուտով:
Լավ էր, ասի, այսուհետև
Կապրեմ ազատ, գործըս թեթև:
Հետըս եկար մըտար կանտոր,
Գործերըս արիւր խառնուփընթոր.
Քու երեսից հենց նույն տարին
Իմ պաշտոնից ինձ դուրս արին:
Էսպես եղա ես խայտառակ,
Համ էլ ընկա պարտքերի տակ.
(Հո պոետի պարտքն էլ գիտես.
Էդ լոկ պարտք չի ուրիշի պես,
Այլ ազգային մի մեծ առակ,
Վեճ ու վըճիռ ծանր ու բարակ):
Ո՞ր մեկն ասեմ, ո՞րը թողնեմ.
Երբ որ տեսան շընորք չունեմ,
Այնուհետև քանի անգամ
Ծանոթ, ընկեր, լավ բարեկամ՝
Տերտերության տըվին խորհուրդ.
— Ա՛յ քեզ մեծ ժամ, լավ ժողովուրդ,
Փարթամ քելեխ, հարգ, մեծարանք,
Հարստություն, հանգիստ, հեշտ կյանք . . .
Իսկ ես՝ անփորձ, անխելք հիմար,
Ողջ մերժեցի լոկ քեզ համար.
Պատրաստ կյանքից, բախտից փախած,

Գանձանակի թեփշին թողած,
Քրնարն առա,
Պոետ դառա ,
Երգ ու տաղով մըտա հանդես,
Հե՛յ, Մուսայի ընկերն եմ ես,
Ձեն տըվի ես ոգևորված:
Հա՛, հա՛, հա՛, հա՛, բիրտ հըռհըռաց
Ժողովուրդը միաբերան,
Թըռցրել է խելքն էս խեղճ տըղան:
Հեռո՛ւ կորի, խե՛նթ պատանի,
Որ անպիտան գործի, բանի,
Ուշք ու միտքըդ տըվել երգին՝
Մի չես նայում էս աշխարքին . . .
Մենք մարդիկ ենք - գործ ենք անում,
Խենթ-մենթ բաներ չենք հասկանում:
Ես գոչեցի. — խավա՛ր ամբոխ,
Պաշտում էս դու լոկ փայլ ու փող,
Չես հասկանում դու պոետին.
Ե՛ս, երկընքի քընքույշ որդին,
Երգում եմ սե՛ր, ճըշմարտությո՛ւն . . .
Ու գընացի խըմբագրատուն:

— Տեր խըմբագիր, պոետ եմ նոր,
Բերել եմ ձեզ ոտանավոր.

Ահա կարդամ ակա՛նջ դրրեք,

Ձեր հանդիսում տեղավորեք:

«Սևորա՛կ աչքեր, սևորա՛կ աչքեր,

Հալածում եք ինձ դուք օր ու գիշեր,

Նայում եք անթարթ իմ հոգու խորքում . . .

Ինչո՞ւ չեք քրնում, ինչո՞ւ չեք փակվում.

Բանաստեղծն արդեն տանջանքից հոգնել՝

Ուզում է քրնել, հավիտյա՛ն քրնել . . .

Դուք էլ քրնեցեք, սևորա՛կ աչքեր,

Ցերեկըս անցել է, գիշեր է, գիշեր . . . »

— Ոչինչ, կոկիկ է: Խոսելով անկեղծ՝

Դուք վատ չեք գրբում, պա՛րոն բանաստեղծ.

Ամեն տողում տասն են վանկերը,

Բայց ինձ աղքատ են թըվում հանգերը:

Հապա մի տըվեք, ուղղեմ ես հիմա,

Տեսեք՝ թե որքան սահուն դուրս կըգա:

Ուղղում եմ ես միշտ մեր պոետներին,

Էսպես եմ պոետ շինել բոլորին:

«Սևորա՛կ աչքեր, սևորա՛կ աչքեր,

Հալածում եք դուք ինձ ինչպես քաջքեր . . . »

Ես իսկույն ինչպես հալածված քաջքից՝
Փախա խըմբագրից ու իրեն ասքից,
Երգերըս ուղիղ տարա տըպարան.
Դուրս եկավ եսպես մի նոր երգարան:
Այնժամ մըտորակող մի թունդ պուրլիցիստ,
Հայտնի քըննադատ, բազմագետ ու խիստ,
Սաստիկ վըրդովված, անաչառ հոգով
Ծաղրի առավ ինձ իրեն «ակնարկով»:

— Ես դեմ եմ, ասավ, բանաստեղծության,
Զըզվեցնում է ինձ էդ երգի Մուսան:
Ո՛չ մըտքեր են պետք, ո՛չ ձիրք և ոչ խելք,—
Բառեր ու հանգեր - և ահա քեզ երգ:
Հենց նոր դուրս եկած էս խակ տըղան էլ
Գըլխից էս տեսակ բաներ է հանել:
Ուրի՛շ բան էին հին պոետները . . .
Նըրանք էլ մեռան, տարան հետները
Տաղանդ ու երգեր. ամե՛ն, ամեն բան
Մըտավ նըրանց հետ խավար գերեզման . . .
Դարձավ անապատ . . . էլ ո՞վ է մընում . . .
Էլ ուրիշ պոետ մենք չենք ընդունում . . .
Որքան ծաղրում ենք, սըրանք չեն լըռում,
Ոչ էլ մեր ուզած բաներն են գըրում:

— Ո՛վ բըրետների, կույրերի երկիր:
Դու մի՛ հավատար, իմ հե՛զ որդեգիր,
Ես էն հանգուցյալ լավերից նույնպես
Լըսել եմ հաճախ գանգատներ պես-պես:
Սպանում են դեռ ծաղրով ու թույնով,
Ապա պըճընվում նըրանց անունով.
Լափում են նըրանց վաստակը արդար,
Ու նորից . . . նույն հին կըռիվը վատթար . . .
Երդվում եմ ահա ճառագող օրով,
Վառ Ավրորայի մաքուր շողերով,
Խոսում ես դու էն չըքերի մասին,
Որ միշտ անտեղյակ առաջին լուսին,
Չեն հըրճվում նըրա ծագման հանդիսով,
Միայն կեսօրին ապուշ երեսով,
Ելնում են մըռայլ, տեսնում քընեաճ՝
Գըլխների վերև արևը կանգնած.
Ու ծունկ են չոքում,
Օրհներգ են երգում.
Հի՛ն օրհներգություն ու հի՛ն հըրեշներ . . .
Բայց միթե՞ նըրանք ապրում են անմեռ,
Եվ էդպես անհաշտ էսօր էլ քեզ հետ . . .

— Ի՞նչ հըրեշ, Մուսա՛, ի՞նչ կույր ու բըրետ,
Ի՞նչ բաներ ես դու քեզնից հընարում . . .

Ես էն եմ ասում, թե մեր աշխարհում
Պոետները ողջ տըխրել են, ցավել,
Որ իրենց երգի քընար ես տըվել . . .
Ես էլ . . . ի՞նչ ասեմ . . . մեղավոր եմ ես,
Ծույլ ու անշընորհք. անպետք, սևերես . . .
Մեր խեղճ տանըցիք ո՛րքան նախատում —
Բայց ես՝ միշտ համառ, չէի հավատում,
Մինչև լըսեցի մի մեծ պարոնի,
Մեր մեջ շատ խելոք ու շատ անվանի:
Մի օր ինձանից արավ հարցուփորձ.

— Ունի՞ս, հարցրեց, մի պաշտոն կամ գործ:

— Բանաստեղծ եմ ես, հայտնեցի հըպարտ:

— Ղըժվար է, ասավ, երբ անգործ է մարդ:

— Բանաստեղծ եմ ես, կըրկնեցի մեկ էլ:

— Հասկացա՛նք, ասավ, պարապ ես եղել . . .

Եվ խեղճ ընկերըս երբ որ՝ սըրտացավ՝
Սա էլ պետքական մի մարդ է, ասավ,
Էնպես ծիծաղեց մեր աղան փառփառ,
Որ և— հասարակ և մեծ վեհափառ,

Ով որ իմացավ,

Ծիծաղը պըրծավ:

Բայց վերջն ավելի պարզեց խընդիրը,

Երբ հողված գըրեց մեր լըրագիրը:

— Բանաստեղծն, ասավ, թո՛ղ մի գործ շինի

Որ հացի, վարձի դառնա արժանի.

Թե չէ համառի ու մընա պոետ՝

Ի՞նչ հաշիվ ունի ազգը նըրա հետ.

Ազգը հո նըրան չի խընդրում գըրի,

Թերթն էլ փող չունի՝ թե որ վըճարի. . .

Թո՛ղ գընա ապրի իրեն գըրիչով. . .

Էսպես ենք դատում մեր մաքուր խըղճով:

Ներշընչման համար

Էսպես է հարմար.—

Ով սովից մեռել՝

Նա՛ է լավ գըրել:

Կարող ենք մենք էլ

Էսպես մըտրակել

Ու ծաղրել մի-մի,

Որ առաջ դիմի. . . :

— Ո՛վ ախոռ - երկիր, մըտրակի՛ մարդիկ. . .

Դե՛, ե՛կ, սիրելի՛ս, տանեմ քեզ երկինք.

Էնտեղ երջանիկ ոգիների հետ
Զըվարթ կըխընդաս ու կերգես հավետ.
Կամ կուգես թըռցնեմ, հանեմ Ոլիմպոս,
Որ նեկտար ըմպես, ճաշակես ամբրոս:

— Իմ ազնի՛վ Մուսա՛,

Ա՛յ, է՛ դպես խոսա:

Իրավ, էս կյանքից էս շատ եմ զըզվել:
Ի՛նչ երանություն՝ երկընքում սուզվել,
Էն չըքնաղներին, որոնք, անկասկած,
Նըման չեն իսկի մեր հայոց կանանց —

Լինել միշտ ընկեր

Ու սիրո երգեր

Հորինե՛լ,

Ձոնել,

Երկրային չընչին հոգսերը թողած.

Կամ, ոտներն հանգիստ ժայռերից կախած,

Նըստել Պառնասի երջանիկ գըլխին

Ու բարձրից նայել էս հիմար խալխին:

Բայց էս ունեմ կին, շատ երեխաներ,

Նըրանց բանն էնտեղ ի՞նչպես կըլիներ . . .

—Օ՛, երբ Պառնասի գագաթ վերանաս,

Զավակներ ու կին պիտի մոռանաս:

— Ո՛վ դու անիրավ, ի՞նչ եմ արել քեզ,
Որ ինձ իմ տանից եղպես բաժանես:
Չէ՛, լավ է կըրկին, որ երկրում մընամ,
Ծաղրի, նեղության մի կերպ դիմանամ . . .

— Քո կամքը լինի, ազա՛տ բանաստեղծ.
Ընտրի՛ր, ուր կուգես՝ երկինք թե երկիր,
Բայց միշտ, ամեն տեղ եղիր դու անկեղծ,
Մաքուր, սըրտալի քո է՛րզը երգիր:
Կանգնի՛ր միշտ վերև,
Ու ինչպես արև՝
Նայի՛ր լուսավոր,
Պայծառ ու հրգոր,
Քո կոչումն է դա.
Եվ, ինձ հավատա՛,
Բոլոր գանձերը, գոհարներն անգին
Չարժեն կարճատև քո ներշնչանքին:

Ա՛յ, դու սատանա՛, է՛լ կուգես խաբել,
Մեծ-մեծ խոսքերով աչքերըս կապել .
Ա՛յ, դու կեղծավո՛ր, սիրուն անպիտան.
Ես լավ եմ տեսնում այժըմ ամեն բան:
Դու ինձ ես մենակ միամիտ գըտել.

Հապա դե խոսիր ուրիշի մոտ էլ,
Ա՛յ, թեկուզ մեզ մոտ, հենց իմ կրնկանը —
Ասա՛, թե մենակ փողը չի բանը . . .
Բայց ի՛նչ եմ ասում. հայոց գրրողը
Վաղուց է արդեն ճանաչել փողը.
Եվ երկար, երկար մեր ողջ հանճարով
Մըտածել ենք մենք դըժար օրերով,
Գըրողի պըսա՞կ,
Թե՞ փողի քըսակ . . .
Եվ լավ ենք վըճռել . . .
Դեհ, գընա՛, Մուսա՛.
Գըրադարանս շինում եմ կասսա,
Թըքում եմ և քեզ և քո պըսակին,
Երկըրպագում եմ փողի քըսակին:
«Փողի քըսա՛կը, փողի քըսա՛կը,
Բարձրացընում է մարդու հասակը,
Գեղեցկացնում է հըրեշ տըգեղին,
Մըրբագործում է գարշն ու աղտեղին:
Նըրա ուժն է՝ որ դարձընում է լոկ
Անասուններին հարգի ու խելոք,
Կույսին, զառամին մոտեցնում իրար,
Չարին, վաշխառվին շինում բարերար,
Պըճնում ճակատը լիրբ ավագակի,
Կանգնեցնում արձան անվախձան փառքի:

Նա է միշտ շարժում դատողի լեզուն,
Նա՛ է հասցընում աղոթքն աստըծուն,
Նըրա վըրա է աշխարքը կանգնած.
Նա մեր հոգին է, մեր երկրորդ աստված:
Պոետն էլ բընավ թե խոսել է վատ,
Տուժել է սաստիկ, զըղջացել է շատ,
Եվ այժմ, ահա, խելքի է եկել,
Սկսել է նըրան օրհնություն երգել»:

Երգըս որ լըսեց իմ դըժբախտ Մուսան,
Իսկույն հավաքեց իր փասա-փուսան.

— Դե՛հ, մընաս բարյավ,
Անսի՛րտ, անիրա՛վ,
Ես էսքան տարի
Ինչ որ քեզ արի,
Բոլորն ուրացար,
Փողապաշտ դարձար. . .
Սասունցի Դավիթը

հեղինակ՝ Հովհաննես Թումանյան

Առյուծ Մըհերը, զարմով դյուցազուն,
Քառասուն տարի իշխում էր Սասուն.
Իշխում էր ահեղ, ու նըրա օրով
Հավքն էլ չէր անցնում Սասմա սարերով:
Սասմա սարերից շա՛տ ու շատ հեռու
Թնդում էր նրա հոչակն ահարկու,
Խոսվում էր իր փառքն, արարքն անվեհեր.
Հազար բերան էր — մի Առյուծ-Մհեր:

2

Էսպես, ահավոր առյուծի նըման,
Սասմա սարերում նստած էր իշխան
Քառասուն տարի: Քառասուն տարում
«Ա՛խ» չէր քաշել նա դեռ իրեն օրում.
Բայց հիմի, երբ որ եկավ ծերացավ,
Էն անահ սիրտը ներս սողաց մի ցավ:
Սկըսավ մըտածել դյուցազուն ծերը.
— Հասել էն կյանքիս աշնան օրերը,
Շուտով սև հողին կերթամ ես գերի,
Կանցնի ծըխի պես փառքը Մըհերի,
Կանցնեն ն՛ անուն, ն՛ սարսափ, ն՛ ահ,
Իմ անտեր ու որբ աշխարքի վըրա

Ոտի կրկանգնեն հազար քաջ ու դև...
Մի ժառանգ չունեմ՝ իմ անցման ետև
Իմ թուրը կապի, Սասուն պահպանի...
Ու միտք էր անում հրսկան ծերունի:

3

Մի օր էլ՝ էն գորշ հոնքերը կիտած
Երբ միտք էր անում, երկընթից հանկարծ
Մի հուր-հրբեղեն հայտնվեց քաջին,
Ոտները ամպոտ կանգնեց առաջին:
— Ողջո՛ւյն մեծագոր Սասնա հրսկային.
Քու ձենը հասավ աստծու գահին,
Ու շուտով նա քեզ մի գավակ կրտա:
Բայց լավ իմանաս, լեռների արքա,
Որ օրը որ քեզ ժառանգ է տրվել,
Էն օր կըմեռնեք քու կինն էլ, դու էլ:
— Իր կամքը լինի, ասավ Մեերը.
Մենք մահինն ենք միշտ ու մահը մերը,
Բայց որ աշխարքում ժառանգ ունենանք,
Մենք էլ նըրանով անմեռ կըմընանք:
Հըրեշտակն էստեղ ցոլացավ նորից,
Ու էս երջանիկ ավետման օրից
Երբ ինը ամիս, ինը ժամն անցավ,

Առյուծ-Մըհերը զավակ ունեցավ:
Դավիթ անվանեց իրեն կորյունին,
Կանչեց իր ախպեր Ձենով Օհանին,
Երկիրն ու որդին ավանդեց նրան,
Ու կինն էլ, ինքն էլ էն օրը մեռան:

4

Էս դարում Մըսըր անհաղթ ու հզոր
Մըսրա-Մելիքն էր նըստած թագավոր:
Հենց որ իմացավ՝ էլ Մըհեր չըկա,
Վեր կացավ կըռվով Սասունի վըրա:
Ձենով Օհանը ահից սարսափած՝
Թըշնամու առաջն էլավ գըլխաբաց,
Աղաչանք արավ, ընկավ ոտները.
— Դու եղիր, ասավ, մեր գլխի տերը,
Ու քու շըվաքում քանի որ մենք կանք,
Քու ծառան լինենք, քու խարջը միշտ տանք,
Միայն մեր երկիր քարուքանդ չանես
Ու քաղցըր աչքով մեզ մըտիկ անես:
— Չէ՛, ասավ Մելիք, քու ամբողջ ազգով
Անց պիտի կենաս իմ թըրի տակով,
Որ էգուց-էլօր, ինչ էլ որ անես,
Ոչ մի սասունցի թուր չառնի իմ դեմ:

Ու գընաց Օհան՝ բոլոր-բովանդակ
Սասունը բերավ, քաշեց թըրի տակ
Մենակ Դավիթը, ինչ արին-չարին,
Մոտ չեկավ դուշման Մելիքի թըրին:
Եկան քաշեցին՝ թե գոռով տանեն,
Թափ տըվավ, մարդկանց գըցեց դես ու դեն,
Փոքրիկ ճրկույթը մի քարի առավ,
Ապառաժ քարից կըրակ դուրս թըռավ:
— Պետք է սպանեմ էս փոքրիկ ծուռին,
Ասավ թագավորն իրեն մեծերին:
— Թագավո՛ր, ասին, դու էսքան հըզոր,
Թըրիդ տակին է ողջ Սասունն էսօր.
Ի՞նչ պետք է անի քեզ մի երեխա,
Թեկուզ իր տեղով հենց կըրակ դառնա:
— Դո՛ւք գիտեք, ասավ Մըսրա թագավոր,
Բայց թե իմ գըլխին փորձանք գա մի օր,
Էս օրը վըկա,
Մըրանից կըգա:

5

Էս որ պատահեց, մեր Դավիթ հըսկան
Մի մանուկ էր դեռ յոթ-ութ տարեկան.
Մանուկ եմ ասում, բայց էնքան ուժեղ,

Որ նըրա համար թե մարդ, թե մըժեղ:
Բայց վա՛յ խեղճ որբին աշխարքի վըրա,
Թեկուզ Առյուծի կորյուն լինի նա:
Ձենով Օհանին ուներ մի չար կին:
Մին-երկու լըռեց, մի օր էլ կարգին
Իրեն մարդու հետ սկըսավ կըռվել.
— Ես մենակ հոգի, հազար ցավի տեր,
Ի՞նչ ես ուրիշի եթիմը բերել,
Նըստեցրել գըլխիս պարսպ հացակեր...
Հո՛ղեմ գըլուխը... ես գերի հո չե՞մ՝
Ամենքի քեֆի ետևից թըռչեմ...
Մի կուռ կորցըրո՛ւ, կարգի՛ր մի բանի,
Գընա, իր համար աշխատանք անի...
Ու հետն սկսավ ողբալ ու կոծել,
Իր օրը սըգալ, իր բախտն անիծել,
Թե անբախտ եղավ աշխարքի միջում,
Ոչ մի տեր ունի, ոչ մարդն է խըղճում...
Գընաց Օհանը երեխի ոտի
Մի գույզ ոտնաման բերավ երկաթի,
Երկաթի մի կոռ շալակին դըրած,
Ու արավ Սասմա քաղքի գառնարած:

Քրշեց գառները մեր հովիվ հրսկան,

Ելավ Սասունի սարերն աննըման.

«Է՛յ ջան, սարե՛ր,

Սասման սարե՛ր...»

Որ կանչեց նրա ձենից ահավոր

Դըղորդ-դըմբդըմբոցն ընկավ սար ու ձոր,

Վայրի գազաններ բռներից փախան,

Քարեքար ընկան, դատարկուն եղան:

Դավիթը ընկավ նըրանց ետևից,

Որին մի սարից, որին մի ձորից

Աղվես, նապաստակ, գել, եղնիկ բըռնեց,

Հավաքեց, բերավ, գառներին խառնեց,

Իրիկվան քրշեց ողջ Սասմա քաղաք:

Կաղկա՛նձ ու ոռնո՛ց, աղմո՛ւկ, աղաղա՛կ...

Քաղքըցիք հանկարծ մին էլ էն տեսան՝

Գալիս էն հըրես անհամար գազան.

«Վա՛յ, հարա՛յ, փախե՛ք... »

Մեծեր, երեխեք

Սըրտաճաք եղած,

Գործները թողած,

Որը տուն ընկավ, որը ժամ, խանութ,

Ու ամուր փակեց դուռն ու լուսամուտ:

Դավիթը եկավ, կանգնեց մեյդանում.

— Վա՛հ, էս մարդիկը ի՛նչ վաղ են քընում.

Հէ՛յ ուլատեր, հէ՛յ գառնատեր,
Ելէ՛ք, շուտով բացեք դռներ.
Ով մինն ուներ — տասն եմ բերել,
Ով տասն ուներ — քըսանն արել...
Շուտով ելէ՛ք, եկէ՛ք, տարե՛ք,
Ձեր գառն ու ուլ գոմերն արեք:
Տեսավ՝ չեն գալի, դուռ չեն բաց անում,
Ինքն էլ մեկնըվեց քաղքի մեյդանում,
Գըլուխը դըրավ մի քարի՝ մընաց,
Ու մուշ-մուշ քընեց մինչև լուսաբաց:
Լուսին իշխաններ ելան միասին,
Գընացին Ձենով Օհանին ասին.
— Տո՛ Ձենով Օհան, տո՛ մահի տարած,
Էս խենթը բերիր, արիր գառնարած,
Ոչ գառն է ջոկում, ոչ գելն ու աղվես,
Գազանով լըցրեց մեր քաղաքն էսպես,
Աստված կըսիրես՝ դի՛ր ուրիշ բանի,
Թե չէ էս խա՛լխին լեղաճաք կանի:

7

Ելավ Օհանը, Դավթի մոտ գնաց.
— Հորեղբայր Օհան, հեռո՛ւ եկ, կամա՛ց,
Ուլեր կըփախչեն: — Մին էլ էնտեղից

Մի բոզ նապաստակ, ականջները ցից,
Խրտնեց ու ահից դուրս պրծավ հանկարծ:
Դավիթն էր. ելավ, ետևից ընկած
Էն սարը քշեց, ետ բերավ էս ձոր,
Բերավ, ուլերին խառնեց նորից նոր:
— Օ՛Ֆ, ի՛նչ դըժվար է, հորեղբայր Օհան.
Աստված օխնել է էն սև-սև ուլեր,
Ամա բոզալուկ էս ուլեր, որ կան,
Փախչում են, ցըրվում ողջ սարերն ի վեր.
Էնքան եմ երեկ վազել, չարչարվե՛լ,
Մինչև հավաքել ու տուն եմ բերե՛լ...
Նայեց Օհանը, որ Դավթի հագին
Ոտնաման չի էլ մընացել կարգին,
Մահակն էլ մաշվել, մինչ բունն է հասել,
Մի օրվա միջում էնքան է վազել:
— Դավի՛թ ջան, ասավ, չեմ թողնի էսպես,
Բոզալուկ ուլեր չարչարում են քեզ.
Էգուց նախիրը կըտանես արոտ:
Ասավ Օհանը ու մյուս առավոտ
Գընաց, նորից նոր մեր Դավթի ոտի
Մի ջուխտ նոր տըրեխ բերավ երկաթի,
Երկաթի մի կոռ հարյուր լըդրական
Ու շինեց Սասմա քաղքի նախրապան:

Քրշեց նախիրը մեր նախորդ հրսկան,

Ելավ Սասունի սարերն աննըման:

«Է՛յ ջան, սարե՛ր,

Սասման սարե՛ր,

Ի՛նչ անուշ է

Ձեր լանջն ի վեր...»

Որ կանչեց, նըրա ձենից ահավոր

Դըդորդ-դըմբդըմբոցն ընկավ սար ու ձոր:

Վայրի գագաններ բըներից փախան,

Քարեքար ընկան, դատարկուն եղան:

Դավիթն էր. ընկավ նրանց ետևից,

Որին մի սարից, որին մի ձորից,

Գել, ինձ, առյուծ, արջ, վագրը բռնեց,

Հավաքեց, բերավ, իր նախրին խառնեց

Ու առաջն արավ դեպի Սասմա քաղաք:

Ոռնո՛ց, մըռընչո՛ւն, աղմո՛ւկ, աղաղա՛կ...

Վախկոտ քաղքըցիք մին էլ ի՛նչ տեսան,

Հենց քաղքի վըրա անհամար գագան...

«Վա՛յ, հարա՛յ, փախե՛ք...»

Մեծեր, երեխեք

Մըրտաճաք եղած,

Գործները թողած

Փախան, ներս ընկան տուն, ժամ կամ խանութ,

Ամուր փակեցին դուռն ու լուսամուտ:

Դավիթը եկավ կանգնեց մեյդանում.

— Վա՛հ, էս քաղքըցիք ի՛նչ վաղ են քնում:

Հե՛յ կովատեր, հե՛յ գոմշատեր,

Ելե՛ք, շուտով բացեք դռներ,

Ով մինն ուներ — տասն եմ բերել,

Ով տասն ուներ — քրսանն արել:

Շուտով ելե՛ք, եկե՛ք, տարե՛ք,

Ձեր եզն ու կով գոմերն արեք:

Տեսավ՝ չեն գալի, դուռ չեն բաց անում,

Ինքն էլ մեկնըվեց քաղքի մեյդանում,

Գըլուխը դըրավ մի քարի, մընաց,

Ու մուշ-մուշ քընեց մինչև լուսաբաց:

Լուսին իշխաններ ելան միասին,

Գընացին Ձենով Օհանին ասին.

— Ամա՛ն, քեզ մատաղ, ա՛յ Օհան ախպեր,

Մեր եզն ու մեր կով թող մընան անտեր,

Միայն սրանից ազատ արա մեզ:

Ոչ արջն է ջոկում, ոչ գոմեշն ու եզ,

Մի օր էլ քաղքին փորձանք կըբերի,

Արջերոց կանի, կըտա կավերի:

Դավիթ չըդառավ, մի կըրա՛կ դառավ:
Ճարը կըտըրված՝ Օհանը բերավ
Նետ-աղեղ շինեց ու տըվավ իրեն՝
Գընա, որս անի սարերի վըրեն:
Դավիթ նետ-աղեղն առավ Օհանից,
Հեռացավ Սասնա քաղաքի սահմանից
Ու դառավ որսկան: նաց, մի կորկում
Լոր էր սպանում, ճնճղուկ էր զարկում,
Մըթանը գընում իրեն հոր ծանոթ
Աղքատ, անորդի մի ծեր կընկա մոտ,
Վիշապի նըման, երկա՛ր, ահագի՛ն
Մեկնըվում, քընում կըրակի կողքին:
Մի օր էլ, երբ որ իր որսից դարձավ,
Պառավը վըրեն սաստիկ բարկացավ:
— Վա՛յ Դավիթ, ասավ, մահըս տանի քեզ,
Դո՞ւ պետք է էն հոր զավակը լինե՛ս:
Ձեռից ու ոտից ընկած մի ծեր կին —
Ես եմ ու էն արտն աստըծու տակին,
Ինչո՞ւ ես գընում, տափում, տըրորում,
Իմ ամբողջ տարվան ապրուստը կըտրում:
Թե որսկան ես դու — նետ-աղեղդ ա՛ռ,
Ծըծմակա գըլխից մինչև Սեղանսար
Քու հերը ձեռին մի աշխարհ ուներ,

Որսով մեջը լի որսի սար ուներ.
Եղնիկ կա էնտեղ, այծյամ ու պախրա.
Կարո՞ղ ես — գընա, էնտեղ որս արա:
— Ի՞նչ ես, ա՛յ պառավ, էլ ինձ անիծում.
Ես ջահիլ եմ դեռ, ես նոր եմ լըսում:
Ո՞րտեղ է հապա սարը մեր որսի...
— Գընա՛, հորեղբայրդ — Օհանը կասի:

10

Հորեղբոր շեմքում մյուս օրը ծեգին
Դավիթը կանգնեց աղեղը ձեռքին:
— Հորեղբա՛յր Օհան, ինչո՞ւ չես ասել՝
Իմ հերը որսի սար է ունեցել,
Այծյամ կա էնտեղ, եղջերու, կըխտար.
Վեր կաց, հորեղբա՛յր, տար ինձ որսասար:
— Վա՛յ, կանչեց Օհան, էդ քու խոսքը չէր,
Էդ ով քեզ ասավ, լեզուն պապանձվեր:
Էն սարը, որդի՛, գնաց մեր ձեռից,
Էն սարի որսն էլ գնաց էն սարից,
Էլ չկան այծյամ, եղջերու, կըխտար:
Քանի լուսեղեն քու հերը դեռ կար,
(Է՛յ գիղի օրեր — ո՛րտեղ եք կորել),
Ես շատ եմ էնտեղ որսի միս կերել...

Քու հերը մեռավ, աստված խրոռովեց,
Մըսրա թագավոր գորքեր ժողովեց,
Եկավ, մեր երկիր քարուքանդ արավ,
Էս սարի որսն էլ թալանեց, տարավ.
Եղնիկը գընաց, եղջերուն գընաց...
Մեր գիրն էլ հալբաթ էսպես էր գրած:
Անցել է, որդի, քու բանին գընա,
Մըսրա թագավոր ձենըդ կիմանա...
— Մըսրա թագավոր ինձ ի՞նչ կանի որ...
Ես ի՞նչ եմ հարցնում Մըսրա թագավոր.
Մըսրա թագավոր թող Մըսըր կենա,
Իմ հոր սարերում ի՞նչ գործ ունի նա...
Վեր կաց, հորեղբա՛յր, նետ-աղեղդ առ,
Կապարճըդ կապի՛ր, գընանք որսասար:
Ելավ Օհանը ճարը կըտըրված,
Գընացին տեսան՝ էլ ի՞նչ որսասար.
Անտառը ջարդած, պարիսպն ավերած,
Բուրգերը արած գետնին հավասար...

11

Գիշերը հասավ, մընացին էնտեղ:
Ձենով Օհանն էր, իր նետն ու աղեղ
Դըրավ գլխի տակ, հանգիստ խըռըմփաց.

Դավիթը մնաց մտքի ծովն ընկած:
Մին էլ նկատեց, որ մութը հեռվում
Մի թեժ, փայլփլուն կրրակ է վառվում:
Էն լուսը բռնած՝
Վեր կացավ, գնաց,
Գընաց ու գընա՛ց, բարձրացավ մի սար,
Բարձրացավ, տեսավ մի մեծ մարմար քար
Կիսից պատրված,
Ու միջից վառված
Բըխում է լուսը պա՛րզ, քուլա-քուլա՛,
Բարձրանում, իջնում ետ քարի վըրա:
Վար իջավ Դավիթ էնտեղից կըրկին,
Վար իջավ, կանչեց Ձենով Օհանին.
— Ե՛լ, էն պայծառ լուսը մի տես:
Լուս է իջել բարձրը սարին,
Բարձրը սարին, մարմար քարին:
Ե՛լ, հորեղբայր, անուշ քընից.
Էն ի՞նչ լուս է բըխում քարից:
Ելավ, խաչ քաշեց Օհանն երեսին.
— Է՛յ, որդի՛, ասավ, մեռնեմ իր լուսին,
Էն մեր Մարութա սարն է գորավոր:
Էն լուսի տեղը կանգնած էր մի օր
Սասմա ապավեն, Սասմա պահապան
Մեր սուրբ Տիրամոր վանքը Չարխափան:

Մըշտական, երբ որ կըռիվ էր գընում,
Էնտեղ էր քու հերն իր աղոթքն անում:
Քու հերը մեռավ, աստված խըռովեց,
Մըսրա թագավոր գորքեր ժողովեց,
Մեր վանքն էլ եկավ քանդեց էն սարում,
Բայց դեռ սեղանից լուս է բարձրանում...

12

Դավիթը էս էլ երբ որ իմացավ,
— Անտ'ւշ հորեղբայր, հորեղբա՛յր ասավ,
Որբ եմ ու անտեր աշխարքի վըրա,
Հեր չունեմ՝ դու ինձ հերություն արա՛:
Էլ չեմ իջնի էս Մարութա սարից,
Մինչև չըշինեմ մեր վանքը նորից:
Քեզանից կուզեմ հինգ հարյուր վարպետ,
Հինգ հազար բանվոր մըշակ նըրանց հետ,
Որ գան՝ էս շաբաթ կանգնեն ու բանեն,
Առաջվան կարգով մեր վանքը շինեն:
Գընաց Օհանը ու բերավ իր հետ
Հինգ հազար բանվոր, հինգ հարյուր վարպետ:
Վարպետ ու բանվոր եկան կանգնեցին,
Չըրը՛խկ հա թըրը՛խկ նորից շինեցին,
Առաջվան կարգով, փառքով փառավոր

Բարձրը Մարութա վանքը Տիրամոր:
Ցըրված միաբանք ետ նորից եկան,
Նորից թընդացին աղոթք, շարական.
Ու երբ շեն արավ հոր վանքը նորից,
Ձած իջավ Դավիթ Մարութա սարից:

13

Համբավը տարան Մըսրա Մելիքին.
— Հապա՛ չես ասիլ՝ Դավիթը կրկին
Հոր վանքը շինել, իշխան է դառել,
Դու օխտը տարվան խարջը չես առել:
Մելիք զայրացավ.
— Գընացե՛ք, ասավ,
Բաղին, Կոզբաղին,
Սյուղին, Չարխաղին,
Սասնա քար ու հող տակն ու վեր արեք,
Իմ օխտը տարվան խարաջը բերեք:
Քառսուն կույս աղջիկ բերեք արմաղան,
Քառսուն կարճ կընիկ, որ եկանք աղան,
Քառասունն էլ երկար, որ ուղտեր բառնան,
Իմ տանն ու դըռան դարավաշ դառնան:
Ու Կոզբաղին առավ գորքեր.
— Գըլխի՛ս վըրա, ասավ, իմ տեր.

Գընամ հիմի քանդեմ Սասուն,
Կանայք բերեմ քառսուն-քառսուն,
Քառսուն բեռնով դեղին ոսկի,
Տեղը ջընջեմ հայոց ազգի:
Ասավ, Մըսրա աղջիկ ու կին
Պար բըռնեցին ու երգեցին.
Մեր Կոզբաղին գընաց Սասուն,
Կանայք բերի քառսուն-քառսուն,
Քառսուն բեռնով ոսկի բերի,
Մեր ճակատին շարան շարի,
Կարմիր կովեր բերի կըթան՝
Գարնան շինենք եղ ու չորթան:
Ջա՛ն Կոզբաղին, քաջ Կոզբաղին,
Սասմա Դավթին զարկեց գետին:
Ու Կոզբաղին փըքված, ուռած,
— Շնորհակալ եմ, քո՛ւյրեր, գոռաց,
Մինչև գալըս դեռ համբերեք,
Էն ժամանակ պիտի պարեք...

14

Էսպես երգով,

Զոռով-գորքով

Գոռ Կոզբաղին մըտավ Սասուն.

Օհան լըսեց՝ կապվեց լեզուն:

Աղ ու հացով,

Լաց ու թացով

Առաջն ելավ,

Խընդիրք արավ.

— Ինչ որ կուզես՝ առ, տա՛ր, ամա՛ն.

Վարդ աղջիկներ, կանայք Սասման,

Դառը դադած դեղին ոսկին,

Միայն թե գըթա մեր խեղճ ազգին,

Մի՛ կոտորիր, մի՛ տար մահու,

Վերն՝ աստված, ներքևը՝ դու...

Ասավ, բերավ շարան-շարան

Վարդ աղջիկներ, կանայք Սասման:

Ու Կոզբաղին կանգնեց, ջոկեց,

Մարագն արավ, դուռը փակեց,

Քառսուն կույս աղջիկ, սիրուն, արմաղան,

Քառսուն կարճ կընիկ, որ երկանք աղան,

Քառսուն էլ երկար, որ ուղտեր բառնան,

Մըսրա Մելիքին դարավաշ դառնան:

Դեզ-դեզ կիտեց դեղին ոսկին.

Սև սուգ կալավ հայոց ազգին:

Հէ՛յ, ո՞ւր ես, Դավի՛թ, հայոց պահապան,
Քարը պատըռվի-դո՛ւրս արի մեյդան:
Քանդած հոր վանքը որ շինեց նորից,
Ցած իջավ Դավիթ Մարութա սարից,
Ժանգոտած, անկոթ մի շեղբիկ գըտավ,
Գընաց՝ պառավի շաղգամը մըտավ:
Պառավն էր. եկավ՝ անե՛ծք, աղաղա՛կ.
— Վա՛յ, խելա՛ն Դավիթ, շաղգամի տեղակ
Դու կըրակ ուտես, ցավ ուտես, ասավ,
Քու աչքն աշխարքում մենակ ի՞նձ տեսավ.
Կորեկըս արիբ գետնին հավասար,
Էս էր մընացել ձըմեռվան պաշար,
Էս էլ կըտրում ես,
Էլ ո՞նց ապրեմ ես:
Թե կըտրիճ ես դու, աղեղդ ա՛ն գընա՛,
Քու հոր աշխարքին տիրություն արա՛,
Քու հոր գանձը կե՛ր,
Թողել ես անտեր,
Մըսրա թագավոր մեր ի՞նչն է տանում:
— Մըսրա թագավոր քու աչքն է հանում,
Դանդալոշ Դավիթ. դըրկել է հըրեն,
Եկել են Սասմա քաղաքի վըրեն
Բադին, Կոզբադին,
Սյուդին, Չարխադին,

Թալան են տալիս բովանդակ Մասուն.
Քառսուն բեռ ոսկի խարաջ են ուզում,
Քառսուն կույս աղջիկ սիրուն, արմաղան,
Քառսուն կարճ կրնիկ, որ երկանք աղան,
Քառսուն էլ երկար, որ ուղտեր բառնան,
Մըսրա Մելիքին դարավաշ դառնան:
— Ի՞նչ ես, ա՛յ պառավ, էլ ինձ անիծում.
Յույց տուր մի տեսնեմ — որտե՞ղ են ուզում:
— Որտեղ են ուզում... Մահըս տանի քե՛զ.
Դո՛ւ պետք է են հոր զավակը լինե՛ս...
Եկել ես՝ էստեղ շաղգամ ես լափում...
Ոսկին Կոզբաղին ձեր տանն է չափում,
Աղջիկներ փըլեկ մարագն են լըցրած:
Շաղգամը թողեց Դավիթ ու գնաց:
Տեսավ՝ Կոզբաղին իրենց տան միջին,
Թափում է ոսկին թեղած առաջին,
Սյուդին, Չարխաղին պարկերն են բըռնել,
Ձենով Օհանն էլ շըլինքը ծըռել,
Կանգնել է հեռու, ձեռները ծոցին:
Տեսավ, աչքերը արնով լըցվեցին:
— Վե՛ր կաց, Կոզբաղին, հեռո՛ւ կանգնիր դու,
Իմ հոր ոսկին է — ես եմ չափելու:
— Կոզբաղին ասավ. — Է՛յ, Ձենով Օհան,
Կըտաս — տո՛ւր խարջը ես օխտը տարվան,

Թե չէ՝ կըզնամ, միրուքըս վըկա,
Մըսրա-Մեյիքին կը պատմեմ, կըգա,
Ձեր Սասնա երկիր քար ու քանդ կանի,
Տեղը կըվարի, բոստան կըցանի:
— Կորե՛ք, անզգամ դուք Մըսրա շներ,
Բա չե՞ք իմացել դուք Սասնա ծրոեր...
Մեռա՞ծ եք կարծում դուք մեզ, թե՞ շըվաք,
Կուզեք մեր երկիր դընեք խարջի տա՛կ...
Բարկացավ Դավիթ, չափը շըպըրտեց,
Տըվավ Կոզբաղնի գըլուխը ջարդեց,
Չափի փըշրանքը պատն անցավ, գընաց,
Մինչև օրս էլ դեռ գընում է թըռած:
Ու ելան՝ թափած ոսկին թողեցին,
Հայոց աշխարքից փախան գընացին
Բաղին, Կոզբաղին,
Սյուղին, Չարխաղին:

16

Վա՛յ, վա՛յ, հորեղբա՛յր, ի՛նչ ասեմ ես քեզ.
Մենք ունենք էստեղ դեղին ոսկու դեզ,
Դու արել ես ինձ քաղաքի ծառան,
Դու թողել ես ինձ օտարի դըռան...
Հորեղբայրն ասավ. — Ա՛յ խենթ, խելագար,

Ոսկին պահել եմ Մելիքի համար,
Որ քաղցրը լինի աչքը մեզ վրա:
Չըտըվիր, հիմի որ գորք առնի՝ գա,
Սասմա քար ու հող հեղեղի, տանի,
Ո՞վ դեմը կերթա, ո՞վ կըռիվ կանի:
— Դու կա՛ց, հորեղբա՛յր, թող գա, ե՛ս կերթամ,
Կերթամ, ե՛ս նըրան պատասխան կըտամ:
Ու մութ մարագի դռանը զարկեց,
Փակած աղջիկներ հանեց, արձակեց:
— Գընացե՛ք, ասավ, ազատ ապրեցե՛ք,
Սասունցի Դավթին արև խընդրեցեք:

17

Էսպես ջարդված, արյունլըվա
Փախան, ընկան հողը Մըսրա
Բադին, Կոզբադին,
Սյուդին, Չարխադին:
Մըսրա կանայք հեռվից տեսան,
Հեռվից տեսան, ուրախացան
Ու ծափ տըվին կըտերներին.
— Եկա՛ն, եկա՛ն, բերի՛ն, բերի՛ն...
Մեր Կոզբադին գնաց Սասուն,
Կանայք բերավ քառսուն-քառսուն,

Կարմիր կովեր բերավ կըթան՝

Գարնան շինենք եղ ու չորթան...

Հենց մոտեցան, նրկատեցին,

Ծափ ու խնդում ընդհատեցին,

Քըրքըջացին

Ու կանչեցին.

— Է՛յ, Կոզբաղին մեծաբերան,

Էղ որտեղի՞ց լերան-լերան,

Լերան-լերան կըգաս փախած,

Հաստ գըլուխըդ կիսից ճըղած:

Էն դո՞ւ չասիր՝ գընամ Սասուն,

Կանայք բերեմ քառսուն-քառսուն,

Քառսուն բեռնով ոսկի հանեմ,

Հայոց երկիր ավեր անեմ:

Գացիր Սասուն քանց գել գազան,

Ետ ես գալի քանց շուն վազան...

Ու Կոզբաղին խիստ բարկացավ.

— Սո՛ւս կացեք դուք, լըրբե՛ր, ասավ.

Ձեր մարդիկն եք տեսել դուք դեռ,

Դուք չեք տեսել Սասմա ծըռեր:

Սասմա ծըռեր լերան-լերան,

Նետեր ունեն մի-մի գերան.

Սասմա երկիր քար ու կապան,

Դըժար սարեր, ձոր ու ծապան.

Նըրանց խոսեր — ինչպես կեռ թուր,
Զորք ջարդեցին երեք հարյուր...
Ասավ ու էլ չառավ դադար,
Վըռագ-վըռագ, գըլխապատառ
Վազեց իրեն թագավորին:
Խընդաց թագվորն իր աթոռին:
— Ապրե՛ս, ապրե՛ս, քաջ Կոզբաղին,
Արժե՛ կախեմ ես քու ճըտին
Մեր դուզդունի մեծ նըշանը —
Պարզև քու մեծ հաղթությանը:
Ո՞ւր են, հապա առաջըս բեր
Սասմա ոսկին ու աղջիկներ:
Ասավ Մելիք, ու Կոզբաղին
Գըլուխ տըվավ մինչև գետին.
— Ապրա՛ծ կենաս, մեծ թագավոր,
Զոռով փախաս ես ձիավոր,
Ո՞նց բերեի Սասմա ոսկին:
Մի խենթ ծընվեց հայոց ազգին,
Ոչ ահ գիտի, ոչ տեր ու մեծ,
Գըլուխըս էսպես տըվավ ջարդեց.
«Չե՛մ տալ, ասավ, իմ հոր ոսկին,
Չեմ տալ կանայք իմ հայ ազգին,
Սասմա երկիր ձեզ տեղ չըկա...
Քո թագավոր, ասավ թո՛ղ գա,

Թող գա՝ ինձ հետ կըռիվ անի,
Թե դոչադ է՝ գոռով տանի»:
Կատաղեց, փրփրեց Մըսրա թագավոր.
— Կանչեցե՛ք, ասավ, իմ գորքը բոլոր.
Հագար հագար մարդ նորելուկ մանուկ,
Հագար հագար մարդ անբեղ, անմորուք,
Հագար հագար մարդ բեղը նոր ծըլած,
Հագար հագար մարդ նոր թախտից ելած,
Հագար հագար մարդ թուխ միրուքավոր,
Հագար հագար մարդ սիպտակ ալևոր,
Հագար հագար մարդ որ փողեր հընչեն,
Հագար հագար մարդ, որ թըմբուկ զարկեն...
Կանչեցե՛ք, թող գան, հագնեն զե՛նք, զըրա՛հ,
Կըռիվ տի գընամ ես Դավթի վըրա,
Սասունն ավիրեմ,
Հեղեղեմ, բերեմ:

18

Էսպես անհամար գորքեր հավաքեց,
Եկավ Սասնա դաշտ, բանակը զարկեց
Ու ծանրը նըստեց Մըսրա թագավոր:
Էնքան ահագին բազմությունն էն օր
Բաթմանա ջըրին եկավ ու չոքեց,

Ով եկավ, իւրմեց — գետը ցամաքեց,
Սասնա քաղաքում մընացին ծարավ:
Ձենով Օհանին զարմանքը տարավ:
Քուրքը ուսն առավ, սարը բարձրացավ.
Սարը բարձրացավ, տեսավ, ի՛նչ տեսավ:
Ճերմակ վըրանից դաշտը ճերմակել,
Ասես՝ են գիշեր ձըմեռը եկել,
Սպիտակ ձյունով պատել էր Սասուն:
Լեղին ջուր կտրեց, կապ ընկավ լեզուն,
Հարա՛յ կանչելով՝ փախավ տուն ընկավ.
— Վա՛յ, փախե՛ք, եկա՛վ... հա՛յ, հարա՛յ, եկավ...
— Ինչը՞ հորեղբա՛յր, ի՞նչը, ի՞նչն եկավ...
— Ցավն ու կըրա՛կը Դավթի պինչն եկավ:
Մըսրա թագավոր ելել է, եկել,
Եկել, մեր դաշտին բանակ է զարկել.
Թիվ կա աստղերին, թիվ չկա գորքին...
Վա՛յ մեր արևին, վա՛յ մեր աշխարքին...
Ե՛կ, ոսկին տանենք, աղջիկներ տանենք,
Չոքենք առաջին, պաղատանք անենք,
Գուցե թե գըթա,
Մեզ սըրի չտա...
— Դու կա՛ց, հորեղբայր, դու դարդ մի՛ անիր..
նա՛, քու օդում դու հանգիստ քընիր.
Հիմի ես կելնեմ Սասնա դաշտ կերթամ,

Մըսրա-Մելիքին պատասխան կըտամ:

Ու գընաց Դավիթ ծանոթ պառավին.

— Նանի ջա՛ն, ասավ, ժանգոտած ու հին

Երկաթի կըտոր, անթարոց, շամփուր,

Ինչ ունես, չունես, հավաքի՛ր, ինձ տուր,

Մի էշ էլ գըտիր, որ վըրեն նըստեմ,

Կըռիվ տի գընամ Մըսրա գորքի դեմ:

— Վա՛յ, Դավի՛թ, ասավ, մահըս տանի քեզ.

Դո՞ւ պետք է էն հոր զավակը լինե՛ս...

Քու հերըն ուներ կըռվի համար

Հըրեդեն ձի, ոսկի քամար,

Ծալ-ծալ կապեն, գուռը պողպատ,

Թամբ սադափեն, կուռ սաղավարտ,

Խաչ պատրաստին իր աջ բազկին,

Զըրահ շապիկ, Թուր-Կեծակին,

Դու եկել ես ա՛յ իսենթ ու ծուռ,

Ինձնից կուզես էշ ու շամփո՛ւր...

— Ամա՛ն, նանի՛, չեմ լըսել դեռ:

Ո՛ւր են հիմի իմ հոր զենքեր:

— Հորեդբորըդ գընա հարցուր.

Ո՞ւր են, ասա, հանի՛ր, բեր, տուր:

Բան է, թե որ չըտա սիրով,

Աչքը հանիր՝ խըլիբ գոռով:

Դավիթ զընաց հորեղբոր մոտ.
 — Է՛յ հորեղբայր, կանչեց հերսոտ,
 Իմ հերն ուներ կովի համար
 Հրեղեն ձի, ոսկի քամար,
 Ծալ-ծալ կապեն գուռզը պողպատ,
 Թամբ սաղափեն, կուռ սաղավարտ,
 Խաչ պատրաստին իր աջ բազկին,
 Ջրրահ շապիկ, Թուր-Կեծակին,
 Կըտաս — բեր տուր...
 — Վա՛յ Դավիթ ջա՛ն,
 Ահից գոռաց Ձենով Օհան.
 Քո հոր մահվան տարուց-օրից
 Դուրս չեմ հանել ձին ախոռից,
 Ոչ սընդուկից Թուր-Կեծակին,
 Ջրրահ շապիկ, ոսկի գոտին...
 Ինձ թող ամա՛ն, մի՛ սպանիր,
 Կուզես — հըրեն, զընա հանի՛ր:

Հագավ Դավիթ զենքն ու զրրահ,
 Կապեց գոտին, Թուր-Կեծակին,

Խաչն էլ իր հաղթ բազկի վրրա,

Ելավ, հեծավ Առյուծ հոր ձին,

Հոր ձին հեծավ ու մըտրակեց.

Ձենով Օհան լալով երգեց.

— Ափսո՛ւ, հագա՛ր ափսոս հըրեղեն մեր ձին,

Ա՛խ, հըրեղեն մեր ձին.

Ափսո՛ւ, հագա՛ր ափսոս մեր ոսկի գոտին.

Ա՛խ, մեր ոսկի գոտին.

Ափսո՛ւ թանկ կապեն, որ հագին տարավ,

Ա՛խ, որ հագին տարավ...

Դավիթ բարկացավ,

Ձին քշեց, դարձավ,

Օհանը վախեց,

Իր երգը փոխեց.

«Ափսո՛ւ, նորելուկ Դավիթըս կորավ,

Ա՛խ, Դավիթըս կորավ»:

Էս որ իմացավ,

Դավիթ մեղմացավ,

Իջավ, Օհանի ձեռքը համբուրեց:

Ձենով Օհանն էլ, ինչպես հայր ու մեծ,

Օրհնեց, խըրատեց նըրան հայրաբար,

Դեպի Սասմա դաշտ դըրավ ճանապարհ:

Սասունցի Դավթին ուներ մի քեռի,
 Անունը Թորոս, ահեղ աժդահա:
 Սա էլ իմացավ համբավը կըռվի,
 Մի բարդի ուսին գալիս է ահա:
 Գալիս է՝ հեռվից բարձրը գոռալով.
 — Ի՛նչ եք վեր եկել էս դաշտի միջում,
 Քանի գըլխանի մարդիկ եք կամ ո՞վ,
 Սասունցի Դավթին որ չեք ճանաչում...
 Բա չե՞ք իմանում, որ էստեղ է նա
 Գալու՝ խաղացնի իր ձին թևավոր.
 Չըքվեցե՛ք, հիմի ուր որ է կըգա,
 Եկել էմ սըրբեմ մեյդանը էսօր:

Ասավ ու քաշեց իր ուսի բարդին,
 Սըրբեց բանակից մի քըսան վըրան...
 Դավիթն էլ ահա սարի գագաթին
 Կանգնած՝ գոռում է վիշապի նըման.

— Ով քընած եք՝ արթուն կացե՛ք,
 Ով արթուն եք՝ ելե՛ք, կեցե՛ք,
 Ով կեցել եք՝ զենք կապեցե՛ք,
 Չենք եք կապել՝ ձի թամբեցե՛ք,

Ձի եք թամբել՝ էլե՛ք, հեծե՛ք,
Հետո չասեք՝ թե մենք քրնած —
Դավիթ գող-գող եկավ, գրնաց...

Էսպես կանչեց ասպանդակեց,
Ու, ինչ ամպից կեծակ զարկի,
Մըսրա գորքի մեջտեղ զարկեց,
Շողացնելով Թուր-Կեծակին:

Ջարդեց, փրշրեց մինչև կեսօր.
Կեսօր արինն ելավ հեղեղ,
Քրշեց, տարավ հազարավոր
Մարդ ու դիակ ողջ միատեղ:

Կար գորքի մեջ մի ալևոր,
Աշխարք տեսած ու բանագետ.
— Տըղե՛րք, ասավ, ճամփա տըվեք,
Գրնամ խոսեմ ես Դավթի հետ:

Գրնաց՝ կանգնեց Դավթի առաջ,
Էսպես խոսեց էն ծերունին.
— Դալար կենա՛, կուռըդ, ո՛վ քաջ,
Սուրըդ կըտրուկ միշտ քո ձեռին:

Մի ծերունուս խոսքին մըտիկ,
Տե՛ս, քու խելքը ինչ է կըտրում:
Ի՞նչ են արել քեզ էս մարդիկ,
Հե՞ր ես սըրանց դու կոտորում:

Ամեն մինը մի մոր որդի,
Ամեն մինը մի տան ճըրագ,
Որը կինն է թողել էստեղ
Աչքը ճամփին, խեղճ ու կըրակ:

Որը մի տուն լիք մանուկներ,
Որը ծնող աղքատ ու ծեր,
Որը լացով քողն երեսին
Նորապըսակ ջահել հարսին...

Թագավորը գոռով-թըրով
Հավաքել է, էստեղ բերել:
Խեղճ մարդիկ ենք՝ պակաս օրով,
Մենք քեզ վընաս ի՞նչ ենք արել:

Թագավորն է քու թըշնամին,
Կըռիվ ունես — իր հետ արա,
Հե՞ր ես քաշում Թուր-Կեծակին
Էս անճարակ խալխի վըրա:

— Լավ ես ասում դու, ծերունի՛,
Ասավ Դավիթն ավերին,
Բայց թագավորն ո՞ւր է հիմի,
Որ սև կապեմ նրա օրին:

— Մեծ վրբանում քնած է նա,
Է՛ն, որ միջից ծուխը կելնի.
Էն ծուխն էլ հո ծուխ չի որ կա,
Գոլորշին է իր բերանի:

Ասին. դեպի մեծ վրբանը
Ասպանդակեց Դավիթն իր ձին,
Քրշեց, գրնաց ու դրռանը
Գոռաց կանգնած արաբներին.

— Ո՞ւր է, ասավ, ի՞նչ է կորել,
Դուրս կանչեցե՛ք, գա ասպարեզ,
Թե մահ չունի՝ մահ եմ բերել,
Գըրող չունի՝ գըրողն եմ ես...

— Մեղիքն, ասին, քուն է մըտել,
Օխտը օրով պետք է քնի.
Երեք օրն է դեռ անցկացել,

Չորս օր էլ կա, քունը առնի:

– Ի՛նչ, բերել է աղքատ ու խեղճ

Խալիսին լըցրել ծովն արյունի,

Ինքը մըտել վըրանի մեջ՝

Օխտը օրով հանգիստ քընի՛ ...

Քընել-մընել չեմ հասկանում,

Վե՛ր կացրեք շո՛ւտ, դուրս գա մեյդան,

Էնպես դըրան ես քընացնեմ,

Որ չըզարթնի էլ հավիտյան:

Ելան՝ մարդիկ ճարահատված

Շամփուր դըրին թեժ կըրակին

Ու զարկեցին խոր մըրափած

Մըսրա-Մելքի բաց կըրնկին:

– Օ՛Ֆ, էլ հանգիստ քուն չունի մարդ

Էս անիծված լըվի ձեռից,

Խոր մըռընչաց հըսկան հանդարտ

Ու շուտ եկավ, քընեց նորից:

Ելան, բերին մեծ գութանի

Խոփը՝ դըրին թեժ կըրակին,

Ու կաս-կարմիր, կեծկըծալի,
Շիկնած տըվին մերկ թիկունքին:

— Օ՛ֆ, էլ հանգիստ քուն չունի մարդ
Էս անիրավ մոծակներից,
Աչքը բացավ հրսկան հանդարտ,
Ուզում էր ետ քընել նորից:

Տեսավ Դավթին: լուխն ահեղ
Վեր բարձրացրեց մըռընչալով,
Փըչեց վըրեն, որ թըռցընի
Էն ածղըհին մի փըչելով:

Տեսավ, տեղից ժած չի գալի,
Զարմանքն ու ահ պատեց հոգին:
Արնոտ աչքերն ըսպառնալի
Հատեց խոժոռ Դավթի աչքին:

Նայեց թե չե, գգաց՝ իր մեջ
Տասը գումշի ուժ պակասեց:
Պատկած տեղից վրա նստեց
Ու ժպտալով հետը խոսեց.

— Բարո՛վ, Դավի՛թ, հոգնած ես դեռ,

Ե՛կ, մի նստի՛ր, խոսենք կարգին,
Հետո դարձյալ կրո՞հիվ կանենք,
Եթե կրո՞հիվ կուզես կրրկին...

Իր վըրանում բըռնակալը
Քառսուն գագ խոր հոր էր փորել,
Ցանցով փակել մու՞թ բերանը,
Վըրեն փափուկ խալի փըռել:

Ում որ հաղթել չէր կարենում,
Շողումելով կանչում էր նա,
Նըստեցնում էր իր վըրանում
Էն կորստյան հորի վըրա:

Իջավ Դավիթ ձիուցը ցած,
Գընաց նըստեց... ընկավ հորը.
— Հա՛, հա՛, հա՛ հա՛, քահ-քահ խընդաց
Մըսրա դաժան թագավորը:

— Դե, թող հիմի գընա՛ խավար
Հորում փըթի, էնքան մընա:
Ու ահագին մի ջաղացքար
Բերավ, դըրավ հորի վըրա:

Քրնեց էն գիշեր Ձենով Օհանը:

Գիշերն երագում երևաց ծերին՝

Մըսրա երկընքում արև ճառագած,

Սև ամպ էր պատել Սասմա սարերին:

Սաստիկ վախեցած վեր թըռավ տեղից:

— Վա՛յ, կընի՛կ, ասավ, մի ճըրագ արա՛,

Գընա՛ց մեր անփորձ Դավիթը ձեռից,

Սև ամպ էր իջել Սասունի վըրա:

— Հողե՛մ գըլուխդ, ասավ կընիկը,

Ո՛վ գիտի՝ Դավիթն ո՛ւր է քեֆ անում...

Դու էլ քեզ համար քու տանը ընկած՝

Ուրիշի համար երագ ես տեսնում:

Քրնեց Օհանը: Վերկացավ դարձյալ.

— Կընի՛կ, Դավիթը նեղ տեղն է ընկած.

Մըսրա վառ աստղը շողում էր պայծառ.

Մեր աստղը հիվանդ ցոլքում դալկացած:

— Ի՞նչ եղավ քեզ, մա՛րդ, գիշերվան կիսին.

Բարկացավ վըրեն կընիկըն աղմուկով:

Խաչ քաշեց էլ ետ Օհանն երեսին,

Շուր եկավ, քրնեց խրոռոված հոգով:

Մի ուրիշ պատկեր ավելի ահեղ.

Տեսավ՝ երկընթի բարձր կամարում

Վառվում էր մըսրա աստղը փառահեղ,

Սասմա աստղիկը սուզվեց խավարում:

Զարթնեց վախեցած: — Տունդ քանդվի, կի՛ն:

Ես ո՛նց լըսեցի քու էդ կարճ խելքին.

Կորավ մեն-մենակ մեր ջահելն անտեր.

Վե՛ր կաց, շո՛ւտ արա, զենքերըս մի բե՛ր...

23

Ելավ Օհան, գոմը մըտավ,

Զարկեց ճերմակ ձիու մեջքին.

— Է՛յ, ճերմակ ձի, մինչ ե՞րբ, ասավ,

Կըհասցընես Դավթի կըռվին:

«Մինչև լուսը կըհասցնեմ».

Ու ձին տըվավ փորը գետին.

— Մեջքըդ կոտրի՛, լուսն ի՞նչ անեմ.

Լաշին հասնեմ ես, թե՛ նաշին:

Կարմիր ձիու մեջքին գարկեց.

Սա էլ երեստ փորը գետին.

— Ջա՛ն կարմիր ձի, մինչ ե՞րբ դու ինձ

Կըհասցընես Դավթի կըռվին:

«Մի ժամի մեջ, կարմիրն ասավ,

Կըհասցընեմ Դավթի կըռվին»:

— Լեղի դառնա, սև մահ ու ցավ,

Ինչ տըվել եմ քեզ՝ էն գարին:

Հերթը եկավ սևին հասավ.

Գետին չերեստ փորը սև ձին:

— Է՛յ, ջան Սևուկ, մինչ ե՞րբ, ասավ,

Կըհասցընես Դավթի կըռվին:

«Եթե ամուր մեջքիս մընաս,

Ոտըդ դընես ասպանդակին,

Մինչև մեկել ոտըդ շուռ տաս,

Կըհասցընեմ», ասավ սև ձին:

24

Սև ձին քաշեց Ձենով Օհան,

Ձախը դըրավ ասպանդակին,

Աջն էլ մինչև շուռ տար վըրան.

Կանգնեց Սասմա սարի գըլխին:

Տեսավ՝ Դավթի նրժույզն անտեր
Սարերն ընկած խրրիսընջալով,
Ներքն Մըսրա գորքը չոքած,
Ինչպէս անծեր ծըփուն մի ծով:

Օխտը գումշի կաշի հագավ,
Որ չըպատոռի իրեն գոռից,
Կանգնեց Օհան ամպի նըման
Գոռաց Սասմա սարի ձերից:

— Հէ՛յ-հէ՛յ, Դավի՛թ, որտե՛ղ էս դու.
Հիշի՛ր խաչը քո աջ թևի,
Սուրբ Տիրամոր անունը տո՛ւր,
Ու դուրս արի լույսն արևի...

Ձենը գընաց դըմբդըմբալով՝
Դավթի ականջն ընկավ հորում.
— Հա՛յ-հա՛յ, ասավ, հորեղբայրս է,
Սասմա սարից ինձ է գոռում:

Ո՛վ Մարութա Աստվածածին,
Ո՛վ անմահ խաչ պատարագի,
Ձե՛զ եմ կանչել, — հասե՛ք Դավթին...

Կանչեց, տեղից ելավ ոտքի,

Էնպես զարկեց ջաղացքարին՝

Քարը եղավ հազար կըտոր,

Կըտորները երկինք թըռան,

Ու գնում են մինչև էսօր:

Ելավ նորից, կանգնեց ահեղ,

Սարսափ կալավ դև Մելիքին:

— Դավիթ ախպեր, ե՛կ դեռ էստեղ,

Սեղան նըստե՛նք, խոսենք կարգի՛ն...

— Էլ չեմ նըստիլ ես քու հացին,

Դու տըմարդի, վախկոտ ու նենգ.

Շո՛ւտ, զենքըդ առ, հեծիր քու ձին,

Դո՛ւրս եկ մեյդան, կըռիվ անենք:

— Կըռիվ անենք, ասավ Մելիք,

Իմն է միայն զարկն առաջին:

— Քոնն է, զարկի՛ր, կանչեց Դավիթ,

Գընաց, կեցավ դաշտի միջին:

Ելավ, կանգնեց Մըսրա-Մելիք,

Իր գուրգն առավ, հեծավ իր ձին,

Քըշեց, գընաց մինչ Դիարբեքիր

Ու էնտեղից եկավ կըրկին:

Երեք հազար լիդր էր քաշում

Հըսկայական իր մըկունդը.

Եկավ, զարկեց. կորավ փոշում

Ու երեքաց երկրի գունդը:

— Երկիր քանդվեց կամ ժածք եղավ,

Ասին մարդիկ շատ աշխարքում:

— Չէ՛, ասացին, արնի ծարավ

Հըսկաներն են իրար զարկում:

— Մեռավ Դավիթ էս մի զարկից,

Ասավ Մելիք իրեն զորքին:

— Կենդանի ե՛մ, ամպի տակից

Գոռաց Դավիթ Մըսրա-Մելքին:

— Հա՛յ-հա՛յ, մոտիկ տեղից եկա,

Տե՛ս, ո՛ր տեղից հիմի կըգամ:

Ու վերկացավ, կանգնեց հըսկան,

Իր ձին հեծավ երկրորդ անգամ:

Երկրորդ անգամ քըշեց Հալաբ

Ու բաց թողեց ձին Հալաբից.

Բուք վեր կացավ, տեղ ու տարափ,

Արար աշխարհ դողաց թափից:

Եկավ, զարկեց. զարկի ձենից

Մոտիկ մարդիկ ողջ խըլացան:

— Գընա՛ց Դավիթ Սասմա տանից,

Գուժեց գոռոզ Մըսրա արքան:

— Կենդանի՛ եմ, կանչեց Դավիթ,

Մին էլ արի՛ — հերթն ինձ հասավ:

— Հա՛յ-հա՛յ, մոտիկ տեղից եկա,

Կանչեց Մելիք ու վեր կացավ:

Երրորդ անգամ հեծավ իր ձին,

Գընաց մինչև հողը Մըսրա,

Ու էնտեղից գուրզը ձեռին

Քըշեց, եկավ Դավթի վըրա:

Եկավ, զարկեց բոլոր ուժով,

Ծանրը զարկով հըսկայական.

Փոշին էլավ Սասմա դաշտից,

Բըռնեց երեսն արեգական:

Երեք գիշեր ու երեք օր
Փռշին կանգնեց ամպի նըման,
Երեք գիշեր ու երեք օր
Բոթը տըվին Դավթի մահվան:

Երբ որ անցավ երեք օրը,
Էն ամպի պես կանգնած փռշում
Կանգնեց Դավիթ, ինչպես սարը,
Գըրգուռ սարը մեզ-մըշուշում:

— Մեղի՛ք, ասավ, ո՞ւմն է հերթը:
Սարսափ կալավ գոռ Մեղիքին,
Մահվան դողը ընկավ սիրտը
Ու տապ արավ գոռոզ հոգին:

Գընաց, խորունկ մի հոր փորեց,
Իջավ, մըտավ վիհն էն խավար,
Վըրեն քաշեց քառսուն կաշի
Ու քառասուն ջաղացի քար:

Մըռընչալով ելավ տեղից
Էն առյուծի առյուծ որդին,
Իր ձին հեծավ ու փոթորկեց,
Խաղաց, շողաց Թուր-Կեծակին:

Առաջ վազեց մազերն արձակ

Մելքի պառավ մայրը ջաղու.

— Դավիթ, մազըս ա՛ն ոտիդ տակ,

Էդ մի զարկը ի՛նձ բաշխիր դու:

Երկրորդ անգամ թուրը քաշեց.

Էս անգամ էլ եկավ քուրը.

Դավիթ, եթե կուզես, կանչեց,

Իմ սըրտին զա՛րկ երկրորդ թուրը...

Վերջին զարկի ժամը հասավ,

Ելավ Դավիթ երրորդ անգամ.

— Էս մի զարկն ու աստված, ասավ,

Էլ մարդ չըզա, պետք է որ տամ:

Ասավ, ելավ ու փոթորկեց,

Թըռավ, ցուաց Դավթի հուր ձին,

Ձին փոթորկեց, փայլատակեց

Ու ցած իջավ Թուր-Կեծակին:

Անցավ քառսուն գոմշի կաշին,

Անցավ քառսուն քարերը ցած,

Միջից կըտրեց ժանտ հըրեշին,

Օխտը գազ էլ դենը գընաց:

— Կենդանի՛ եմ, մին էլ արի՛,

Գոռաց Մելիք հորի տակից:

Դավիթ լսեց, շատ զարմացավ

Իրեն զարկեց, Թուր-Կեծակից...

— Մելի՛ք, ասավ, թա՛փ տուր մի քեզ:

Ու թափ տըվավ Մելիքն իրեն,

Միջից եղավ ճիշտ երկու կես,

Մեկն ընկավ դեսն ու մյուսը դեն:

Էս որ տեսավ Մըսրա բանակ,

Ջուր կըտըրվեց ահ ու վախից:

Դավիթ կանչեց. — Մի՛ վախենաք,

Ակա՛նջ արեք հալա դեռ ինձ:

Դուք ըռանչպար մարդիկ, ասավ,

Ջուրկ ու խավար, քաղցած ու մերկ,

Հազար ու մի կըրակ ու ցավ,

Հազար ու մի հոգսեր ունեք:

Ի՛նչ եք առել նետ ու աղեղ,

Եկել թափել օտար դաշտեր.

Չէ՞ որ մենք էլ ունենք տուն-տեղ,
Մենք էլ ունենք մանուկ ու ծեր...

Ձանձրացե՞լ էք խաղաղ ու հաշտ
Հողագործի օր ու կյանքից,
Թե՞ զրզվել էք ձեր հանդ ու դաշտ,
Ձեր հունձ ու փունջ, վար ու ցանքից...

Դարձե՛ք եկած ճանապարհով
Ձեր հայրենի հողը Մըսրա.
Բայց թե մին էլ զենք ու զոռով
Վեր էք կացել դուք մեզ վըրա,

Հորում լինեն քառսուն գազ խոր
Թե ջաղացի քարի տակին, —
Կելնեն ձեր դեմ, ինչպես էսօր,
Սասմա Դավիթ, Թուր-Կեճակին:

Էն ժամանակ աստված գիտի,
Ով մեզանից կըլնի փոշման.
Մե՞նք, որ կելնենք ահեղ մարտի,
Թե՞ դուք, որ մեզ արիք դուշման...